

Micasa Fastigheter

Konst i sin tid

Micasa Fastigheter

Konst i sin tid

TEXT KLAS SCHÖNNING. FOTO OLOF HOLDAR

MICASA FASTIGHETER I STOCKHOLM AB

Innehåll

FÖRORD 5

INLEDNING 8

1. DE GAMLAS VÄNNER 7
HEMMET FÖR GAMLA
Eva Lange och Eric Grate
SID 12

2. VATTENPASSET 16
GULDBRÖLLOPSHEMMET
Britt-Ingrid Persson
SID 16

3. DE GAMLAS HEM 2
STUREBY SJUKHEM
Göran Lange
SID 18

4. HÄLSOBRUNNEN 1
SABBATSBERG
*Ulf Nordfjell, Arvid Knöppel
och Elli Hemberg*
SID 20

5. BREVLÅDAN 1 – POSTILJONEN
Therese Clewestam
SID 26

6. GAMLEBO 8 – TUSSMÖTEGÅRDEN
Per Bertil Sundberg och Cecilia Elde
SID 28

7. FRUÄNGSGÅRDEN 1 – AXGÅRDEN
Humlan Lange
SID 32

8. DALBON 1 – BLACKEBERGS
ÄLDREBOENDE
*Stig Pettersson, Eston Hedin och
Per Gunnar Thelander*
SID 34

9. FÄSTMANSOFFAN 1
FÄSTMANSOFFAN
Simon Häggblom och Sofia Wahl
SID 38

SOPHIA WAHL
PERSONPORTRÄTT
SID 44

10. BLACKEBERGS GÅRD 2
MÄLARBACKEN
*Anders Jansson, Kajsa Mattas
och Birgitta Muhr*
SID 48

11. DREVKARLEN 9 – DIANAGÅRDEN
Emma Fredriksson
SID 52

12. LÅDKAMERAN 1
BANDHAGSHEMMET
Lies-Marie Hoffman
SID 54

LIES-MARIE HOFFMAN
PERSONPORTRÄTT
SID 56

13. RIO 8 OCH 9 – RIO VÅRD
OCH OMSORGSBOENDE OCH
RIO SENIORBOENDE
*Ernst Nordin, Göran Lange
och Håkan Bengtsson*
SID 60

14. SVANHOLMEN 1
VÅRBERGS SJUKHEM
*Werner Jansson, Lennart Källström
och Felix Hatz*
SID 64

15. VÅRDHEMMET 1
KOPPARGÅRDEN
*Walter Bengtsson, Kicki Stenström och
Bianca Maria Barmen*
SID 68

BIANCA MARIA BARMEN
PERSONPORTRÄTT
SID 72

16. KUMLET 24 – LINNÉGÅRDEN
Annie Wiberg
SID 80

17. ÖVERSTYCKET 1
HÄSSELGÅRDEN
Sten Ericson
SID 82

18. DALEN 20
ENSKEDEDALENS SERVICEHUS
David Wretling
SID 84

19. MÅLTERIET 2 – REIMERSUDDEN
SENIORBOENDE
Gunnar Nordström och Arne Jones
SID 86

GUNNAR NORDSTRÖM
PERSONPORTRÄTT
SID 90

20. RIDDARSPORREN 21
RIDDARSPORRENS
SENIORBOENDE
Karin Lind
SID 94

21. PILTRÄDET 10
PILTRÄDETS SERVICEHUS
Lars Jonsson
SID 96

22. VÄDUREN 16
VÄDURENS TRYGGHETSBOENDE
Tommy Stöckel
SID 100

23. TUNET 1 – TUNETS
TRYGGHETSBOENDE
Mats Rehnman
SID 102

24. JUNGFRU LONA 2
AXELBERGS SERVICEHUS
Enno Hallek
SID 104

ENNO HALLEK
PERSONPORTRÄTT
SID 106

25. SÖRKLIPPAN 1
TRANEBERGS TRYGGHETSBOENDE
Nina Korhonen
SID 110

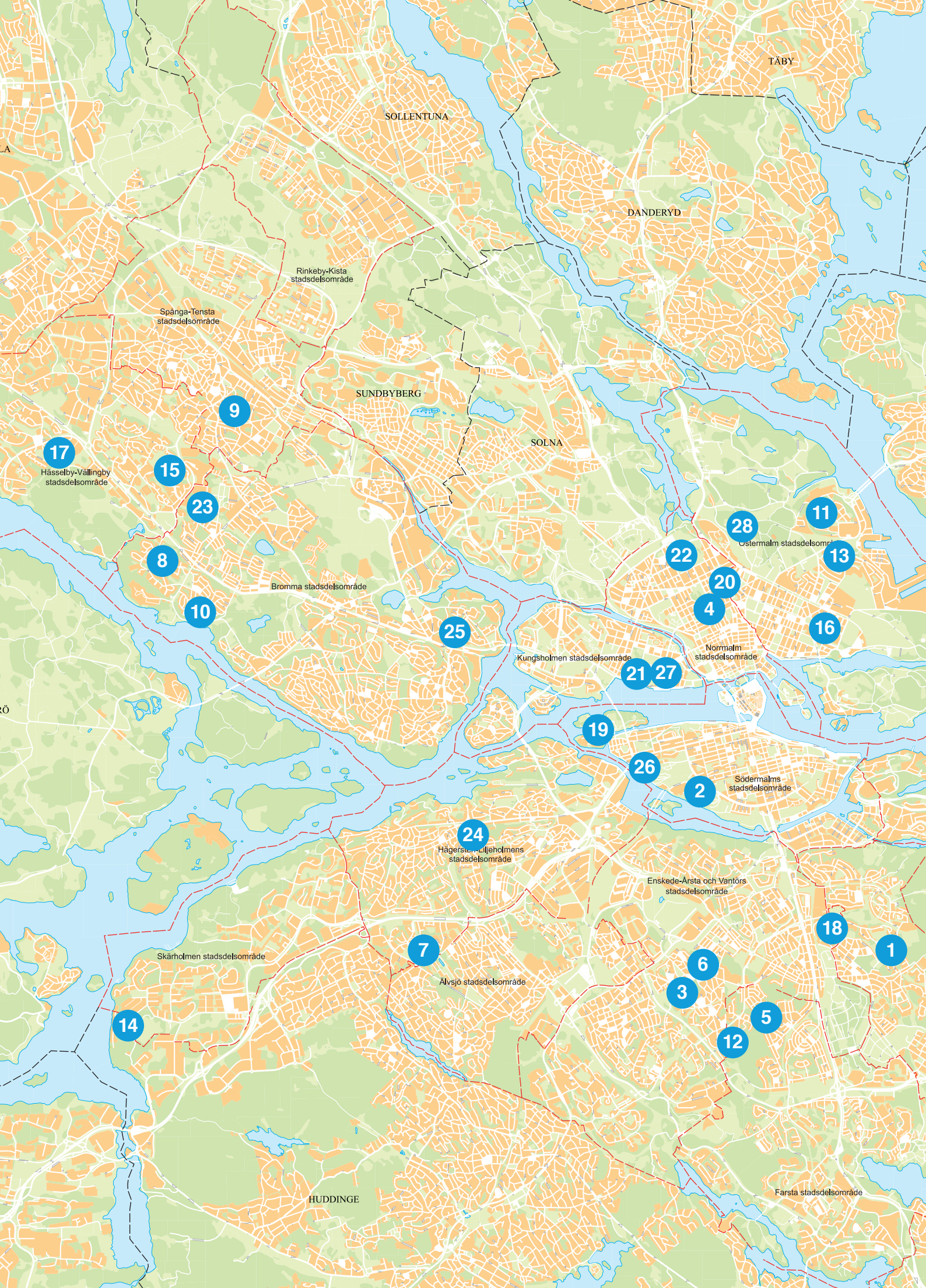
26. FILEN 4
HORNSTULLS SERVICEHUS
*Per-Olof Ultvedt och
Bianca Maria Barmen*
SID 114

27. PILTRÄDET 14
SERAFENS ÄLDREBOENDE
Denise Grünstein och Louise Sass
SID 116

28. KATTRUMPSTULLEN 5
KATTRUMPSTULLEN
Carl Magnus och Sonja Larsson
SID 120

LITTERATURFÖRTECKNING 125

MICASA FASTIGHETER 127

TÄBY

SOLLENTUNA

DANDERYD

Rinkeby-Kista
stadsdelsområde

Spånga-Tensta
stadsdelsområde

SUNDBYBERG

SOLNA

17

Hässelby-Vällingby
stadsdelsområde

15

9

23

8

Bromma stadsdelsområde

10

25

28

Östermalm stadsdelsområde

11

13

22

20

4

Normalm
stadsdelsområde

16

21 27

19

26

2

Södermalms
stadsdelsområde

24

Hägersten-Liljeholmens
stadsdelsområde

Enskede-Arsta och Vantörs
stadsdelsområde

7

Älvsjö stadsdelsområde

Skärholmen stadsdelsområde

14

6

3

12

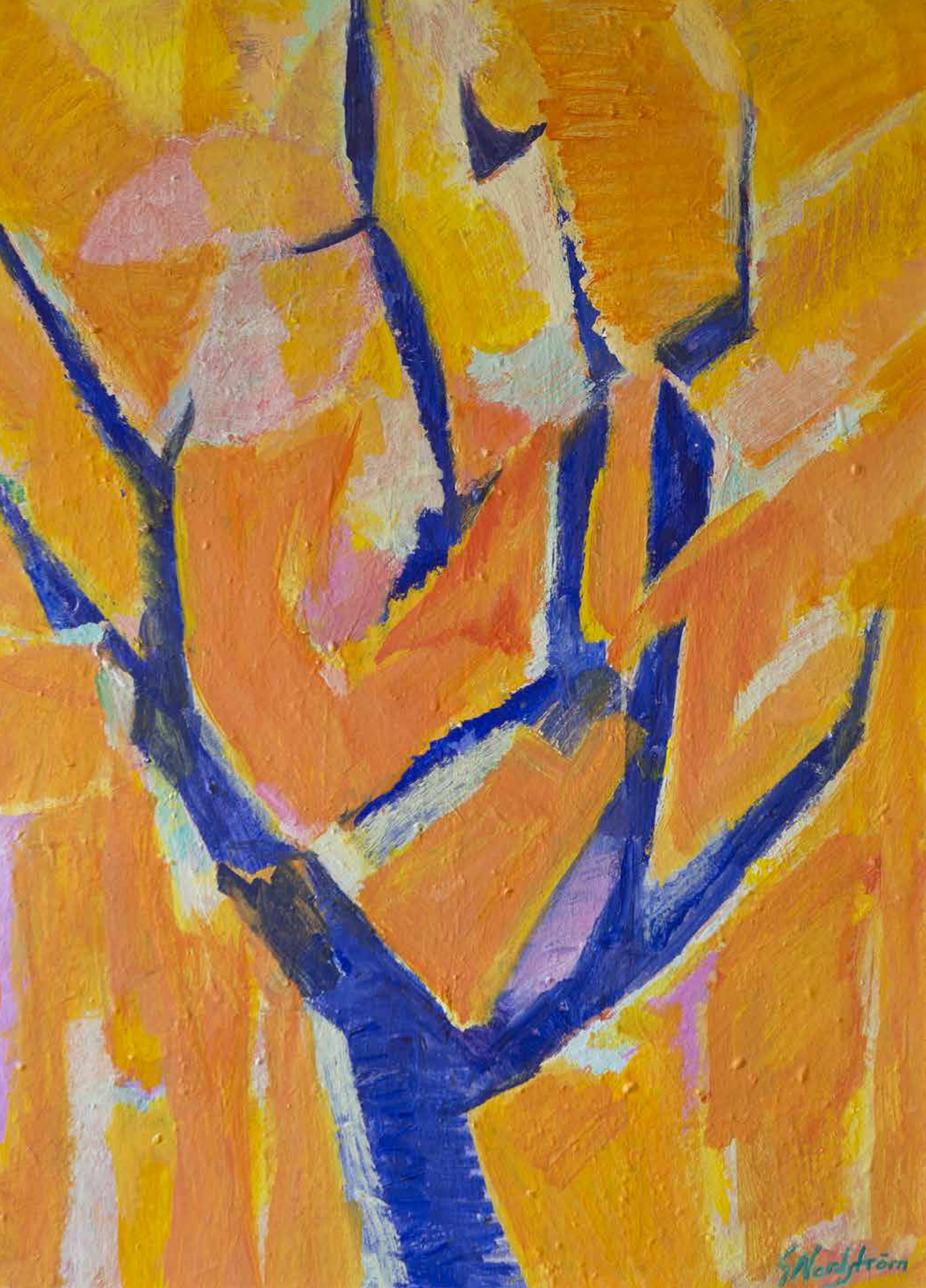
5

18

1

HUDDINGE

Farsta stadsdelsområde

S. Nordström

Ett boende där konsten har en plats

Micasa Fastigheter vill skapa ett boende att se fram emot. Det innebär att bolaget vill erbjuda mer än bara fyra väggar, ett kök och ett badrum. Därför arbetar Micasa Fastigheter sedan länge med parker/gårdar, tillgänglighet, mat/restauranger, teknik etc. Allt för att skapa ett bra boende för stadens äldre och funktionshindrade.

Ganska snart efter bolagets bildande blev det tydligt att konsten inte hade haft en självklar plats i och kring bolagets fastigheter. Mycket av den var trasig, skymd, smutsig, övertäckt eller i värsta fall nedtagen. Lika viktig som hög tillgänglighet eller en bra restaurang är konsten.

Konst är ett måste i våra boenden. Många av våra hyresgäster har inte längre möjlighet att åka till vårsalongen på Liljevalchs, vilket de kanske gjort många gånger tidigare. Då måste konsten komma till hyresgästerna istället. Konsten kan vara vacker att se på. Den kan skapa samtal och göra så att man lära känna grannen. Konst kan reta och provocera, vilket också i sin tur skapar diskussion, debatt och dialog.

Konsten skapar också en helhet tillsammans med husets arkitektur och utformning, liksom med parken utanför boendet.

Micasa Fastigheter genomförde under ett antal år ett projekt som omfattade att dokumentera den konst som fanns och finns i och omkring fastigheterna, komplettera befintlig konst samt att köpa in ny där det saknades. Många av konstverken har renoverats eller rengjorts. Framför allt har många av verken synliggjorts och belysts så att boende och besökare får njuta av alla de vackra konstverk som finns ute i fastigheterna.

I denna bok har Micasa Fastigheter samlat ett 40-tal verk för att för en större publik visa upp den konst som finns i bolagets fastighetsbestånd. Bokens konstverk, liksom fastigheterna, spänner över hela 1900-talet och in på 2000-talet. De är valda, bland annat, för att visa hur Micasa Fastigheter integrerar gammalt och nytt, både vad gäller fastigheter och konst och för att visa att det arbetet går att genomföra på ett varligt och respektfullt sätt.

Ta tillfället i akt att besöka fastigheterna med denna bok som guide.

Njut av konsten!

Anders Nordstrand
VD

Fastigheter och konstnärlig gestaltning

Micasa Fastigheter i Stockholm AB är en av Stockholms stads största beställare av offentlig konst. Bolaget avsätter konsekvent en procent av byggprojektkostnaden vid varje ny-, om- och tillbyggnad till konst och följer därmed föredömligt den så kallade enprocentsregeln som gäller inom Stockholms stad.

Micasa Fastigheter är också ett bolag som likt få andra seriöst vinnlagt sig om att förvalta, förnya och dokumentera sin konstsamling. För några år sedan gjordes en grundlig inventering av samtliga fastigheters konst och med den här boken tas ytterligare ett steg. Att en betydande del av den fastighetsbundna konsten presenteras i bokform betyder ju att konstsamlingen kan komma en större allmänhet till del, än den minoritet som söker sig till arkiven.

Dokumentation är viktigt. Alla som på allvar gjort en djupdykning i den offentliga konstens mysterier tvingas nämligen ofta konstatera samma sak: Dokumentation saknas. Det spelar ingen roll att vi i Sverige genom offentlighetsprincipen har rätt att ta del av vilka offentliga handlingar det vara må: Handlingar om den offentliga konstens tillblivelse saknas för det mesta. Det är alls ingen slump att de forskare och andra som under 2000-talet skrivit om Sveriges offentliga konst inledningsvis ofta konstaterar att ”Mycket litet är känt om...”, ”Dessvärre saknas information...”.

Undantag finns givetvis. Konsten i Stockholms tunnelbana hör till den bäst dokumenterade – och även kvalitativt bästa – offentliga konsten i världen. På kommunal nivå finns framför allt de prestigefyllda tävlingarna om konsten i Stockholms stadshus och Skogskyrkogården väl beskrivna. Men först från och med 2009 dokumenteras all konst som tillkommer genom den så kallade enprocentsregeln i Stockholm systematiskt.

Talar man i generella termer är den offentliga konstens historia därför ett lapp-täcke, perforerat av kunskapsluckor som väntar på att fyllas igen. Således behövs böcker som den här. Konsthistorien som berättas mellan bokens pärmar är extremt lokal men samtidigt nationell. Arkitekturen och konsten som avhandlas gäller specifikt bostäder för äldre i Stockholm, men arkitekterna som ritat husen – och konstnärerna som skapat konsten – är ofta verksamma över hela landet. Byggnaderna och konsten som presenteras är både högspecialiserade och allmän-giltiga: Vissa lösningar är unika för sin plats, samtidigt som estetiska och funktionella val med ett historiskt perspektiv framstår som typiska för sin tillkomsttid.

Anas kan också den politiska viljan att genom arkitektur och konst skapa en människovärdig livsmiljö för stadens medborgare, oavsett ålder. Mellan raderna berättar texterna därför inte endast om arkitektur- och konstideal från olika tider, utan också om hur politikerna sett och ser på konstens och arkitekturens betydelse för människors livskvalitet.

Konsten som visas kan generellt indelas i tre kategorier: Inköpt utplacerad konst, platsspecifik konst (konst som skapas för en viss plats) och helhetsintegrerad konst (som fysiskt är en del av huskroppen).

Till de mer anslående exemplen på inköpt utplacerad konst hör i boken det 30-tal målningar av konstnären Gunnar Nordström som köpts in av Micasa för utplacering i Reimersudde seniorboende på Reimersholme.

Ett exempel på platsspecifik konst är målaren Cecilia Eldes och glas- och keramikkonstnären Per B Sundbergs gemensamma *Hemmets stilleben* för Tussmötegårdens äldreboende, som skapats specifikt för väggarna och rummen där.

Ett illustrativt exempel på helhetsintegrerad konst är Stig Petterssons stucco lustro-målning i entrén till Blackebergs äldreboende. Konstnären målade med kalkfärg direkt på väggens ännu fuktiga puts. Målningen kan alltså inte avlägsnas med mer än att väggen förstörs.

Inköpt och platsspecifik konst dominerar i boken över de helhetsintegrerade verken, vilket förklaras av bolaget Micasa Fastigheter och dess föregångare FB Servicehus historia. När FB Servicehus bildades som ett dotterbolag till kommunägda Familjebostäder 1999, följde fastigheter som tillhört Familjebostäder med i bagaget. Fastigheter tillfördes även från Stockholms hem (2000) och Svenska Bostäder (2004) innan bolaget med nya namnet Micasa Fastigheter i Stockholm AB 2005 införlivades som ett helägt dotterbolag till Stockholms Stadshus AB. Med alla dessa fastigheter följde konst från olika tider, som Micasa därefter haft att förvalta. Arkitektoniskt har fokus legat vid om- och tillbyggnader mer än nybyggnader – de enda där konsten på allvar kan integreras med sin arkitektur.

Den förste av Stockholms politiker som väckte frågan om konstens nödvändighet i stadens byggnader var socialdemokraten Fredrik Ström. 1936 motionerade han till Stockholms fullmäktige om en enkel men konstnärlig standard inom det kommunala byggandet som på så sätt skulle kunna bidra till arbetsmarknaden för konstnärer och konsthantverkare i Stockholm. Dessutom, skrev han, ger oss historien ”vid handen att demokrati och konstuppskattning gått hand i hand”.

Motionen var tidstypisk. Diskussionen om att genom offentliga medel för konst säkra såväl arbetstillfällen för konstnärerna, som kritiskt tänkande demokratiska medborgare fördes även på riksdagsplanet. Dåvarande ecklesiastikminister Arthur Engberg tillsatte samma år en statlig utredning som skulle undersöka hur svenska konstnärer bättre kunde beredas vidgade arbetsuppgifter i samhället. Till utredningens sakkunniga hörde Sveriges ledande konstnärer och arkitekter, och i slut-

betänkandet framhölls att minimum en procent av byggkostnaden alltid skulle avsättas för konstnärligt gestaltungsarbete.

1930-talets lågkonjunktur ledde till att den föreslagna ”enprocentsregeln” aldrig lagstiftades. Men som princip blev den vägledande, och på samma sätt som bra skolor, folkbibliotek, sjukvård och bostäder för alla, ansågs konst av högsta kvalitet för alla medborgare vara en självklarhet när socialdemokratin byggde folkhemmet och välfärdssamhället växte fram.

För att få svar på hur konsekvent principen tillämpades tillsatte Stockholms politiker i slutet av 1950-talet en utredning om hur den konstnärliga gestaltningen av kommunens olika byggnader hanterades. Utredningen sammanföll i tid med en statlig utredning av bostadslåneregeln, som resulterade i att bostadsbolagen fick förmånliga nybyggnadslån om de integrerade konst med arkitektur i nya bostadsområden. Annie Wibergs bronsskulptur av en sittande mor omgiven av sina två barn vid Blackebergs servicehus, och *Rida rida ranka* med en gungande flicka på sin mammas knä vid Linnégården, är båda från den här tiden och beställdes av dåvarande fastighetsägaren Stockholmshem. Motiven mor och barn, respektive oskuldsfullt nakna unga och kvinnor, dominerade efter andra världskriget länge den offentliga konsten, som symboler för framtidshopp och tro på ett nytt, bättre och fredligare liv.

Där riksdagen nöjde sig med en till bostadsmarknaden riktad lösning, valde Stockholms politiker att ta ett större grepp. 1962 antogs den så kallade enprocentsregeln fullt ut, vilket innebär att Stockholms stads samtliga förvaltningar och bolag sedan dess är skyldiga att avsätta minst en procent av byggprojektkostnaden för konstnärligt gestaltungsarbete när de i Stockholms stads regi bygger om, till och nytt i egen regi.

När regelverket trädde i kraft 1963 gällde för vårdbyggnader i själva verket att minst två procent av byggprojektkostnaden skulle avsättas för konst. En särskilt tillsatt konstnämnd tillsattes för konst på allmän platsmark (KNAP) samt socialroteln och fem ytterligare rotlar. Konstnämnderna bestod av politiker och konstkompetens från Konstnärernas riksorganisation KRO.

För rotlarnas konstnämnder gick arbetet oftast till så att KRO:s representanter gick gallerirundor där så kallade lösa verk – grafik, målningar, mindre skulpturer – reserverades för eventuellt framtida inköp. Därefter gjordes samma runda tillsammans med politikerna, som gick till beslut om inköpen.

I boken finns en rad exempel på konst som resulterat av detta förfaringssätt, vilket emellertid inte var det enda. 1960- och 70-talens samhällsdebatt för ett mer jämställt samhälle gav eko också i äldrevården. Ett sätt att höja arkitekturens status har alltid varit att tävla och under 1970-talet tävlas det också om konsten. När Råcksta sjukhem byggdes (idag Koppargården) stod socialnämnden som arrangör av konståvlingen där Walter Bengtsson utsågs till vinnare av uppdraget att gestalta entrén. Hans 2,5 meter höga skulptur *Fuga 1* utfördes i koppar, nickel och lack i guld och klara färger, och är idag ett sällsynt välbevarat exempel på 1970-talets färg- och formglädje. Det kan fortfarande ses på sin ursprungliga plats. Små skulpturala figurer och krumelurer eggjar fantasin och bejakar lusten till lek – även för äldre.

1992 tog politikerna åter ett helhetsgrepp om den offentliga konsten. Rotlarnas konstnämnder avskaffades och ersattes av det politiska organet Stockholms konstråd med tillhörande konstkansli. Verksamheten blev billigare, vilket också var syftet, eftersom färre politiker och konstnärer gick gallerirundor. Arbetsmetoden bestod visserligen, men samtidigt började också inriktningen på konstförskaffningen

ändra riktning så smått, från inköp för utplacering till alltmer integrerade verk.

Detta gav utrymme för konst också i mindre traditionella tekniker. Denise Grünsteins fotografiska bildberättelse *Betraktaren* i Serafens äldreboende är ett av de första offentliga fotografiska verken i Sverige över huvud taget. Kicki Stenströms markintegrerade konstverk för Koppargården, *Den sjungande trädgården*, exemplifierar hur gränsen mellan konst och miljö i början av 2000-talet började luckras upp. Det stenlagda, slingrande mönstret kan med ögat följas i marken men är väl synligt även uppifrån för den som inte själv kan ta sig ut. Att det är ett konstverk, inte endast landskapsarkitektur, är inte omedelbart uppenbart.

Gränsdragningen för vad som är konst respektive bygge – och vilken budget som därmed ska bekosta vad – är återkommande idag då politikerna åter tagit helhetsgrepp om den offentliga konsten. År 2008 upplöstes Konstkansliet och ersattes av Stockholms konst som ansvarar för att ny konst av högsta kvalitet genom en-procentsregeln blir till i Stockholms stad.

Genom den nya organisationen har betydelsen av helhetsintegrerade verk ökat. Konsten blir allt oftare till i nära samarbete med ansvarig landskapsarkitekt och arkitekt. Arkitektur, landskapsarkitektur och konst får åter existera på lika villkor, precis som det historiskt sett har varit längre tillbaka, under till exempel renässansens 1500-tal, barockens 1600-tal och rokokons 1700-tal. Parallellt har inflödet av för den offentliga konsten hittills oprövade tekniker ökat det med. På ritborden ligger i skrivande stund konst som involverar växtlighet, datorprogrammerat ljus och digitalt ljud – konst som i likhet med till exempel barockens skulpturala fontäner engagerar många sinnen.

Hade dessa den tidigare historiens helhetsintegrerade konstverk inte varit dokumenterade, hade färre vetat om att de finns. Vi hade inte på samma sätt kunnat ta spjörn mot det förflutna; relatera dagens konst till dess rötter, spår och trådar. Det är därför dokumentationsböcker som den här har betydelse. Vägen skapas som bekant medan vi går.

Lena From, projektsamordnare, Stockholm konst

HJÄRTAT OCH STJÄRNAN

Eva Lange

"HJÄRTAT OCH STJÄRNAN – Människan och himlen. Hjärtat, livet, det växande – Stjärnan, himlens avtryck i marken. Hjärtat mitt i stjärnan också en blomma. Hoppas den lockar till beröring." Eva Lange har själv sagt att man måste umgås länge med hennes skulpturer för att de ska ge sig till känna. *"Jag utgår alltid från naturen. Jag avbildar inte, jag inspireras och berörs."* Förrre chefen för Moderna Museet och Nationalmuseum Olle Granath, har beskrivit hur Eva Lange under många år utforskat skulpturens uttrycksmöjligheter på gränsen mellan det organiska och det abstrakta, hur hon skapar former som ger upphov till spännande glidningar i betraktarens varseblivning av dem. Det har också sagts att hennes skulpturer speglar tiden och handens envisa och tålmodiga beröring för att få fram den perfekta formen.

Granath menar att Langes konst inte har någon dragning mot det monumentala, men att det finns ett förhållande till skalan som får även små skulpturer att inta en dominerande plats i rummet. *Hjärtat och stjärnan* är placerad mitt på gångvägen som leder upp mot den ursprungliga huvudentrén på *Hemmet för Gamla*. Skulpturen är utförd i rosa granit, hjärtat är krysshamrat och toppslipat medan stjärnans plattor är flammade och polerade. Den är en dryg meter hög och om inte monumental, så ger den ändå ett mycket tydligt och pampigt mottagande till hemmet. Hjärtat är ett återkommande motiv hos Eva Lange, och finns i andra material och storlekar på olika platser.

SÄLLSKAPET DE GAMLAS VÄNNER instiftades 1895. Ursprungligen drevs hemmet av en fröken Tersmeden. Verksamheten inrymdes i en liten lägenhet på Kungsholmen. Man tog emot ett par tre personer, som skulle vara gamla kvinnor ur den så kallade bildade klassen.

År 1911 började Enskede bebyggas, området elektrifierades och det första koloniträdgårdsområdet anlades. I oktober samma år invigdes *Hemmet för Gamla*, ett ålderdomshem med plats för 95 personer, mindre bemedlade kvinnor. 1957 övertogs den växande verksamheten av Landstinget. Sedan 2004 ägs och förvaltas *Hemmet för Gamla* av Micasa Fastigheter.

Den äldre delen av hemmet, bakom Eva Langes skulptur, inryms i en byggnad som präglas av klassicistiska arkitekturelement. Fasaden delas in av pilastrar och hörnkedjor. Varje byggnadsdel har lätt framskjutande partier, mittrisaliter, med frontespiser vars tempelgavlar bryter upp genom takfoten till det branta mansardtaket. Arkitekt var troligen Viktor Bodin, som hade ett av tidens största och mest produktiva ritkontor. I Enskede hade han tidigare ritat ett antal radhus med smålägenheter för Lantegendomsnämnden.

EVA LANGE är född i Stockholm. Hon har sagt att hon alltid varit skulptör, i alla fall sedan hon 1951 för första gången såg en modern skulptur, av Matisse, vars föreställande expressiva uttryck grep henne i grunden. Eva Lange utbildade sig på Konstfack och Konsthögskolan på 1950- och 1960-talet. Sedan dess har hon arbetat i Stockholm och även själv varit lärare i skulptur och teckning vid Birkagårdens folkhögskola.

Eva Lange är representerad på flera av de större museerna, har haft många separatutställningar och uppdrag med offentlig utsmyckning över hela landet. 2001 belönades hon med Prins Eugens medalj, 2005 med Millesgårdens vänners pris och har även erhållit en rad andra utmärkelser.

Hjärtat och stjärnan vid *Hemmet för gamla* restes 1996. En snarlik variant, *Lilla hjärtat* i rosa björnlövsgranit, restes 2007 i Högdalen.

"Eva Langes skulpturer berör med sin tydnad och sin kraft, tilltalet är lika starkt som det är lågmält."

DE DANSANDE

Eric Grate

HEMMET FÖR GAMLA i Enskededalen invigdes 1911. Det drevs ursprungligen av en stiftelse och tog emot äldre ”mindre bemedlade” kvinnor. På 1950-talet övertogs den växande verksamheten av Stockholms stad och Landstinget, som 1960 öppnade ett nytt vårdboende i nära anslutning till det gamla. Några år senare inköptes Eric Grates bronsskulptur *De dansande*, som placerades framför den nya entrén. Vid ombyggnadsarbeten på 1990-talet återfick skulpturen sin utvändiga plats invid entrén, efter att under en längre tid varit förvisad till ett undanskymt hörn inne i huset.

På 1960-talet var Eric Grate sedan många år en av de ledande, för att inte säga dominerande, förgrundsgestalterna inom svensk skulptur. Hans verk för offentlig miljö fanns över hela landet. Mest uppmärksammat, och samtidigt starkt ifrågasatt, var *Det entomologiska kvinnorövet*, som han gjort några år innan för Karolinska Institutet i Solna. Med tre personer i rörelse har den viss likhet, om än i mycket större skala, med *De dansande* vid Hemmet för Gamla. Båda skulpturerna kan anses befinna sig någonstans mitt på Grates väg som skulptör, som har beskrivits pendla mellan ”...*harmonisk klassicism med tunga kvinnogestalter, som utstrålar lugn och harmoni, till expressiva fantasier med trasiga, abstrakta former*”.

HEMMET FÖR GAMLA består av två byggnadskomplex, som binds samman av en gång i form av en täckt galleria. Den äldre delen togs i bruk 1911 medan den yngre stod färdig 1960. Under åren har byggnaderna och verksamheten kontinuerligt förändrats, utökats och moderniserats. 1994 totalrenoverades hela anläggningen och 2004 övertogs ägande och förvaltning av Micasa Fastigheter.

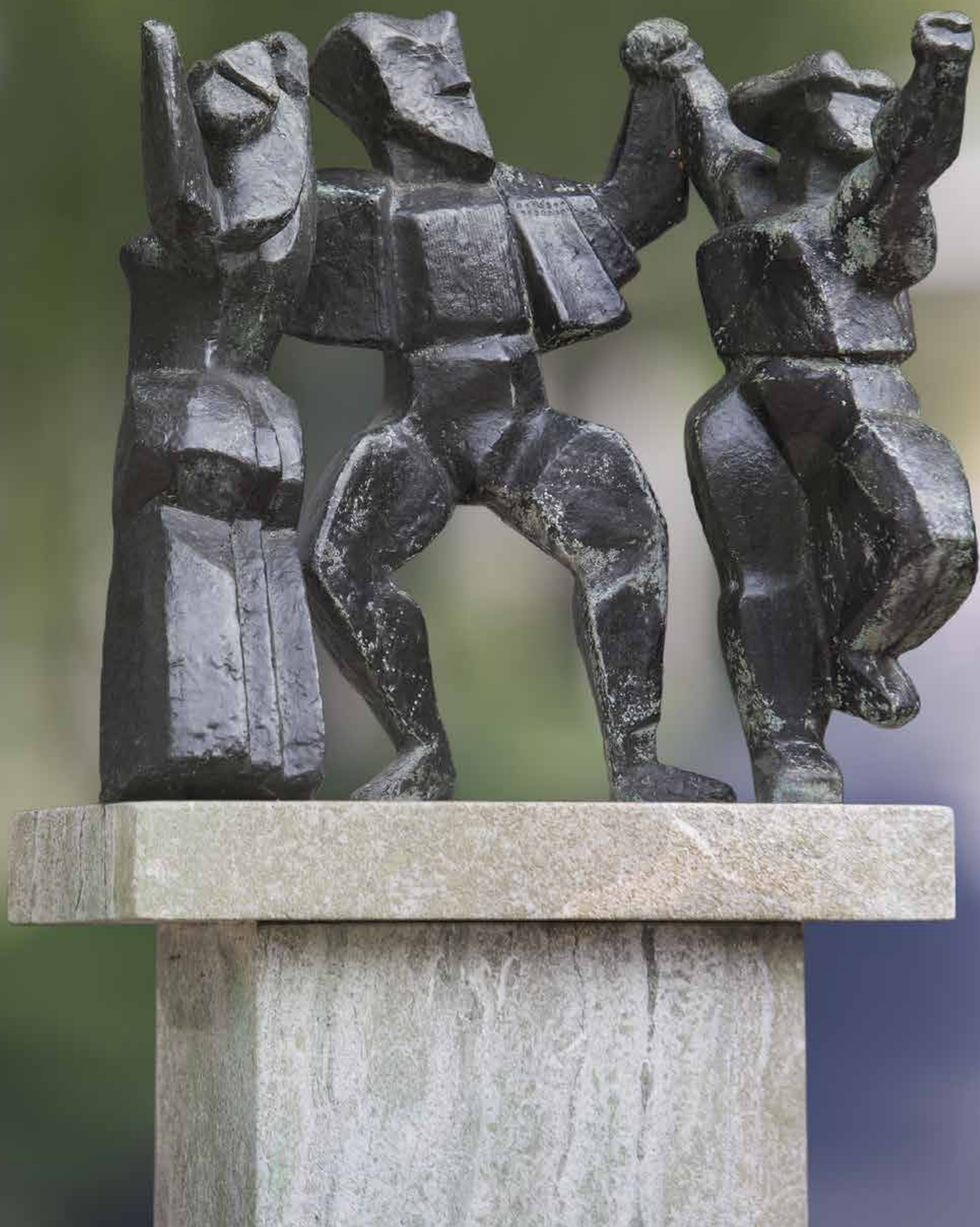
Den nyare delen av *Hemmet för Gamla* utgörs av en långsträckt byggnadskropp, uppdelad i fyra fasförskjutna volymer, varigenom skalan hålls nere. Ture Ryberg var ansvarig arkitekt och gav fasaderna med dess fönstersättning en för 1950-talet typisk folkhemskaraktär. Parken planerades av Walter Bauer, ansedd som nestorn bland trädgårdsarkitekter när Stockholms förortsområden byggdes ut efter andra världskriget.

ERIC GRATE är en viktig förgrundsgestalt inom svensk 1900-talsskulptur. Han föddes 1896 och studerade vid Konstakademien i Stockholm åren 1917–1921. Därefter gjorde han långa resor på kontinenten, bodde många år i Paris och hade framgångsrika utställningar över hela Europa. I Paris var han samtida med svenska målare som Dardel, Grünewald och Hjertén.

Senare skulle Grate i Sverige, vid sidan om sin egen omfattande verksamhet med offentliga utsmyckningar, få stor betydelse för en kommande generation som professor i skulptur vid Konstakademien.

Eric Grates gärning var mångskiftande och variationsrik, ”...*präglad av en spänning mellan det klassiska och de surrealistiska symbolernas splittrade tvetydighet*”. På 1940-talet arbetade han även med scenkonst och dräkter.

Eric Grate är en av de mest representerade konstnärerna i Stockholm. Hans verk återfinns i en lång rad olika stadsdelar. De sista femton åren levde Grate i Solna, innan han avled 1983. Tio år senare invigdes en park i Solna-stadsdelen Skytteholm, uppkallad efter honom och med tre av hans skulpturer.

PÅ FRUSET VATTEN

Britt-Ingrid Persson

”NÅGOT SOM ALLTID INTRESSERAT MIG är rytmen, störningar och gränser. Ibland tänker jag att allt är rytmövningar. Det är som vore alla våra ansträngningar på livsresan ett sätt att genom försöksvisa pulser maka oss närmare kraftigare energirytm, eller kanske snarare som att åstadkomma en liten slingrande rännil att färdas på mot större energibäckar, med hopp om något där som kan förklara sammanhang. Alla sinnen arbetar med rytmer. För mig har formmelodierna tagit det största utrymmet, men alltid handlar det om den uttalade tonen och pausen. Båda lika betydelsebärande för rytmkroppen.” Britt-Ingrid Perssons ord om rytm, från en text i en utställningskatalog, skulle kunna förklara tanken bakom hennes skulptur. Ett litet barn i en bylsig overall och med skridskor på fötterna har precis tappat rytmen och ramlat. Det syns att det är svårt på den hala isen, att hitta balansen och ta sig upp igen. Under en period arbetade Britt-Ingrid Persson med en serie teckningar och skulpturer på samma tema. På teckningarna var det ofta tvillingpar medan skulpturerna blev ensamma personer. Persson har berättat att hon såg dem som sökare på hal is, tillräckligt påbyltade för att överleva i ett bister klimat.

Skulpturen *På fruset vatten* inköptes av Stockholms konstråd 1997 för att placeras i parken vid *Guldbroöllopsheppet*. Byggnaden i sig har högt kulturhistoriskt värde, präglad av 1910-talets nationalromantiska stilideal. Invändigt finns djupa fönstersmygar med ursprungligt tidstypiskt väggmålari.

GULDBRÖLLOPSHEMMET invigdes 1913. Stockholms Stadsfullmäktige hade redan 1907 beslutat att hedra femtioårsminnet av Oscar II:s och Sofias förmålning genom att bygga ett hem där fattiga äldre makar kunde få leva tillsammans. Sedan 2004 förvaltas det av Micasa Fastigheter.

Guldbroöllopsheppet ligger vid Tideliussgatan, som är uppkallad efter en socialt engagerad lärare vid Maria folkskola runt förra sekelskiftet. Tideliuss var för övrigt ett taget namn, efter hemtrakterna i Tidaholm. Hemmet ritades av Hjalmar Cederström, chefsarkitekt för Södersjukhuset, som även han fick en gata till minne.

Arkitektoniskt präglas byggnaden av tidens nationalromantiska strömningar. Efter decennier av stuckdekorer och utländsk jugend var det äkta material och svenska vasaborgar som gällde som förebild. Huggen granit, mörkbränt tegel och småspröjsade fönster är typiska drag, som finns i Guldbroöllopsheppet liksom i mer kända samtida byggnader som Stadshuset och Rådhuset.

BRITT-INGRID PERSSON kommer ursprungligen från Västerbottens inland. Det har sagts om henne att hon under sitt långa konstnärsskap, över fyra decennier, aldrig förlorat anknytningen till barndomens karga landskap. Allt sedan studier på Konstfack på 1960-talet har hon dock haft sin ateljé och verksamhet i Stockholm.

Britt-Ingrid Persson har kontinuerligt visat sina verk på utställningar över hela landet och även på kontinenten. Hon har haft många uppdrag med offentlig utsmyckning och är representerad på flera av de större museerna. Hon arbetar såväl med små keramikfigurer och bronsskulpturer, som den vid Guldbroöllopsheppet, som med tyngre verk i betong.

För de sistnämnda utsågs Persson 2012 av branschorganisationen till Årets Betongdesigner. Hon beskrev då vad som kännetecknar en god skulptör: *”Sammansmältningsprocessen i skulpturarbete är jordbunden, tar lång tid, kräver tålamod och mycket hantverk. Det behövs en högre abstraktionsnivå som liknar poesi. Där måleriet har en fast bakgrund, har skulpturen en rörlig bakgrund som konstnären själv är en del av. Och det är rätt ensamt, man ska kunna roa sig själv.”*

TAX OCH FÅGEL

Göran Lange

SKULPTÖREN Göran Lange högg sten för de stora mästarna, som Liss Eriksson, Eric Grate, Arne Jones och Bror Marklund. Anonymt har han därigenom bidragit till många viktiga skulpturer, som exempelvis Erikssons *La Mano*, vid Katarinavägen. Det var inte förrän i femtioårsåldern som han hade sin första egna utställning. Därefter har han gjort ett antal offentliga verk i Stockholm, samtidigt som han drivit stenhuggeri i Småland.

Vid Vintertullens servicehus på Södermalm finns en häckande väl-gödd fågel i brons från 1992. Tättingen och taxen invid fontändammen i Stureby sjukhem gjorde Lange redan 1975. Alla tre är bra exempel på det som beskrivits som Göran Langes skulpturala språk, *"...den rundade formens, en form som tycks inskriven i cirkeln eller ovalen"*. Langes skulpturer var naturalistiska och skapade med stor kärlek till naturen. De har beskrivits som *"...personliga porträtt, sidenmjuka och handvänliga"*. Självt berättade han om en av sina skulpturer som blev påkörd av en traktor, rullade iväg flera varv men var lika fin ändå efteråt.

Göran Langes skulpturer från 1970-talet stämmer väl överens med sjukhemmets arkitektoniska formspråk, präglat av 1920-talets nordiska klassicism, även om det är uppfört på 1930-talet när den internationella funktionalismen dominerade. Det vilar ett harmoniskt lugn över såväl skulpturerna som byggnaderna.

STUREBY SJUKHEM invigdes i december 1935, som komplement till det några år äldre ålderdomshemmet på andra sidan Tussmötevägen. När det uppfördes stod Stockholms Fattigvårdsnämnd som huvudman. Vissa av de boende kallades "försörjningstagare" och var tvungna att utföra arbete efter förmåga. 1971 övertogs ansvaret av Landstinget och 1995 byggdes det om till ett modernt sjukhemsboende. Sedan 2004 ägs och förvaltas det av Micasa Fastigheter som kontinuerligt förnyat och moderniserat byggnaderna.

Som benämningar antyder så har synen på äldre- och sjukhemsboende förändrats stort över tiden. När det först byggdes sågs Stureby dock som ett modernt mönsterhem och förebild. Arkitekten Theodor Kellgren var statens sakkunnige i frågor om ålderdomshem. Dessutom drev han en omfattande egen praktik och var en tid även stadsarkitekt i Uppsala.

GÖRAN LANGE har sin plats i småländsk stenhuggartradition. Fadern var veterinär men även duktig amatörmålare. Djur och djuranatomi fanns med andra ord redan från början i Göran Langes värld och själv tecknade han tidigt flitigt. Att bli "fri konstnär" ansåg fadern dock inte var att tänka på. Efter att under en period varit till sjöss inledde han ändå studier vid Konstfack i början av 1950-talet. Sedan anställdes han av den legendariske stenhuggaren Folke Didriksson i Stockholm. Delvis berodde valet av konstnärlig inriktning på att Göran Lange var färgblind.

Göran Lange kom att bistå många av landets främsta skulptörer med stenhuggeri-arbeten och med tiden skaffade han sig ett eget stenhuggeri i Påskallavik, norr om Kalmar. Han anlätades ofta för renoverings-arbeten av skulpturer, exempelvis på Stockholms slott och Nationalmuseum.

Göran Lange gjorde även egna verk. *"Mina motiv har hela livet varit djur, kvinnor och båtar"*, berättade Lange för författaren Lennart Rudström. Denne har i en bok om Lange lyft fram honom som en av landets skickligaste stenhuggare, men även som *"en skicklig konstnär med ett personligt, ömsint och humoristiskt formspråk"*. Göran Lange avled 2008.

SINNENAS TRÄDGÅRD

Ulf Nordfjell

KONST STIMULERAR sinnesintryck och estetiskt tilltalande närmiljöer är viktigt för alla människors välbefinnande. Det hävdade pedagogen och opinionsbildaren Ellen Key redan vid förra sekelskiftet. Sinnenas trädgård i Sabbatsberg är trädgårdskonst av världsklass, som spelar på alla sinnen. Den har fått efterföljare runt om i Sverige och antagligen även utomlands, att döma av alla internationella studiebesök.

I Sinnenas trädgård kan man njuta med synen, hörseln, luktsinnet, smaken och känslan, multisensorisk stimulering eller *snoezelen* som det heter på fackspråk. Varje årstid ger sina upplevelser och trots den begränsade ytan finns flera olika rum med skiftande naturtyper och karaktär.

Trädgården initierades i början av 1990-talet av arbetsterapeuten Yvonne Westerberg. Hennes vision var att skapa en värdig plats för äldre och sjuka, där gamla själar och minnen kunde väckas till liv. En viktig tanke var att de boende skulle kunna delta i trädgårdsarbetet. Trädgården skulle också kunna användas för olika kulturella arrangemang kring exempelvis högtider som påsk, valborg, midsommar, advent, lucia och jul.

Kulturhuvudstadsåret 1998 invigdes en förnyad trädgård, utformad av trädgårdsarkitekten Ulf Nordfjell efter Westerbergs intentioner. Nordfjells trädgård bär uttryck om människans andliga och mentala behov av gröna miljöer. Med drag av klosterträdgård har han skapat en närmast sakral fridfull stämning.

SABBATSBERG är uppkallat efter krögaren Valentin Sabbath. I början av 1700-talet köpte han marken där Klara kloster haft tegelbruk. I de gamla lergroparna anlade han karpdammar och uppförde sedan ett värdshus. Längre fram på 1700-talet fann man en mineralvattenkälla och i tidens anda anlades en brunnsinrättning. Det är bakgrunden till kvartersnamnet *Hälso-brunnen*.

1751 förvärvades fastigheten av Stockholms Fattighuset delegation, som uppförde Nicolaihuset för fattighjon från Nicolai församling. Verksamheten finansierades delvis genom brunns-gäster.

1870 beslöt Stadsfullmäktige att koncentrera Stockholms fattighus till Sabbatsberg. Åren därpå uppfördes *Adolf Fredrikshuset* och *Johanneshuset*, byggda efter samma ritningar, för fattiga från respektive församling. Redan då anlades en trädgård mellan husen. Vid sekelskiftet, när Sabbatsbergs fattighus bytte namn till Ålderdomshem, levde omkring 1 000 gamla inom området.

I trädgården finns ett litet åttkantigt lusthus. Det har en vindflöjel på taket med årtal 1784, men väggarnas pärlspont är mer typisk för det sena 1800-talet. Lusthuset flyttades hit 1980, från att tidigare ha stått i trädgården bakom Klarahuset. Stockholms Stadsmuseum har gett lusthuset högsta kulturhistoriska klassificering.

ULF NORDFJELL är Sveriges mest uppmärksammade trädgårdsarkitekt. Han har arbetat såväl i stor som liten skala, gestaltat offentliga platser och privata villaträdgårdar. Född och uppvuxen i Västerbotten har han förknippats med en norrländskt präglad estetik.

Nordfjells trädgårdar har berömts för hur de förenar motsatser som trädgård och landskap, arkitektur och natur, formellt och naturligt. Hans förmåga att omtolka historiska kopplingar liksom att trädgårdarna inte bara handlar om stil, utan också om ekologi och anpassning till platsens förutsättningar, har framhållits.

Två gånger har han belönats vid världens främsta trädgårdsutställning, Chelsea Flower Show. När Ulf Nordfjell erhöll Kungliga Patriotiska Sällskapets trädgårdsmedalj löd motiveringen: "...för att han genom sina grönskande mästerverk översatt den svenska naturens skönhet till eleganta trädgårdspoem, och med detta skapat en hortikulturell stil som också väckt internationell ryktbarhet".

FLYTTFÅGLAR OCH ÄPPELPLOCKERSKOR

Arvid Knöppel och Elli Hemberg

SABBATSBERG består av en park med ett flertal byggnader som representerar olika skeden i områdets historia, från brunnsort, fattigvårdsmottagning, sjukhus och ålderdomshem.

Det som idag kallas *Klockhuset* uppfördes åren 1940–1942 under benämningen *Nya vårdhemmet*. Funktionalism rådde som stilideal inom arkitekturen, men det finns drag i färg och detaljer som skiljer Klockhuset från samtida mer kliniskt rena byggnadsverk. En bidragande orsak är utformningen av entrépartiet med Arvid Knöppels tegelrelief som en integrerad del. Den föreställer potatisplockare som avbryter arbetet och lyfter blickarna upp mot flyttfåglar på väg förbi. Invändigt finns i en samlingssal, ytterligare ett viktigt konstnärligt verk, även det som en integrerad del av rummet. Elli Hembergs temperamålning visar en äppelträdgård med flickor som plockar och njuter av frukterna. Den täckte ursprungligen ännu större del av väggen, men har fått utstå viss misshandel vid ombyggnader.

Såväl Knöppels som Hembergs verk tillkom i samband med att huset byggdes. Kanske berodde det på att arkitekten Nils Sterner, med utbildning från såväl Tekniska högskolan som Konstakademien, hade ett genuint konstintresse och ofta samarbetade med konstnärer. Han var dessutom chefsarkitekt vid Fastighetskontoret och kunde titulera sig stadsbyggmästare. Som sådan hade man på den tiden stor auktoritet att bestämma hur det skulle vara.

ARVID KNÖPPEL föddes 1892 i Luleå men växte upp i Småland med en far som levde för jakt och natur. Fadern vann OS-guld i skytte och var nära vän med Bruno Liljefors, som blev en stor förebild för Arvid.

Arvid Knöppel studerade vid konstskolor i Stockholm och på kontinenten. Han målade porträtt och utförde dekorationsarbeten, men det blev som djurskildrare Knöppel kommit att räknas till de främsta i landet. Det var djurens rörelse och karaktär som intresserade honom. Flera av hans djurskulpturer finns på skolgårdar i Stockholm, som visenter i Nacka och Hökarängen, en björn vid Loviselundsskolan och lodjur vid Ulvsundaskolan och Bergholmskolan.

Från 1944 och fram till sin död 1970 bodde Arvid Knöppel på sin gård Knöppelåsen i Värmland. Där skapade han ett reservat för vilda, nordiska djur.

ELLI HEMBERG föddes 1896 i Skövde och utbildade sig till konstnär i Stockholm och Paris.

Från landskap och porträtt i 1920-talets nysakliga stil utvecklade hon på 1940-talet ett ljusmåleri under mottot: *"Ljuset har ingen dimension"*.

Samma år, 1942, som hon utförde väggmålningen i Klockhuset hade hon en separatutställning på Galerie Moderne, då ett av de viktigaste gallerierna i Stockholm. På 1940-talet lämnade Elli Hemberg måleriet för att arbeta skulpturalt med trä, sten, stål och betong. På 1970- och 1980-talen väckte hennes arkitektoniska skulpturer, som *Segel* vid Kungsholms strand och *Fjärilen* i Rålbshovsparken, stor uppmärksamhet.

Elli Hembergs konst har beskrivits som kompromisslös, hennes skulpturer lika sköna som haikudiker, men trots att hon var verksam i över sju decennier fick hon aldrig det erkännande hon förtjänade innan hon avled 1994, vid 98 års ålder. Framstående konstkännare som Carlo Derkert och Lars Nittve har menat att om Elli Hemberg hade varit en man hade hon antagligen räknats som en av Europas stora konstnärer.

FLICKAN

Therese Clewestam

”NÄR JAG RITADE fontänen hade jag uppdraget att göra en samlingsplats till ålderdomshemmets senildemensavdelning. Jag ville ha en lugnande plats där barndomsminnen kunde väckas. Jag tänkte också på den klassiska sagan om ”Flickan och grodan”. Jag strävar efter att göra mina skulpturer lättillgängliga. De ska skänka glädje, värme och humor. Förbipasserande kan skapa sitt eget uttryck och känna sig delaktiga i skapandeprocessen samt få en stund av lek och glädje.”

Therese Clewestams fontän på kvarterets innergård tillkom 1995. Den föreställer en flicka som sitter på en sockel mitt i en bassäng klädd med turkost kakel. Ursprungligen omgavs flickan av fyra grodor som sprutade vatten in mot henne, men tre har med åren försvunnit. Frågan blir naturligtvis om de visade sig vara prinsar men övergav henne när förtrollningen bröts eller om det är tvärtom, att de inte var det och att det nu bara återstår en chans för flickan att få sin prins!

SVEDMYRA var ursprungligen ett torp, känt på 1700-talet som Svinmyran. Ägorna inköptes av Stockholms stad 1904. På 1930-talet uppläts mark för egnahemsbyggande och stadsdelen fick sitt nuvarande namn. År 1945 fastställdes en stadsplan för hyreshusvarter och Svedmyra kom att bli en av de första i en lång rad nya stadsdelar som uppfördes runt Stockholm för att komma tillrätta med trångboddheten i innerstaden.

POSTILJONEN i kvarteret Brevlådan är typisk för 1940-talets hantverksmässiga folkhemsbyggande med grannskapsenheter och gott om sparad naturmark. Det är ett av många områden av hög arkitektonisk kvalitet som ritades av Nils Sterner, chefsarkitekt vid Fastighetskontoret.

Sterner var anhängare av småskalig bebyggelse i Stockholms nya ytterområden, vilket han menade skulle skapa hälsosamma och vänliga miljöer. År 1972 belönades han med Samfundet S:t Eriks plakett för sina insatser för Stockholm.

Kvarteret Brevlådan innehöll från början ålderdomshem och pensionärsbostäder. På 1990-talet kompletterades kvarteret med ett servicehus och sedan Micasa övertog fastigheten 2001 har den genomgått omfattande förnyelse.

THERESE CLEWESTAM är född i Stockholm, 1964, men uppvuxen i Afrika och Asien. Sin konstnärsutbildning har hon från såväl svenska som utländska skolor, bland annat Konstfack i Stockholm och Konstakademien i Prag.

Fontänen med flickan och grodorna från 1995 var ett av Therese Clewestams första uppdrag med offentlig utsmyckning då nyligen hemkommen från Prag. Några år senare gjorde hon en ny fontän, i Hagsätra centrum, som föreställer en flicka med boll. I Hagsätra finns även taxen Hagge, som blivit mycket omtyckt liksom hennes katt i brons i Tyresö centrum. I Blackeberg har Therese Clewestam gjort en hel serie miniskulpturer längs Björnsonsgatan med djur och frukter.

HEMMETS STILLEBEN

Cecilia Elde och Per B Sundberg

TUSSMÖTE syftar inte på möte mellan små katter, om nu någon trodde det, utan på en plats där vargars vägar möts. På ett antal platser i Tussmötegårdens äldreboende möts boende och besökande av oväntade överraskningar. Det kan vara målningar, keramik, porslin eller lampor, var för sig eller som oftast sammanblandat till tredimensionella stilleben. Enligt upphovsmännen har arbetet med verken varit en resa i associationer kring olika teman; platsen, huset, material och konstnärsskap som möts.

Cecilia Elde har stått för måleriet och Per B Sundberg för keramik, porslin och armatur, i princip. Framför allt har verken vuxit fram ur ett gemensamt idéarbete och ibland har den ene rent handgripligt gjort tillägg i den andres arbete.

Några av verken är målningar, i olja och akryl, med hyllor på vilka det kan stå porslinsfigurer eller lampor i stengods. Några tavlor har ramar i form av skivor med lövsågeri, eller borrarade hål med instuckna pinnar på vilka det sitter ready-made porslinsfåglar. Motiv, färger, former och utförande skapar en känsla av lekfullhet och fantasivärld. I trapphallen hänger sex, möjligen mer seriösa, lampkronor. De har utformats av teak, krom och svart plast, material som hämtats från trappbalustraden, vilket gett en påtaglig femtiotalskaraktär.

Tussmötegården är i sig ett exempel på det bästa av det sena femtiotalets arkitektur, ritad av en av tidens främste arkitekter, Anders Tengbom. En genomgripande modernisering och ombyggnad gjordes femtio år senare, vilket även föranledde den konstnärliga utsmyckningen.

STUREBY förknippas främst med Gammelbyns ålderdomshem, som numera rymmer vanliga bostadslägenheter, och Stureby sjukhem från 1920- och 1930-talet. De var moderna för sin tid och representerade ett nytt socialt synsätt som bröt med 1800-talets kasernhusliknande institutioner, och hörde till de första som byggdes utanför innerstaden. På 1950-talet kompletterades de med vårdhemmet i kvarteret Gamlebo, Tussmötegården.

CECILIA ELDE. I samband med en utställning i Enköping skrevs om Cecilia Elde att hon i sin konst "...utforskar barnets strategier och fantasins möjligheter i en bister värld". Eldes naturbilder är ofta som hämtade ur sagor, lockande och farliga samtidigt. I det som först är till synes ogenomträngligt uppenbar sig ingångar, eller utgångar.

Cecilia Elde studerade vid Kungliga Konsthögskolan åren 1986–1992 och har sedan kontinuerligt visat sina verk vid separat- och samlingsutställningar. Elde är representerad i Stadsbiblioteket i Gävle, i Universitetssjukhuset i Linköping och i Umeå universitet, för att nämna några platser.

Hemmets stilleben utfördes gemensamt av Cecilia Elde och Per Bertil Sundberg 2009.

PER BERTIL SUNDBERG studerade glas och keramik vid Konstfackskolan i Stockholm mellan 1985 och 1992, med avbrott för ett år i Seattle i USA. Som konstnär har han sedan provat en rad olika uttrycksformer med många andra material förutom glas och keramik. Han behärskar även konsten att blåsa glas och var under flera år anställd vid Orrefors glasbruk, vilket följdes av en professur vid Konstfack innan den egna fria verksamheten tog över. Vid Orrefors arbetade Per Sundberg mycket med att ta fram nya glastekniker liksom han i sin ateljé sedan arbetat med att utveckla nya keramiska material och bränningsmetoder.

Per B Sundberg förenar nytta med nöje i sina verk. De kan ha en funktion samtidigt som olika stilar och material blandas till synes ohämmat. Bland hans mer uppmärksammade verk kan nämnas två stilerade, två meter höga ljuskronor i neon, som hänger i ett växthus i Hammarby sjöstad.

DAGBOK

Humlan Lange

”DAGBOK ska i entréerna välkomna besökarna, visa vägen in i byggnaden och ge en omväxlande konstupplevelse i boendekorridorerna. Den konstnärliga gestaltningen består av målningar där livet skildras i form av porträtt, händelser, saker och mönster, och av en önskan att betraktarens tankevärld ska stimuleras, vyerna vidgas och lust väckas till funderingar och samtal.”

Humlan Langes 105 bilder, monterade på 44 vitmålade skivor är en berättelse i nio kapitel om livet. I en intervju har Lange berättat att hennes måleri i allmänhet kretsar kring familjen, att hon aldrig målar fantasimänniskor utan bilderna handlar alltid om någon. I efterhand, när hon lämnat dem och fått distans, kan hon börja sakna dem; *”Dom är som dagboksanteckningar, dom ligger i min själ.”* Humlan Lange har också sagt att hon försöker hitta uttryck som ligger bakom det uppenbara, som kan göra det möjligt för betraktaren att tolka bilden utifrån egna erfarenheter.

Axgården ingår som en del av Fruängsgårdens servicehus. Hela anläggningen har successivt byggts om och till, och 2007 kunde sjukhemmet från Axelsbergs servicehus flytta in i totalrenoverade Hus C. Axgården var det första äldreboendet i Sverige med så kallad omvänd allergiavdelning, vilket innebar att de som flyttade in kunde ta med sig husdjur. De tre taxarna på ett av Humlan Langes dagboksblad kunde känna sig välkomna.

FRUÄNGEN är känt sedan 1700-talet, och fram till mitten av 1950-talet brukades marken av tre torp, varav ett dock hade blivit mest känt som krogen Långpannan. Stockholms stad förvärfvade området inför framdragandet av tunnelbanan och inom loppet av tio år hade den gamla jordbruksbygden förvandlats till en modern förort.

AXGÅRDEN. De äldsta delarna av Fruängsgårdens servicehus uppfördes i slutet av 1950-talet. Arkitekt var den när det gällde sjukhus flitigt anlitade Ervin Pütsep. Sedan byggdes hemmet om och till under såväl 1960- och 1970- som 1980-talet. Fruängsgården ingick bland de första anläggningarna när Micasa Fastigheter bildades 1999 då under namnet FB Servicehus.

2005 totalrenoverades det så kallade B-huset och 2007 sjukhemmet i C-huset. Hela våningsplan revs ut och nya byggdes. Sjukhemmet på Axelsbergs servicehus lades ner och flyttades till C-huset, som då fick namnet *Axgården*.

HUMLAN LANGE har efter utbildning på bland annat Konsthögskolan på 1980-talet varit verksam i Stockholm, som konstnär och som lärare. Ett år i Japan med studier i kalligrafi för en mästare blev också en viktig inspirationskälla för Humlan Langes bilder. Hon är dotter till Eva Lange, som bland mycket annat gjort skulpturen *Hjärtat och Stjärnan*, som står framför entrén till Hemmet för Gamla i Enskede. Sitt ovanliga förnamn lär Humlan ha fått därför att hennes far tyckte hon såg ut som en sådan när hon föddes.

Vid en gemensam intervju med Humlan och Eva diskuterades inspiration. Eva tyckte att det var ett knepigt ord och talade hellre om lust, och det fick hon genom att arbeta. Humlan berättade att hon för sin del ibland inte hade någon inspiration alls, och då handlade det bara om att sätta igång i alla fall.

Inför en utställning på Gröna Paletten skrev Kristina Mezei att förundran inför världen var grundackordet i Humlan Langes bildvärld, att det är intresset för människor och människors samtal som driver henne till nya bilder, att hon *”...åter och åter ställer frågan om vilka vi är, varifrån vi kommer och var vi hör hemma”*.

STUCCO LUSTRO, SGRAFFITO, GLASMÅLNING

Stig Pettersson, Eston Hedin och Per Gunnar Thelander

BLACKEBERGS ÄLDREBOENDE byggdes i slutet av 1950-talet som ett pensionärshem. Sedan dess har det både byggts om och till vid flera tillfällen, men den ursprungliga arkitektoniskt strama elvåningsbyggnaden ritades av Carl Nyrén, en nestor och förgrundsgestalt inom svensk 1900-talsarkitektur.

Nyrén kände en lärare på Konstfack och tillsammans ordnade de 1959 en tävling för avgångseleverna om konstnärlig utsmyckning. Resultatet blev att konstverk i tre olika tekniker valdes ut.

Stig Petterssons teckningar från norrländska Edeforsen låg till grund för stuccolustro-målningen i entréhallen. Först gjorde en stuckatör några lager puts varefter Pettersson målade med kalkfärg medan putsen ännu var fuktig. Innan färgen i sin tur sedan helt hade torkat polerades målningen med ett hett järn, vilket gav den blanka ytan.

I samlingssalen fick Eston Hedin utföra en stor fris med abstrakt mönster i sgraffitoteknik. Hedin ristade i ett underlag av puts i två skikt, ett övre ljust rosa och under det ett mörk rött, som avtecknas i de djupare skårorna.

Förutom de båda väggfasta verken tillkom fem glasmålningar. De gjordes i en teknik som använts sedan medeltidens kyrkobyggande med blyinfattat glas. Några är utförda med glas i flera starka klara färger. Per Gunnar Thelander har arbetat mer med glasets struktur och genomskinlighet i sin ängel, eller om det är en fjäril. Linjerna i glaset har beskrivits som nerver i en fjärils vingar, eller som strålar av ljus från en änglagestalt.

STIG PETTERSSON. I samband med en utställning på Thielska Galleriet skrev konstkännaren Susanna Slöör om Stig Petterssons utforskande av vad som konstituerar en berättelse i bild, och fyller den med liv: *"Varje målning vänder ett nytt blad i en historia och ofta för den på viskelsens vis idéer eller fragment av företeelser vidare."*

Det hade hänt mycket mellan Petterssons första utsmykningsuppdrag 1959, som Edeforsen var, och de interiörer som visades på Thielska 2008. Under åren har han gjort såväl stora landskap som små kopparstick. *"Att bara fortsätta i samma spår är helt vansinnigt. Ibland tröttnar man och då måste man variera sig. Då brukar jag växla till en annan teknik."*

ESTON HEDIN. *"Hans teckningar har flytt stilarnas imperium och uppfunnit ett annat land."* Peter Cornell har även beskrivit hur Eston Hedin varierade linjen från tjock och hårt dragen till tunn och prövande, ibland utsuddad och synlig bara som ett spår. Det hade kunnat gälla sgraffito i Blackeberg men handlade om Hedins teckningar trettio år senare. Eston Hedins studier av växter och blommotiv var minutiöst utförda, med ett bildspråk som pendlade mellan det lyriska och det dramatiskt kraftfulla.

Eston Hedin, som kom från Tuna i Medelpad, avled 1997, bara 72 år gammal.

PER GUNNAR THELANDER. Efter åren på Konstfack följde Konstakademien och en period i Paris. Thelander fortsatte att arbeta med glas och emalj, men även i olja. allt Dock har han framförallt gjort sig internationellt känd som grafiker i etsning, med utställningar över hela världen.

Thelanders motivkrets har i stor utsträckning kommit att bestå av grönsaker, frukter, djur och udda föremål i absurda scener, som han återger med vad som beskrivits som teknisk drivenhet och virtuos finish. Tillsammans med Gösta Gierow, Philip von Schantz och några till ingick Thelander i den så kallade IX-gruppen. Alla var verksamma inom flera olika tekniker men inom IX-gruppen samlades de som grafiker.

PUSS OCH KRAM

Simon Häggblom

NÄLSTA SERVICEHUS totalrenoverades under 2011 och i januari 2012 kunde *Fästmansoffans trygghetsboende* invigas. I samband med detta utfördes konstnärlig utsmyckning enligt enprocentsregeln, men därutöver önskade Micacas VD Anders Nordstrand se ett verk som anspelade på det nya namnet. Frågan om hur det skulle kunna göras gick till Simon Häggblom.

"Jag valde att göra ett litet torg med en bänk att vila på eller stödja sig emot. Ett litet torg med tydlig form för att markera platsen. På det lilla torget växer även ett träd. Ett hagtorn som med bred krona vakar över torget och bänken. Platsen blir tydligt definierad och bänken som också är distinkt har en omslutande form som ger en trygg upplevelse när man sitter där nära gatan och infarten till gården. Tanken var att skapa en social utsiktspost som ger överblick över den centrala platsen mellan gatan och huvudentrén. Man kan sitta och vänta på taxi eller besök, eller lätt fånga upp förbipasserande för ett samtal. Man kan välja mellan den varma eller svalare sidan beroende på förmiddag eller kväll. En fästmanssoffa erbjuder en möjlighet till intim närvaro i samtal och den skyddande väggen som nu är perforerad ger även möjlighet till att hålla handen."

Simon Häggblom har genomfört flera trädgårdsprojekt och är verksam både som landskapsarkitekt och konstnär. *"Det finns inte alltid en skarp gräns i det jag gör, men jag förhåller mig alltid till den gränsen. Jag är mån om den frihet jag kan ha som konstnär att vara mer radikal."* Även om Häggblom sagt sig inte vilja bli kallad trädgårdskonstnär torde *Fästmansoffan Puss och kram* kunna ses som en konstnärlig trädgårdsinstallation, eller som ett konstnärligt svar på en praktisk uppgift?

NÄLSTA SERVICEHUS invigdes ursprungligen 1960. Arkitektoniskt ansluter byggnaderna i färg, form och skala till de kringliggande femtiotalsskvarteren. Servicehuset ritades av arkitekten Nils Sterner, som då var chef på Fastighetskontoret och kunde titulera sig stadsbyggmästare. Under efterkrigstiden svarade han för en lång rad uppskattade bostadsområden, skolor och pensionärshem liksom för Stadsbyggnadskontorets eget hus på Kungsholmen. På 1960-talet, när rivningarna i City kom i gång på allvar och utbyggnaden av det så kallade miljonprogrammet inleddes ägnade Sterner sig mer åt restaurerings- och bevarandefrågor. Kvarteret i Nälsta uppfördes av byggnadsfirman Ohlson & Skarne, som senare skulle komma att gå i bräschen för utvecklingen av ett storskaligt, industrialiserat byggande.

Micasa Fastigheter övertog ägande och förvaltning 2009, och några år senare genomfördes en total upprustning och modernisering av det som blev *Fästmansoffans trygghetsboende*.

SIMON HÄGGBLOM arbetade länge som trädgårdsmästare, bland annat som stads-trädgårdsmästare i Mariehamn på Åland, för att med tiden ägna sig mer åt landskapsarkitektur och rent konstnärlig verksamhet.

Simon Häggblom utgör ena hälften av konstnärgruppen SIMKA, där Karin Lind är den andra. Från skilda ursprung och utgångspunkter, som trädgårdsmästare respektive scenograf, har de tillsammans genomfört flera konstnärliga gestaltningar som fått stor uppmärksamhet. Bland dessa kan nämnas en installation på ön Landsort i Stockholms skärgård, projektet *Refuge* i Vinterviken där människor fick odla trädgårdslotter och 2011 svarade de för gestaltningen av entréområdet vid anstalten Hall i Södertälje. *"Vi leker med vardagliga fenomen och performativa element. Det som utgör kärnan i vår verksamhet är utforskning och gestaltning av olika rumsligheter och platser samt mänskliga relationer."*

ROSENSÖM OCH SY IHOP

Sofia Wahl

”NÅGOT AV DET ROLIGASTE jag har gjort var ridån ”Rosensöm” till Fästmanssoffan i Nälsta. Samlingssalen där ridån hänger, har vackra proportioner med fönster längs båda långsidorna. Min målning ”Sy ihop” var inköpt till rummet och den fick vara vägledande i färgsättningen av ridån. Min målsättning var att skapa en harmonisk helhet, med en lugn rörelse och detaljrikedom som ska locka att gå fram och titta på nära håll. Jag rör mig i det nonfigurativa landskapet och uppskattar mycket när betraktare associerar fritt till mina bilder.

Ridån är cirka trettio kvadratmeter och är därmed det största arbete jag utfört. Jag arbetade med den vertikalt, stod högst upp på en stege och broderade, applicerade färdiga bitar som jag arbetat med under resor lite varstans. Jag följde en skiss som hade blivit godkänd, upptäckte en kreativ möjlighet vid uppförstoringen tio gånger, nålade och nålade om och klättrade upp och ner. En underbar process som har givit mig inspiration inför andra arbeten!”

Wahls ridå i Fästmanssoffans trygghetsboende färdigställdes 2012. Hela hemmet, som ursprungligen byggdes 1960, hade då genomgått en total upprustning och ombyggnad. Ridån hänger framför en scen längs rummets ena kortsida, målningen *Sy ihop* över köksdelen mitt emot. Ridån räknas som *byggnadsintegrerad* och ägs av Micasa Fastigheter medan målningen, som är ett av Stockholms konstråd inköpt så kallat *löst verk*, förvaltas av Stockholms stadsmuseum.

Någon har undrat över om Sofia Wahls bilder handlar om att sy ihop livet, med nål och tråd, penslar och färger. Det finns även ett tredje verk av henne i hemmet, *Kattvind*, en oljemålning som hänger i entrén. Lös konst, men inköpt och ägd av Micasa Fastigheter.

NÄLSTA ligger mellan Vällingby och Solhem och är en stadsdel där miljön präglas av småskalig bebyggelse och trädgårdarnas grönska. Den gamla byn, som gett stadsdelen dess namn, är känd sedan 1300-talet. Det finns gott om fornlämningar från såväl sten-, brons- och järnåldern som från vikingatiden.

På 1600-talet hörde gårdarna i Nälsta till Hässelbygodset och senare till Flysta. 1931 inköptes marken av Stockholm stad. Det var ett av många markförvärv för att säkerställa behov för stadens framtida utbyggnad. I Nälsta tog denna fart på allvar under 1950-talets senare del med upprättande av en stor mängd detaljplaner för småhus, radhus och även några grupper med hyreshus.

I stadsdelens mitt sparades ett stort grönområde, Starboparken. Gatan där Fästmanssoffan ligger heter Starbovägen, men vad namnet betyder eller kommer från är okänt. Fram till 1951 hette den Gårdsvägen.

SOFIA WAHL studerade vid Konstakademien i Stockholm i början av 1980-talet. Som lärare hade hon bland andra Enno Hallek, lika färgstark som person som sina verk. Hans utsmyckningar i Axelsbergs servicehus är talande exempel. Sofia Wahl fick assistera honom vid utförandet av ett antal uppdrag med mosaiker. Hon fortsatte sedan själv i samma teknik och har gjort flera offentliga utsmyckningar, som en stor väggmosaik i Hagsåtraskolan, sju mindre mosaiker i en betongvägg utomhus på Söder, sex mosaiker på Karolinska sjukhuset, en gårdsportal med venetiansk mosaik i Rinkeby och en väggmosaik i Segeltorps skola för att nämna några.

Sofia Wahl har arbetat mycket också med andra uttrycksformer än mosaik, som med målningar och textilier. Hon har haft talrika utställningar över hela landet och även undervisat på många konstutbildningar där hon tidigare själv varit elev.

SOFIA WAHL

Envis strävan efter vitalitet

Sofia Wahl har många strängar på sin konstnärslyra – måleri och textil likväl som mosaik, och tecknat har hon gjort sedan barnsben. Det breda uttrycksspannet har sina fördelar. Att växla konstform kan få arbetet att lossna om det någon gång skulle köra fast.

Hon arbetar i sin ateljé i ett skulptörkollektiv i Vinterviken. Stora fönster och vita väggar gör att rummet badar i ljus och rymd. Hyllor fyllda med material av olika slag klättrar högt mot taket. Stora målningar står lutade längs väggar och små textiltavlor ligger utspridda på golvet. Här råder en befriande röra. Sofia Wahl avslöjar att hon är en samlare.

Det finns en magi i saker, särskilt i saker jag vet har tillhört någon. De är besjälade. Dessutom är det ett återbruk att använda gamla saker.

Hon lyfter upp en liten tavla, ett textilt verk av tyg och broderi. Det lilla vita tyget med gröna prickar i tavlan, var en gång hennes farmors handduk.

– Det är så här jag jobbar. Jag bryter ner det som varit en helhet till lösa delar och bygger upp det till något nytt. Det får ta form medan jag jobbar. Just textil är snabbt och lekfullt, men tar också tid. Det är meditativt och kontemplativt. Jag ser det som att måla med trådar och garner.

UPPVÄXT I TEXTIL- OCH KONFEKTIONSFAMILJ

Som ett av fem barn i textilfamiljen Wahls fanns skapandet med tidigt i livet. I villan på Stora Essingen i Stockholm ritade hon och gjorde klippdockor och fick uppmuntran för att hon var duktig. Uppmärksamheten under uppväxten bidrog till hennes yrkesval. I slutet av 1970-talet kom hon som 20-åring in på Nyckelviksskolan och kände att hon hittat hem.

Hon konstaterar att det för tillfället är lite väl rörigt i ateljén. Hon förklarar att det gärna får bli rörigt mellan varven men i grunden måste det vara ordning.

Ett påbörjat större verk i textil tar för sig av ytan i ett hörn. Hon poängterar att även om hon gör textil konst, så är det måleri som är hennes passion, och allra helst målar hon stort.

– När jag skapar gör jag det i stunden. Jag målar och begrundar vad som ska till härnäst, för att hitta en vitalitet i uttrycket. Och jag är envis, jag ger mig inte förrän det infunnit sig.

Kör hon trots allt fast byter hon kanal och jobbar med något annat ett tag. Hon vill skapa i en oförutsägbarhet. Skisser är inget hon använder. Tvärtom tycker hon att de begränsar och gör verken livlösa.

Undantaget är när hon får jobb på uppdrag. Då gör hon alltid en skiss för att sälja in sin idé, men ger sig utrymme för det fria skapandet i stunden ändå. Som när hon gjorde ridån Rosensöm i Fästmanssoffans trygghetsboende.

– Jag tänkte på de boende i huset och på hur mycket äldre kvinnor handarbetat i sina dagar. Jag jobbade med detaljer och förstörde upp gammeldags sömmar och blandade olika material. Ridån är ett stycke kvinnohistoria.

Beställningsuppdrag tycker hon är optimalt. Det möjliggör arbete i ateljén på heltid. Idag arbetar hon deltid som lärare på Nyckelviksskolan.

– Det är givande att bidra till att elever hittar sitt eget uttryckssätt, men drömmen är att få ägna mig åt skapandet i ateljén på heltid. Att jaga in uppdrag är dock inte min starka sida. Jag mäktar inte med det. De kommer till mig genom kontakter.

MUSIK OCH RESOR INSPIRERAR

Inspiration hittar hon i sina resor. Hon reser gärna och kanske framför allt till Italien, Grekland och Frankrike. I Paris besöker hon små sybehörsaffärer fyllda med band, knappar och spetsar. Nya platser och upplevelser fyller henne med ny energi.

Musik ger henne också inspiration. När hon arbetar är det alltid till musik som passar sinnesstämningen för stunden, och alltid ensam.

– Jag har stor integritet. Min man Harry, som också är konstnär och har ateljé här intill, han kan jobba samtidigt som han umgås med någon besökare. Så fungerar inte jag. Jag vill vara ensam och gå helt upp i skapandet. Bara jag och musik, då glömmar jag tid och rum.

Integriteten speglas i hennes verk. Hon vill inte vara för tydlig utan låta betraktaren själv få tolka. Samtidigt spekulerar hon i att det kanske också är för att skydda sig själv, att inte lämna ut sig själv för mycket i verken. Vad hon tänkt och avsett när hon målat är hennes privata värld.

DRIVKRAFT ATT HELA TIDEN NÅ LÄNGRE

Även om hon inte vill tolka sina verk tycker hon ändå att naturen kan skönjas som en röd tråd. Genom åren har färger fått större betydelse för henne. Under de tidiga åren på Konsthögskolan målade hon oftast i svart. Då tycker hon själv att hon komplicerade saker mer. Nu förenklar hon.

Verk får vara vackra så länge de även ger uttryck för något annat.

Ambitionen att hela tiden bli bättre och nå längre är en drivkraft för henne. Omgivningens bifall är trevligt, men viljan att hela tiden komma vidare kommer inifrån. Hon vill känna att hon gör sitt bästa.

– Har jag nu fått en gåva så ska jag förvalta den. Det är viktigt för mig.

Personer som använder sina gåvor för att ge bra effekter för samhället och världen, ser hon som förebilder. Om det sedan är forskare eller konstnärer eller något annat spelar ingen roll. Hon är lite av en idealist, en egenskap hon tror är nödvändig för en konstnär. Man får kämpa på även om det är ekonomiskt tufft många gånger.

Eva Wase

SKUGGAN AV ETT HEM

Anders Jansson

BLACKEBERGS SJUKHEM, som uppfördes i slutet av 1950-talet, genomgick i början av 2000-talet en total ombyggnad till *Mälarbackens vård- och omsorgsboende*. I samband med ombyggnaden bjöds fem konstnärer in för att göra förslag till konstnärlig utsmyckning, bland annat Anders Jansson.

”Min skulptur ”Skuggan av ett hem” växte fram i ett nära förhållande till den aktuella platsen. Jag ser den höga ljusa fasaden som en integrerad del av mitt verk. Jag vill att min skulptur ska lyfta fram och kontrastera det lilla krokiga och seniga som en människa kan vara mot det stora raka och fyrkantiga som ett modernt hus är. Skulpturen består av tre linjer tecknade i fria luften som möts i en punkt. Tillsammans skapar linjerna bilden av en byggnad, ett hus eller kanske ett hem. När skulpturen om kvällen belyses projiceras en tvådimensionell bild av ett hus på fasaden. Skuggan av ett hem.”

Förutom *Skuggan av ett hem* finns det ytterligare två verk av Anders Jansson på Mälarbacken. *Gungstolsgunga* är en bronsskulptur som står inomhus på en plywoodsockel. Jansson har beskrivit hur den växte fram med tankar och känslor om livets rörelse, barndom och ålderdom och gungandet, livet och rörelsen och alltihop. På Mälarbacken är *Gungstolsgunga* som en liten modell av ett verk, som enligt tidiga skisser skulle vara stor nog för att gunga i på riktigt.

På en sockel av Vätögranit utanför huset vilar familjen Janssons katt *Freja*. *”När man kommer hem ligger den på trappan och väntar. Man vet att man kommit rätt, man känner sig efterlängtnad och trygg. Något av det hoppas jag att katten kan förmedla, även som bronsskulptur.”*

Strax innan tryckningen av denna bok stals *Skuggan av ett hem*. Verket gjuts om hösten 2013.

MÄLARBACKEN. Blackebergs centrum invigdes 1956, en av de nya förorterna längs det successivt utbyggda tunnelbanenätet. Stadsdelen skulle fungera som ett bysamhälle, med allt som var nödvändigt för det dagliga livet.

Blackebergs sjukhem, som stod klart 1960, ritades av Hermann Imhäuser, en Tysklandsfödd arkitekt som hade varit verksam i Sverige sedan trettioalet. Senare på 1960-talet byggdes det till åt ena hållet och på 1970-talet åt andra. Båda gångerna efter ritningar av Ervin Pütsep, en arkitekt som kom som flykting från Estland vid slutet av andra världskriget. Den stora ombyggnaden i början av 2000-talet när sjukhemmet blev *Mälarbackens vård- och omsorgsboende*, projekterades dock av det helsvenska arkitektkontoret FRS. Micasa Fastigheter övertog ägandet 2006.

JOHAN LUNDGREN. Vid den senaste ombyggnaden revs ett lägre parti med entré och café. Där fanns ett märkligt konstverk, utfört av Nordingråkonstnären Johan Lundgren 1978, som ett utsmykningsuppdrag. På en nära tio meter lång och tre meter hög vägg av 124 spåntade bräder skildrade han livet i Norrlandsbyn, på sitt sedvanliga naivistiska sätt. Inför rivningen erbjöds Kramfors kommun ta hand om verket, som nu därför finns uppmonterat i konstnärens hemtrakter.

ANDERS JANSSON kommer från Norrtälje, inte fullt så långt norrut som Lundgren även om han lämnat spår på dennes breddgrader. På Ulvön står hans ylande varg i brons, i naturlig storlek.

I Stockholm är Anders Jansson mer känd för offentliga utsmyckningar med uppdrag från bland annat Konstrådet, Landstinget, SL och kyrkan. Han har även utfört en porträttbyst av Tage Erlander, beställd av Sveriges Riksdag och placerad i Marmorhallen i Riksdagshuset, tillsammans med andra gamla statsministrar.

Anders Jansson gick på Konstakademien på 1990-talet. Till skillnad från många av sina samtida har han ofta arbetat mycket naturalistiskt, som med vargen och Erlanderporträttet. I andra verk har han dock reducerat figurer till tunna former, försökt beskriva en volym med en linje, hitta kärnan av hur något egentligen ser ut.

OBSERVATORIUM OCH KRUMLOR

Kajsa Mattas och Birgitta Muhr

”OM HIMLAKROPPARNAS positioner och deras inbördes förhållanden och betydelsen av detta vet jag knappast något, men observation och längtan är mig välbekant och har ett värde i sig. Att glömma tiden i sin observation, och låta sig förtrollas och överraskas, så som endast stillheten kan mana fram.”

Kajsa Mattas skulpturgrupp *Observatorium* var ett av flera verk som Stockholms konstråd satte upp på gårdarna vid Mälarbackens vård- och omsorgsboende efter att den stora ombyggnaden var färdig med inflyttning våren 2005. Kajsa Mattas har beskrivit hur hon under arbetet med skulpturen, utförd i Vätögranit och svartpatinerad brons, tänkte på människan i förundran, inför stjärnhimlen eller skapelsen överhuvudtaget. Hennes förhoppning var att boende och besökande skulle vilja slå sig ner och deltaga i denna förundran. Placeringen, med bänkar runt om och skogen som fond bakom, var noga uttänkt.

Stockholms konstråd förvärvade även *Krumlor* av Birgitta Muhr, dels för placering utomhus vid en rondell, dels inomhus i entréhallen.

”Skulpturerna har jag kallat ”Krumlor”. De är gjorda av massiva järnstänger som böjts och svetsats ihop med mycket värme, svett och mankraft. De växer upp ur vita cirkclar i rondellen framför entrén. Med de vita rundlarna förs det ner ljus till platsen. Men genom cirkklarna förstärks och synliggörs även skulpturerna från ett perspektiv uppifrån, inifrån huset. Bland skulpturerna har jag fäst glasklot, som stora pärlor eller droppar. De sitter på skulpturerna som insektsskum sitter bland gräs. Under olika tidpunkter fylls de av dagsljuset. Formerna ger associationer till växtlighet men också till vatten i rörelse, som fontäner – liv och flöde.”

KAJSA MATTAS kommer ursprungligen från Finland, dotter till den kände finske målaren Åke Mattas. Själv har hon etablerat sig som en av de främsta skulptörerna i Sverige.

Kajsa Mattas fick sin konstnärliga utbildning på Kungliga Konsthögskolan i Stockholm under andra hälften av sjuttioalet. Hon har sedan dess haft en omfattande verksamhet med en lång rad offentliga utsmyckningar i Stockholm, Uppsala och Göteborg för att nämna några platser. Hon har fått priser och utmärkelser och själv suttit som Vice Preses i Konstakademien. Mest känd är Kajsa Mattas kanske för sina bronsskulpturer vid Sagerska Palatset, statsministerbostaden, för sin marmorskulptur i City-terminalen tillägnad de resandes skyddshelgon Christophoros eller för den stramt stilerade hägern med sina ägg på en kulle i Västertorp.

2009 utsåg Skulptörförbundet Kajsa Mattas till årets Sergelstipendiat. Motiveringen lød; *”Kajsa Mattas är en konstnär som med stor konsekvens och små medel ger sina skulpturer en förbindelse mellan den inre och yttre verkligheten. Kajsa får ytan att leva. Där finns stillheten som om den vore slipad av havet under lång tid, men också en yta så full av känsla, som om den ville sprängas inifrån.”*

BIRGITTA MUHR kommer från Sundsvall. Mellan 1987 och 1992 studerade hon vid Konsthögskolan i Stockholm och hade sin första separatutställning på Galleri Mejan samma år som hon slutade. Allt sedan dess har hon bott och verkat i Stockholm, fortsatt haft separatutställningar men även deltagit i ett flertal samlingsutställningar i Sverige och i utlandet.

Uttrycket i Birgitta Muhrs skulpturer har beskrivits röra sig mellan figuration och abstraktion, liksom att rörelsen är central i hennes rumsliga gestaltningar. I ett bostadsområde i Blackeberg, inte långt från Mälarbacken, har hon gjort en fyra meter hög skulptur i brons med samma form och rörelse som finns i *Krumlor*. Många av Birgitta Muhrs uppdrag med offentlig utsmyckning återfinns i förskolor i olika stockholmsstadsdelar, men mest uppmärksammat har hennes tre röda jättetulpaner på Högdalens tunnelbanestation kanske blivit.

REFLECTION

Emma Fredriksson

PÅ 1960-TALET revs de sista nödbostäderna i Hjorthagen, trähus byggda vid sekelskiftet för arbetare vid Värtahamnen och gasverket. Stadsdelen hade successivt förnyats och nu uppfördes moderna röda tegelhus runt en stor öppen gård i kvarteret Drevkarlen. Två av dem var servicehus, som på 1990-talet gjordes om till gruppboenden och idag utgör Dianagården.

Emma Fredriksson skapar olika berättelser med sin fotografering. En, med titeln *"Hon berättade för mig om spökena på övervåningen"*, handlar om hur natten faller på. I samband med att bildserien ställdes ut skrev en recensent att den återger den klassiska kampen mellan gott och ont, mellan ljus och mörker. Själv har Emma Fredriksson beskrivit det som gamla sanningar fastsatta i väggarna och granar som bär på hemligheter. *"Jag iscensätter en värld som blir till en egen verklighet, där logiken inte finns kvar. Vi är längst in i skogen och mörkret har just börjat falla."* Bilder från serien har visats på Liljevalchs Vårsalonger, och 2010 inköptes *Reflection* av Micasa Fastigheter.

Emma Fredriksson har beskrivit att hennes ingång till fotografering var klassiskt dokumentärfotografi. Utifrån detta har hon blandat upp realismen med ett slags egengjord, magisk realism. *"Jag försöker skapa bildberättelser där jag med konstens olika uttrycksmöjligheter suddar ut gränsen mellan verklighet och fiktion. En poetisk dimension blandas med allvar och lekfullhet i en experimentell scenografi och ljussättning."*

HJORTHAGEN var på 1500-talet en del av Gustav Vasas kronogods på Djurgården. Vid slutet av 1600-talet förvandlades de norra delarna till en kunglig jaktpark, med bland annat hjortar. Tvåhundra år senare inköptes hela Hjorthagen av Stockholms stad, som lät påbörja bygget av Värtagasverket.

På 1890-talet byggdes bostäder för arbetarna på gasverket och Hjorthagen blev Stockholms första industriförort, men förblev länge en otillgänglig kåkstad. Först en bit in på 1900-talet började stadsdelen få en mer välordnad karaktär och med tiden växte det upp en provkarta av karaktäristiskt bostadsbyggande från 1910-, 20- och 30-talet. Hela Hjorthagen anses idag vara av kulturhistoriskt riksintresse och ingår i Sveriges första nationalstadspark.

DIANAGÅRDEN. Vid mitten av 1960-talet revs Hjorthagens sista gamla nödbostäder, som låg just i kvarteret Drevkarlen. I stället byggdes bostadshus och servicehus kring en stor öppen gård. Skala och våningshöjd anpassades till den omgivande bebyggelsen. 2005 övertogs Dianagården av Micasa Fastigheter.

Kvarteret ritades av Sven Backström och Leif Reinius. Från 1930-talet och under mer än fyrtio år innehade de en ledande position inom svensk arkitektur. Främst uppmärksammades deras nyskapande bostadsprojekt med stjärnhus och terrasshus, som i Gröndal.

EMMA FREDRIKSSON utbildade sig till fotograf vid folkhögskolorna i Gamleby och Biskops-Arnö samt vid Högskolan i Göteborg i början av 2000-talet. Förutom egna projekt och utställningar har hon sedan arbetat som lärare och på Arkitekturmuseet i Stockholm.

Om Emma Fredrikssons fotografi har det sagts att: *"Hennes bilder fångar det till synes oviktiga i vår omgivning och lyckas lyfta det till vacker fotokonst med storslagna perspektiv."*

WOODEN PLACES 01-03

Lies-Marie Hoffmann

”SVERIGE ÄR EN SKOGSNATION, men dagens urbana livsstil har gjort att allt fler tappar kontakten med skogen, speciellt i storstäderna. Att delge värdet av träd är vad jag älskar att göra. Själva trädet är påtagligt i mitt arbete vilket visar ett uttryck för omtanke och omsorg. De gömda historierna inuti trädstammar och dess livshistoria tycker jag är mycket spännande.” Så beskrev Lies-Marie Hoffmann sitt examensarbete vid Konstfack, en soffa gjord av en almstam från Norra Begravningsplatsen.

Examensarbetet ledde till uppdraget att göra konstnärlig utsmyckning för Bandhagshemmet, i samband med att det skulle genomgå en omfattande ombyggnad och förnyelse. Lies-Marie Hoffmann började med att lära känna dem som bodde och arbetade på hemmet och har berättat om vilken ärlighet och vänlighet hon möttes av, vilket gav henne inspiration till sitt arbete. Att förstå hur omgivningen påverkar oss är utgångspunkt för att forma ett rum. Resultatet blev verket *Wooden Places 01-03*, som kom att bli mycket väl mottaget bland de boende. Hoffmanns möbler bidrar till att skapa en känsla av ro och trygghet.

I matsalen har Hoffmann utformat en vägg och en sittbänk längs ena kortsidan i ammoniumrökt ek. Tanken är att den ska skapa stämning av beständighet. Den som sitter på bänken ska också kunna se och känna trädets ådringar och doften av ekskog.

Som kontrast till den fasta väggbänken har Hoffman gjort skulpturala fåtöljer huggna ur almstammar. I trädgården står fem stycken i en inbjudande halvcirkel och två är placerade i entrén för att, som hon förklarat, ta in naturen i rummet. Fåtöljerna har fått en sammetslen yta, genom slipning och oljning med rå linolja, vilket ger en alldeles speciell sensuell upplevelse.

BANDHAGEN uppfördes i huvudsak på 1950-talet på tidigare obebyggda marker som tillhört Örby slott. Stadsdelens planmönster är representativt för de stadsbyggnadsideal som rådde på 1940-talet. Längs de successivt utbyggda tunnelbanegrenarna planerades stadsdelar med centrumbildning och station vid ett torg.

Bebyggelsen i Bandhagen utgörs till största delen av trevånings smala lamellhus, folkhemsarkitektur i rött eller gult tegel präglad av måttlig skala och sparad naturmark.

BANDHAGSHEMMET byggdes ursprungligen som ett inackorderingshem 1965, av det allmännyttiga bostadsbolaget Familjebostäder, liksom nästan alla närliggande kvarter.

Hemmet består av två byggnadskroppar. Arkitekturen är stram med för 1960-talet typiska fönsterband och platta tak. Arkitekter var Gustaf Rosenberg och Olle Stål.

2005 övertogs Bandhagshemmet av Micasa Fastigheter, varefter det har genomgått en total upprustning. I maj 2011 invigdes det nya hemmet, då även Lies-Marie Hoffmanns konstnärliga installationer fanns på plats.

LIES-MARIE HOFFMANN är född och uppvuxen i Tyskland, där hon också påbörjade sin konstnärliga utbildning. Hennes kärlek till trä och de svenska skogarna fick henne att söka sig till Konstfack. Där genomgick hon masterprogrammet med examen som inredningsarkitekt 2010.

Lies-Marie Hoffmann har beskrivit hur det för henne blivit nödvändigt att se på naturen med en kreativ blick, som en källa till inspiration. Genom sina skulpturala arbeten vill hon sedan väcka tankar om naturens resurser och miljömedvetenhet hos betraktaren.

LIES-MARIE HOFFMAN

Träden förde henne till Sverige

Lies-Marie Hoffmann har en livslång förälskelse till träd och natur. En förälskelse som fört henne till Sverige, och resulterat i en serie konst-möbler av almträ. Just almar engagerar henne kolossalt. Hon brinner för att bidra till deras överlevnad i världen.

Den branta grusbacken upp mot det röda trähuset på Värmdö kantas av trästockar. Enorma träd signalerar vem det är som bor i huset på kullen. Där civilisation och natur möts bor Lies-Marie Hoffmann, konstnär, inredningsarkitekt och möbeldesigner, som är evigt förälskad i träd.

Hon föddes 1980 i en liten by i närheten av Frankfurt i Tyskland. Förhållandet mellan stad och landsbygd har präglat henne sedan barnsben och influerar hennes formgivning. Att vara ute i naturen inspirerar henne.

– Jag känner mig fullständigt trygg i skogen. Jag är nästan två meter lång och det är först i naturen jag kan sträcka på mig ordentligt och ta plats, säger hon och blickar ut över trädtopparna från sin takterrass.

Vanligt möbelbyggande handlar ofta om att foga samman olika material. När Lies-Marie Hoffmann skapar sina möbler lägger hon både till och tar bort material från trädet. Hon vill ge möblerna nya, funktionella former.

– Jag känner en enorm kärlek till träd. Jag kan inte komma på något annat material som är lika bra att arbeta med i möbelprocessen.

FRÅN TYSKLAND TILL TELEFONPLAN

Lies-Marie Hoffmann har en brokig bakgrund inom konst och hantverk. Hon startade sin bana under tidigt 2000-tal i Tyskland på en hantverksutbildning. Efteråt reste hon runt i Italien mellan olika verkstäder och kyrkor för att restaurera konst. Då påbörjade hon den tankeprocess som lett fram till hennes formgivning i dag.

– Jag började fundera över valen konstnärerna gjorde. Varför valde de att jobba i trä eller måla i olja? Varför valde de ett visst tema?

Frågorna kom att bli en reflektion över omvärlden och en drivkraft i konstnärskapet. Hon berättar att hon försöker se saker ur andra perspektiv.

– När man skapar en form skapar man också frågor om hur allting hänger ihop omkring oss. Jag använder skulpturala verktyg för att uttrycka det jag ser omkring mig.

Efter ett år i Italien flyttade Lies-Marie Hoffmann tillbaka till Tyskland för att studera vid Gut-Rosenberg-akademien i Aachen. Efter sin examen hamnade hon i Dals Långed i Dalsland för en masterutbildning i träorienterad möbeldesign.

– Om man älskar trä så är Sverige rätt plats att vara på. Ni har så mycket skog som ni inte reflekterar över, säger hon och ler.

Flyttlasset gick vidare till Stockholm för studier vid Konstfack. Det var på skolan vid Telefonplan som hennes personliga konstuttryck verkligen tog fart.

– Jag hade Jonas Bohlin som lärare och han stärkte mig i mitt formgivande. Alla mina lärare vid Konstfack var verkligen entusiastiska och skaparfriheten var stor.

Som examensprojekt tillverkade Lies-Marie Hoffmann de bänkar och fåtöljer

som har kommit att bli synonyma med hennes namn. *"Homage to the Elm Trees"* är en serie sittmöbler tillverkade av almträd.

Genom att skulptera trästockar och foga samman sprickbildningar som vid bygget av traditionella timmerhus, skapar hon sittmöbler som är både vackra och funktionella.

INSPIRATION FRÅN EN BOENDE

På Konstfacks examensutställning kom Lies-Marie Hoffmann i kontakt med Stockholm konst. Det blev startskottet för allt.

Genom Stockholm konsts 1 %-satsning skapade hon tre konstmöblemang för Bandhagshemmet. Hemmet är för hemlösa personer med beroendeproblematik eller psykiska funktionshinder. Lies-Marie Hoffmann tillbringade mycket tid där för inspiration. På en målerikurs fann hon en av de boende, Anders.

– Anders var nyfiken på hur Bandhagshemmet skulle se ut efter renoveringen. Han berättade att han påverkas mycket av färger i sin omgivning. Han målar färggladare på hösten när alla träd färgas gula och röda, än på vintern när allt är mörkt.

Anders berättelse fångade Lies-Marie Hoffmanns intresse.

– Jag ville påverka de boende positivt genom omgivningen. Jag ville släppa in naturen i huset och skapa möbler som kunde användas varje dag.

Mötet med Anders resulterade i en ammoniakrökt ekvägg som fungerar som bänk i restaurangen, och sju fåtöljer av alm som placerades i entrén och i trädgården.

– Trästockarnas tyngd skänker trygghet. Jag tror att det är någonting vi alla behöver, men det behövs kanske lite extra i den otrygga situation som hemlöshet innebär.

KÄMPAR FÖR ALMARNAS FORTLEVNAD

Det är inte en slump att Lies-Marie Hoffmann arbetar i almträ. Sedan hon hörde talas om almsjukan, en svamp som smittar stora delar av almbeståndet i världen, har hon engagerat sig i frågan.

– Eftersom det är ett stads- och parkträd finns det inga pengar i att försöka rädda almarna, så som man gör med industriträd. Vi låter dem försvinna.

Lies-Marie Hoffmann försöker uppmärksamma omgivningen på almarnas hotade existens genom att skapa konst av almar som fällt på grund av almsjuka.

Hennes almbänkar är ständigt utlånade för utställningar runt om i Sverige. Köksbordet är fullt av skisser på hur bänkarna skulle kunna utvecklas. Gårdsplanen till huset på Värmdö är täckt av sågspån och under gröna presenningar finns nya bänkbyggen.

– Jag är nyfiken på att undersöka nya sätt som trästockar kan fogas samman till bänkar och fåtöljer. Möjligheterna hur trä kan klyvas och pusslas ihop igen är oändliga.

Isabelle Swahn

MÅLNINGAR, TECKNINGAR, SKULPTURER

Håkan Bengtsson

GÄRDETS sjukhem byggdes 2005 om till Rio vård- och omsorgsboende. Inför ombyggnaden beslöt Micasa Fastigheter att det skulle göras en ambitiös satsning på konstnärlig utsmyckning enligt 1%-regeln.

Håkan Bengtsson gavs i uppdrag att svara för gestaltningen, vilket resulterade i 55 verk; målningar, teckningar och skulpturer. Bengtsson såg det som viktigt att arbeta utifrån vad som i varje rum skulle kunna fungera med den blivande miljön. Varje del fick därför sin egen prägel samtidigt som det skulle vara en samkomponerad helhet. Han placerade skulpturala verk i form av kuber på podier i entré och konferensrum, som skulle leva och få nyansskiftningar av dagsljuset. I trapphuset övergår det till tvådimensionella verk, oljemålningar på boardskivor och tunna teckningar direkt på väggen. Grundtanken var att något nytt skulle möta betraktaren, på samma plats, på varje våningsplan i färger som följer ett sammanhållande schema. För andaktsrummet med väntrum var tanken att skapa en lugn och kontemplativ stämning.

Håkan Bengtsson, som normalt bor i Skåne, tillbringade långa perioder i Stockholm för att utföra målningarna på plats. Så långt fungerade allt också väl, men samma dag som fyra kuber skulle placeras i entréhallen inträffade en översvämning. Möbler och konst flyttades undan men kuberna så omilt att de kom till skada. Efter att även ha använts som avlastningsyta och annat beslöts sedermera att flytta över kuberna till Hornstulls servicehus på Södermalm.

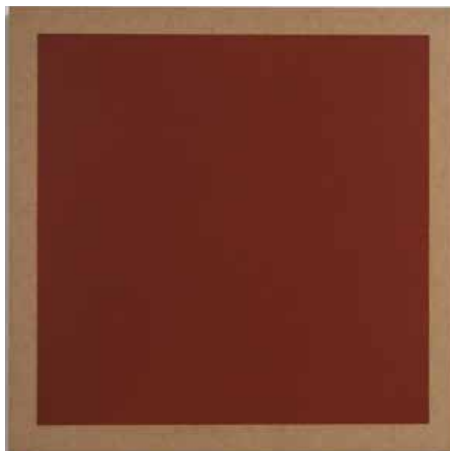
KVARTERET RIO började bebyggas 1968 med Gärdets sjukhem. Det är ett stort komplex med flera byggnadsvolymer, som kontinuerligt byggts och om efter förändrade behov, senast 2005.

Byggnaderna har enkla strama former, och saknar andra dekorativa inslag än avvikande struktur på den vita putsen vid fönsterpartier. Det avspeglar sextiotalets rationella syn på arkitektur då funktionstänkande i hög grad styrde utformningen.

Den del som idag utgör seniorboende övertogs av Micasa Fastigheter 2004 medan vård- och omsorgsboendet övertogs först 2007, även om bolaget redan tidigare skötte förvaltningen.

HÅKAN BENGTSSON, utbildade sig till konstnär på Konsthögskolorna i Malmö och Stockholm på 1990-talet, varefter han kontinuerligt visat sina verk på separat- och samlingsutställningar.

Bengtsson arbetar med teckning och måleri, på duk, trä och papper, två- och tredimensionellt. Det har sagts att han arbetar fram sina bilder med en "...extrem noggrannhet och en systematisk matematisk precision". Självt har Håkan Bengtsson beskrivit sitt förhållningssätt som: "Det viktiga för mig är balansen, kompositionen, det meditativa uttrycket och att verket har en puls, det skall inte finnas någon del som är mer dominant eller iögonfallande än resten av verket. Där emot kan det vara viktigt med dissonanser men då finns de över hela verket".

DRÖMMERSKAN OCH SOVANDE HUND

Ernst Nordin och Göran Lange

I SAMBAND med en större om- och tillbyggnad 1985 fick det som då fortfarande kallades Gärdets sjukhem konstnärlig utsmyckning genom landstingets konstnämnd. Ernst Nordins skulptur *Drömmerskan* placerades på gården utanför kaféet, som då fanns vid Sandhamns-gatan 4 men senare gjorts om till en fin uteplats. Hon står där, stadigt förankrad på jorden och djupt försjunken i sina tankar. Försjunken i sina tankar tycks även Göran Langes *Sovande hund* i gotländsk kalksten. Antagligen tillkom hunden samtidigt som *Drömmerskan* även om den enligt Langes verkförteckning egentligen var gjord några år tidigare.

Ernst Nordin sägs som modell ha haft en kvinna som arbetade som kurator vid sjukhemmet. Göran Langes modell var hans egen hund. En annan av hans hundar finns placerad på ett sjukhem på Lidingö. Överläkaren där berättade en gång för Lange att *”...varje morgon vid ett visst klockslag kom en äldre dam dit i sin rullstol och satte sig vid hunden och klappade och smekte den – kanske för att minnas sin egen gamla byracka”*. Den sovande hunden vid Rio har väl på sin låga sockel snarast riskerat bli påkörd av rullstolar och rullatorer. Inför upprustningen av utemiljön under 2013 har den därför föreslagits få en lite mer upphöjd placering närmare sittbänkarna.

GÄRDET var under några hundra år övningsområde för militären. Vid förra sekelskiftet började mark norr om Valhallavägen tas i anspråk för högskolor och sjukhus och på 1930-talet planerades den så kallade *Gärdestaden*. Det innebar ett genombrott för funktionalismens stadsplaneideal med öppna kvarter och hus i park, som gav sol, ljus och luft till alla bostäder. Det var en reaktion mot äldre täta stenstadskvarter med mörka bakgårdar. I dag betraktas Gärdet som ett område av kulturhistoriskt riksintresse och större delen ingår i Sveriges första nationalstadspark.

ERNST NORDIN utbildade sig vid Konstfackskolan och Konstakademien i Stockholm och har jämsides med sin verksamhet som konstnär även själv länge varit lärare.

Nordin har gjort flera skulpturer med samma naturalistiska formspråk som Göran Langes. Förutom *Drömmerskan* vid Rio finns exempelvis *Non Serviam*, en liten flicka som sitter vid Malmskillnadsgatan och läser en dikt av Gunnar Ekelöf.

Nordin passerade vid sekelskiftet normal pensionsålder men är fortfarande i högsta grad verksam, och mer spridd än någon annan konstnär i Sverige. Han är nämligen landets meste mynt- och medaljformgivare, och har exempelvis gjort kungaporträtten på en- och tiokronorsmynten. Häromåret vann han även Riksbankens tävling om de nya mynt som ska komma 2016.

GÖRAN LANGE, som avled 2008, hänvisade en gång till Michelangelos ord om att: *”Skulptur är att ta bort det överflödiga. Skulpturen finns redan inne i blocket”*. En viktig del av hantverket torde därför vara att inför varje uppgift hitta rätt stenblock.

Göran Lange har, bland mycket annat, även gjort en hund och en fågel som finns vid Stureby sjukhem och en annan fågel till Vintertullens sjukhem på Södermalm, uppenbarligen ur helt andra block. Modell till *Vinterfågeln* var en koltrast, som Göran Lange matade så flitigt att den återkom varje dag och blev allt rundare och bulligare.

RYMDVISION, BLOMMA OCH GLASFÖNSTER

Werner Janson, Lennart Källström och Felix Hatz

VÅRBERGSTOPPEN i södra Vårberg skapades med två miljoner kubikmeter fyllnadsmassa som kom från byggandet av tunnelbanan och saneringarna i city. Det var en av flera höjder som initierades av stadsträdgårdsmästaren Holger Blom, med målsättningen att var och en skulle ha en medveten konstnärlig utformning. Vårbergstoppens krön utgörs av en krater med hundra meters diameter tänkt att kunna användas som en amfiteater.

Vid toppens fot ligger f.d. Vårbergs sjukhem, en av fem liknande anläggningar uppförda parallellt i Stockholms ytterområden, som stod färdigt 1970. Byggnaden hyser idag många olika verksamheter. Året innan hade konst köpts in för att finnas på plats vid invigningen. Dyrast var Werner Janssons *Rymdvision*, i kaféterian, som betingade ett pris på 65 000 kronor vilket i dagens pengavärde motsvarar lite drygt en halv miljon.

Bland de andra verk som köptes in fanns Lennart Källströms kraftfulla *Blomma*, som står vid bassängen, och ett glasfönster av Felix Hatz i en samlingssal. Fönstret sitter bakom ett skjutparti på ena kortväggen. När luckorna dras isär strömmar dagsljuset in genom det färgade glaset och skapar en nästan andlig atmosfär i rummet.

WERNER PAULUS JANSON är en bildkonstnär från Skåne. Sin konstnärliga utbildning fick han på Konstakademien i Stockholm med Otte Sköld som professor. Under några år i början av 1950-talet fortsatte han sedan på Académie de la Grande Chaumière i Paris, där mästare som Modigliani och Giacometti gått före honom.

Från början målade Werner Janson framför allt landskap, stilleben och figurskildringar i olika tekniker. Med tiden övergick han till ett allt mer abstrakt måleri, med begränsat färgval och med formförskjutningar som åstadkommer optiska effekter, som *Rymdvision*. Werner Janson har även gjort konstnärlig utsmyckning till sjukhusen i Danderyd och Sabbatsberg.

LENNART KÄLLSTRÖM har skapat den stora bronsblomman som står vid bassängen. Han var jämgammal med Werner Jansson och kom liksom denne från Skåne. De studerade även samtidigt på Konstakademien i slutet av 1940-talet.

Lennart Källström har kanske främst gjort sig känd för skulpturer av ungdomar, som återfinns på ett flertal platser i Stockholm och runt om i landet. På 1960-talet gjorde han en serie abstrakta verk med titlar som *Moment*, *Moment I–III*, *Vertikal Sfär*. Somliga är mer dekonstruktivistiska medan andra, som *Blomma* har tyngre former. Han slutade dock inte att skulptera figurer med, som det sagts, "rörelserytmen betonad i kropparnas och lemmarnas gångliga linjer". Lennart Källström avled 2007.

FELIX HATZ föddes i Österrike men kom som barn till Sverige och växte upp i Skåne. På 1930-talet studerade han vid konstakademierna i Stockholm och Köpenhamn. Från ett tidigt måleri med expressiva landskap kom Hatz längre fram att arbeta mer abstrakt med rena färg- och formplan. Periodvis ägnade han sig även mycket åt grafik.

Några år innan arbetet med Vårbergs sjukhem hade Felix Hatz, och tjugo andra konstnärer gjort utvändiga utsmyckningar av fasader i ett stort miljonprogramsområde i Östberga.

Felix Hatz avled 1999, 95 år gammal. Det har sagts om honom att "...hans intellektuellt rastlösa sökande fylls av en vemodigt kontemplativ stämning där bildens element hålls i en skör balans".

FUGA 1

Walter Bengtsson

1970 utsågs *Fuga 1* till vinnare i en tävling om konstnärlig utsmyckning i entrén till Räcksta sjukhem, sedermera kallat *Koppargården*, som då höll på att färdigställas. Tävlingen hade arrangerats av Stockholms stads socialnämnd och det utvalda förslaget var en färgstark två och en halv meter hög skulptur i koppar, nickel och lack, utförd av Walter Bengtsson.

Walter Bengtsson tillägnade skulpturen sin äldre konstnärskollega Sven X:et Erixsson, som avlidit samma år. Bengtsson kom från Halmstad och hade i över fyrtio år ateljé i en gammal stenhugarsmedja i Bastaskär vid Laholmsviken. På 1960-talet hade X:et sin sommarbostad alldeles intill och det uppstod en djup vänskap mellan de båda konstnärerna.

Att stiga in i Bengtsson ateljé har beskrivits som att upptäcka en annan värld, ”... en fantasivärld där svindlande skådespel äger rum på skulpturernas arenor. En kreativ, illusorisk värld där gränsen mellan fantasi och verklighet för länge sedan suddats ut – en ark som strandat på de halländska klipporna, bebodd av djur och figurer hämtade från myter, skrönor och det verkliga livet”.

Det har sagts om Walter Bengtsson att ”...han bryter ner distansen mellan konstverk och åskådare och stegrar vår känsla och upplevelse genom att appellera till homo ludens, den lekande människan inom oss”. Orden kunde gälla *Fuga 1*. Skulpturen är ett i alla avseenden fast, byggnadsanknutet konstverk, i form av en inklädd bärande pelare. Utan att fysiskt ha flyttats har skulpturen ändå, från att ha haft en framträdande plats i entréhallen, efter ombyggnad kommit att stå mer i skymundan i ett bibliotek.

KOPPARGÅRDEN, eller Räcksta sjukhem, ligger i ett gammalt kulturlandskap med kända bosättningar sedan järnåldern. Namnet Ruxta är belagt 1351, som senare skrevs Roghsta, vars förled antas ha betydelsen råg och efterleden plats.

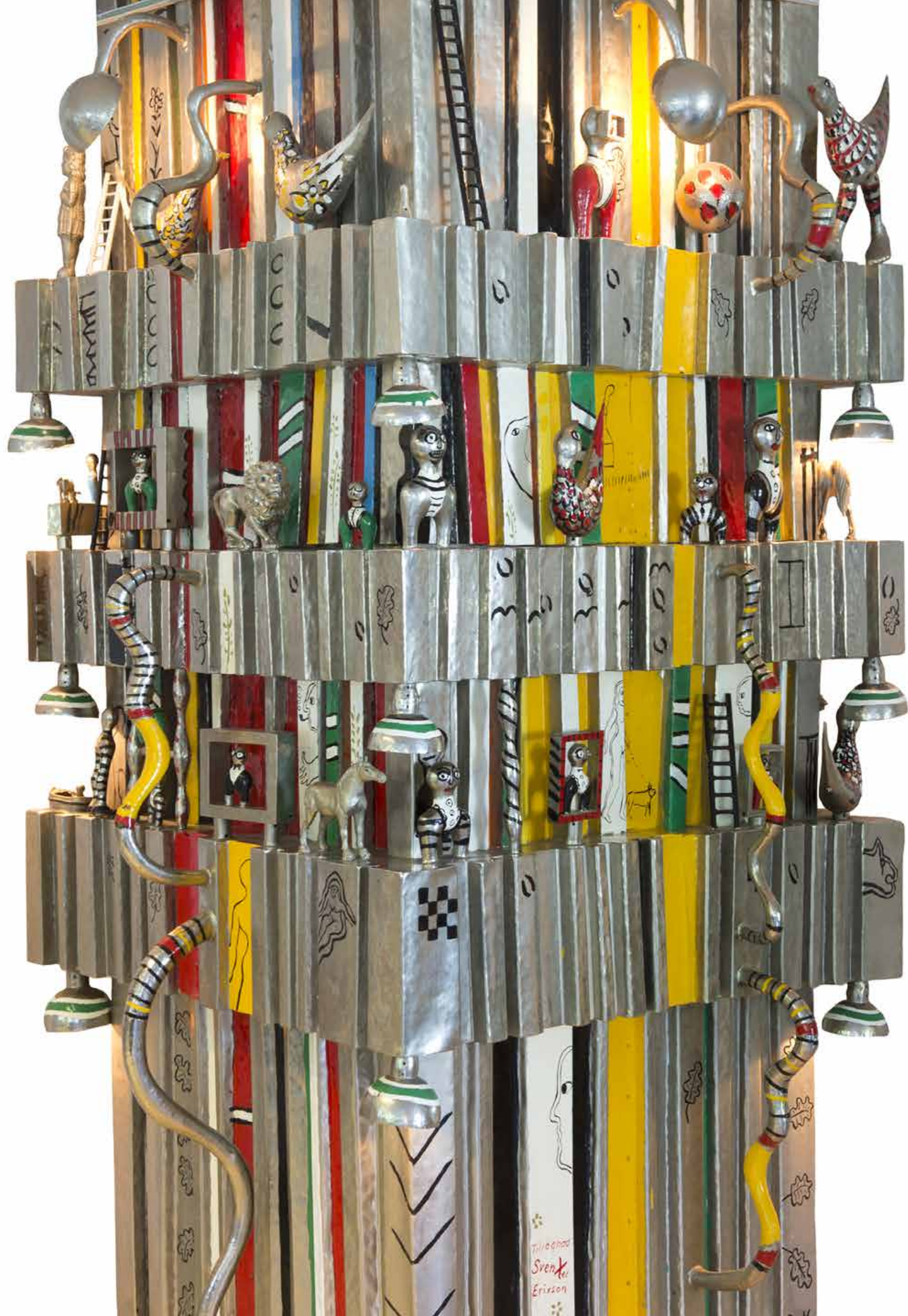
Markerna har tillhört Räcksta gård, som en gång ingick i Klara klostres stora gods. Den siste private ägaren var *Snuskungen* Knut Ljunglöf.

1927 inköptes området av Stockholms stad, men någon exploatering inleddes inte förrän efter förvärvet av södra Spånga 1949. Då inleddes arbetet med en generalplan för hela Vällingby. Den så kallade ABC-staden föddes, med Arbete, Bostad och Centrum. Huvudcentrum blev Vällingby men många av arbetsplatserna lades i Räcksta. Störst och viktigast var Vattenfalls huvudkontor och senare Räcksta sjukhem.

WALTER BENGTSOON utbildade sig till konstnär på Valands konstskola i Göteborg följt av några år i Milano. Han arbetade i de flesta material, varit inspirerad av Bror Hjorth och allmogekonstens träsnideri, men mest kommit att förknippas med verk där han blandat olika metaller.

Walter Bengtssons konstnärliga bana inleddes med att sju små metallfigurer, som han lämnade in till den halländska konstföreningens höstsalong 1957, refuserades. Något år senare antogs samma figurer till Vårsalongen på Liljevalchs i Stockholm. Hans definitiva genombrott kom 1967 med vinsten i Statens konstråds tävling om utsmyckning av entréhallen i Kaknästornet. Bengtsson beskrev sina stora reliefer, *Spelrum Futurum* i koppar, nickel och emalj som ”...en hyllning till tekniken som både fascinerar och skrämmer”.

Walter Bengtsson var även guld- och silversmed, med mästärstämpeln WB, och 1971 invaldes han som ledamot i Konstakademien. Walter Bengtsson avled 1998, bara 71 år gammal.

DEN SJUNGANDE TRÄDGÅRDEN

Kicki Stenström, Eric Elfwén och Leida Rives-Elfwén

KOPPARGÅRDEN i Råcksta är ett av flera sjukhem som planerades runt Stockholm i slutet av 1960-talet, och som stod färdigt 1971. Drygt trettio år senare genomgick det en total upprustning och ombyggnad till ett modernt vård- och omsorgsboende. I samband med ombyggnaden inbjöds sex konstnärer att ge förslag till konstnärlig gestaltning, dels av nya entrépartier dels av parken på baksidan.

Kicki Stenströms förslag till utformning av parken valdes och 2006 kunde *Den sjungande trädgården* invigas. Som inspiration och utgångspunkt hade hon två verk som redan fanns i parken, utförda av det äldre konstnärsparet Eric Elfwén och Leida Rives-Elfwén. Eric hade skapat en lång, rytmiskt vågformad mur av betong med blåstrat mönster medan Leida hade gjort en mosaikklädd fontän med spiralformad rörelse ner i marken. Fontänen omges av gångramper med ledstänger, som är en del av verket samtidigt som de fungerar som stöd och träningsredskap.

Kicki Stenströms intention var att skapa en parkmiljö som är lite avskärmad men samtidigt i samspel med omgivningen. Hon har utformat den som en slinga där olika sällskap eller personer kan finna sina platser, för promenader, samtal, vila eller kanske meditation. Skönhet och funktion genom form och material, som även kan upplevas av de boende uppe i huset.

”Min iakttagelse är att när människor vandrar över en yta utan tidigare väg så slingrar sig snart stigen fram. Min stig är en slinga, som en hand, utlagd över gräset. Ett band som vänder och ändrar riktning och som vid tre tillfällen växer i sin utbredning till platser att vistas på”.

KICKI STENSTRÖM gjorde i början av 2000-talet en utvändig miljögestaltning, *Återkomst*, intill en nybyggnad vid Karolinska sjukhuset i Solna. Det är en stensatt slinga och bänk, som kan ses som en föregångare till *Den sjungande trädgården*. I Råcksta har Stenström lagt slingan med skivor av norsk skiffer i tre olika färgnyanser; svart, ljusgrå och rost. På några platser breder slingan ut sig, med oregelbundna hållar av den svarta skiffern, till rum för sittplatser. Stålrörsracket vid Elfwéns gamla fontän har inspirerat Kicki Stenström till att göra möbler av rostfria rör som böjts och vridits, på vilka hon lagt sittytter av trä och bordsskivor av sten.

ERIC ELFWÉN OCH LEIDA RIVES-ELFWÉN var ett konstnärspär som båda ofta arbetade med utsmyckningar av offentliga miljöer.

Leida kom ursprungligen från Estland och hade påbörjat sin konstnärliga utbildning i Tallinn innan hon fortsatte den i Stockholm. Senare fick hon ett stipendium för att studera i USA och finns representerad på Museum of Modern Art i New York, liksom på andra prestigefyllda platser som Victoria & Albert Museum i London och Nationalmuseum i Stockholm. Leida Rives-Elfwén arbetade såväl med bildkonst och mosaik som med textil och grafik. Inspiration samlade hon på återkommande resor i Europa, USA och Sydamerika.

Eric var född och uppvuxen i Stockholm. Han studerade på Konstfack och på bland annat Isaac Grünewalds och Otte Skölds målarskolor och hade sin debututställning på Gummessons Konsthall 1944. Under ett långt och verksamt liv arbetade Eric Elfwén sedan med såväl skulptur, reliefer, mosaik, emalj, vägg- och glasmålningar, som med altarskulpturer och fontäner. Han dog 2008, åttiosju år gammal och hade då överlevt sin hustru Leida med nästan tjugo år.

KATTEN MINNS I SIN KORG

Bianca Maria Barmen

RÅCKSTA sjukhem invigdes 1971. Inför det hade en tävling utlysts om konstnärlig utsmyckning av entréhallen, som vanns av Walter Bengtsson med skulpturen *Fuga 1*.

2003 återinvigdes hemmet efter en genomgående upprustning och ombyggnad till ett modernt vård- och omsorgsboende, till vardags känt som *Koppargården*. Även nu hade ett antal konstnärer inbjudits för att ge förslag till utsmyckning. Kicki Stenströms *Den sjungande trädgården* valdes för parken bakom huset medan Bianca Maria Barmens skulpturgrupp, *Katten minns i sin korg*, inköptes för placering vid de nya entréerna.

Gruppen består av sju relativt små bronsskulpturer placerade på socklar, tre inne och fyra utomhus. På en av dessa vilar en katt. Bianca Maria Barmen menar att varje skulptur ska kunna betraktas för sig, men att de samtidigt tillsammans utgör en berättelse, och att det är katten som spelar huvudrollen. När hon själv beskriver verket är det också katten som lyfts upp.

"Åldreboendet i Räcksta lär så gott som alltid bli dess innevänares sista bostad, men samtidigt har alla de boende, mer eller mindre medvetet, med sig minnen av andra hem från sin livsvandring. Därför låter jag katten, som kanske mer än något annat väsen är troget hemmet, få inta en central plats i detta skulpturspel, där skulpterade harar, träd, hus och kanske också ett observatorium, blir medaktörer. Dessutom finns katten där som en påminnelse om att vi alla oavsett ålder eller grad av skröplighet förblir individer fulla av värdighet intill vårt sista andetag".

BIANCA MARIA BARMEN har främst gjort sig känd som skulptör, men hon har även arbetat med akvarell, teckning och fotografi. I hennes utbildning ingår några år på arkitekturskolan i Lund innan hon på 1980-talet fortsatte på bland annat Kongelige Danske Kunstakademi.

Bianca Maria Barmen bor och arbetar i Lund, men har haft gestaltungsuppdrag och utställningar inte bara i Sverige utan även i exempelvis Danmark, Belgien och Schweiz. Det har bidragit till att hon idag hör till landets mest etablerade skulptörer.

Bianca Maria Barmens verk utgörs ofta av skulpturgrupper som bildar scener för möten. I katalogen till en utställning på Skissernas museum i Lund skrevs att "...hennes skulpturer kan uppfattas som frusna ögonblick, figurer som är försunkna i olika tillstånd eller materia med en stark laddning och sinnlighet i uttryck och material. Det antyds gång på gång en berättelse i relationen mellan Barmens figurer och ting. Signifikativt i hennes skulpturer är titlarna, som fungerar som ingångar till verken och intensifierar upplevelsen av dem."

De fyra utvändiga skulpturerna i Räcksta föreställer förutom katten en hare, ett hus och ett träd. Alla är relativt små och ställda på socklar för att komma upp. I samband med ombyggnaden planerades en ljusgestaltning av gårdarna. Målsättningen var att skapa trygghet och överblickbarhet, men även att lyfta fram det som finns på platsen, som växtlighet och konstverk. Placeringen av Bianca Maria Barmens skulpturer styrdes delvis av hur belysningen skulle kunna kasta stora skuggbilder av dem på fasaderna.

ERVIN PÜTSEP var ansvarig arkitekt för Koppargården i Räcksta. Han hade kommit till Sverige som flykting från Estland i slutet av andra världskriget. Han specialiserade sig på sjukhus och ritade själv ett flertal i Stockholms-trakten, men deltog även på olika sätt i planeringen av mer än femtio över hela landet.

Som forskare och kulturvetare utvecklade Ervin Pütsep teorier och planeringsmodeller för det moderna sjukhuset, som gjorde honom till en internationell auktoritet inom området. Han gick i detalj in på hur ventilations-, buller- och belysningsproblem skulle åtgärdas liksom hur det skulle kunna förenklas för blinda att hitta.

BIANCA MARIA BARMEN

En sagovärld fylld av stillsam skulptur

Hennes skulpturer tar vid där orden tar slut. De berättar alla sin egen historia när de stillsamt möter oss i vardagen, ofta i offentliga miljöer. Bianca Maria Barmens verk är koncentrerade små ögonblick med något rogivande över sig. De öppnar för möten och samtal.

Att stiga in i Bianca Maria Barmens skulpturvärld påminner om att kliva in i en sagovärld, eller i ett antal scener. Beträktaren möter vänliga lite avvaktande djur- och människoskulpturer. Vissa känns gåtfulla, andra nyfikat reserverade. De har alla något att berätta, utan att någonsin tränga sig på.

Bland de personer som inspirerat henne nämner hon bland annat sin mormor, som var porträttmålare och drev en konstskola i Lund.

– Mormor var speciell och har betytt mycket för mig. Hon var intresserad av sagovärldar och hennes hem var som en iscensättning av något, säger Bianca Maria Barmen när vi träffas i hennes ateljé i Lund.

TIDIGT INTRESSE FÖR SKULPTUR

Bianca Maria Barmen fascinerades tidigt av just skulpturer, speciellt egyptiska och grekiska. Glyptoteket i Köpenhamn, där hon som gymnast på 1970-talet, tecknade av skulpturerna, ger henne än idag en ”komma-hem-känsla”.

– Det är något visst med det tredimensionella. Skulpturer förhåller sig till ens egen kropp på ett fysiskt sätt och det uppstår ett slags relation.

Bianca Marias ateljé är rörigare än vanligt. Hon håller på att plocka samman verk inför en utställning i Linköping. Det är trångt om saligheten och i den ljusa men lite gips- och lerdammiga salen trängs färdiga och ofärdiga skulpturer med kartonger, papper, böcker och arbetsmaterial. Vi börjar prata om Bianca Marias uppväxt och yrkesval. Hur hon efter gymnasiet började på Arkitektskolan i Lund, där hon gick i två år.

– Det var väl lite av en kompromiss att jag började där. Någonstans inom mig visste jag att jag ville bli konstnär och efter två år hoppade jag av för att börja på konstsolan Grundis i Stockholm, säger hon.

Därefter blev det studier både vid Den Kongelige Danske Kunstakademi i Köpenhamn och vid Hovedskous Konstskola i Göteborg.

DAGLIGT ARBETE I ATELJÉN I LUND

Sedan många år arbetar Bianca Maria så gott som dagligen i sin ateljé på S:t Larsområdet i Lund. Efter att ha haft ateljé i både Malmö och Köpenhamn var det här hon kom att slå sig ned 1996. Hon har via stipendium också arbetat ett par år i Paris och tre månader i Japan. Givande perioder som gett inspiration och skapat kontakter med konstnärer och gjutare från andra länder.

En stor del av Bianca Marias skulpturer återfinns som utsmyckning i offentlig miljö. Hos Micasa Fastigheter finns sju av hennes skulpturer på Råcksta sjukhem.

– Ett sjukhem blir ofta en form av ”sista bostad”. Jag ville lyfta den här lite tunga

miljön med mina skulpturer. Istället för att göra en stor skulptur valde jag att göra tre mindre, en för varje ingång till huset. En fjärde skulptur, en hare, blickar in mot ett skogsparti. Som en kommentar till dessa fyra är tre mindre skulpturer placerade strax innanför de tre entrédörrarna, förklarar hon.

Vissa djur återkommer oftare än andra bland Bianca Maria Barmens skulpturer: harar, katter och grodor.

– De är skygga djur som man får ta det lite varligt med om man vill att de ska stanna lite längre. Annars hoppar eller springer de sin väg, säger hon.

FRÅN SKISS TILL FÄRDIG SKULPTUR

Vägen från idé till färdigt verk är en lång process för en skulptör. Från godkänd skiss till färdigt verk kan det handla om tidsperioder på upp emot ett år.

– Långa skisstider är viktigt. Jag behöver gå ifrån och komma tillbaka. Tid är en komponent som inte går att hoppa över, säger Bianca Maria.

Hon börjar sitt arbete med att teckna en skiss, som hon därefter gör en minimodell av i vax. Det som inte känns rätt i vaxmodellen, i form av balans och skala, resulterar i en ny tecknad skiss. Och så håller hon på, fram och tillbaka, tills hon känner sig nöjd.

– När skissen är godkänd övergår jag till att modellera i lera och då gör jag både en teckning och en skulptur i fullskala. Här har jag nytta av att jag tecknade mycket modell på Konstskolan i Göteborg. Jag lärde mig att arbeta med en viss koncentration och att tänka i skelett och balans, säger Bianca Maria.

SKULPTURERNA VANDRAR VIDARE

Efter att den fullskaliga skulpturen är färdig i lera återstår att gjuta den i gips, ett arbete som Bianca Maria gör på egen hand. Därefter tar en gjutare vid och ser till att skulpturen får sin slutliga form, oftast i brons.

Inspiration till sina verk får Bianca Maria från olika håll. Hon kan läsa en text och fastna för en mening, som hon sedan går och vänder och vrider på. Nyhetsbilder eller människors ansikten är andra inspirationskällor. Utifrån detta skapar hon sina verk i form av bland annat teckningar och skulpturer.

– Det blir som berättelser jag har för mig själv. Med mina verk försöker jag ringa in någonting. När skulpturerna är färdiga lämnar de mig och sedan får det som händer hända. I och med att jag sålt mitt konstverk lämnar jag över det dagliga ansvaret för det på någon annan. Lite som att släppa taget om ett barn, avslutar Bianca Maria.

Lotta Solding

RIDA RIDA RANKA

Annie Wiberg

SOMMAREN 1972 stod pensionärshemmet i kvarteret Kumlet färdigt. Några år senare placerades Annie Wibergs bronsskulptur på gården. Den föreställer en flicka som sitter på sin mors knä, vilket leder tankarna till barnkammarramsan *Rida rida ranka*, som skulpturen också kommit att kallas.

Utanför entrén till Blackebergs servicehus möts man också av en skulptur av Annie Wiberg, en sittande mor tätt omgiven av två barn. Båda skulpturerna tillkom när respektive fastighet ägdes av AB Stockholms hem. Bolaget förvärvade under många år kontinuerligt verk av Wiberg, inte mindre än åtta skulpturer samt ett antal järn- och bronsreliefer. En dåvarande VD har berättat att *"man var överraskad att hon som var så liten kunde göra så stora saker"*. Hon har också beskrivits som blyg och fåordig och hade under sin verksamma tid bara en separatutställning.

Annie Wibergs arbeten var främst naturalistiskt återgivna människor och djur. Många finns i bostadsområden där de blivit högt uppskattade, samtidigt som hon av så kallade konstkännare ändå har ansetts ha bara ett "begränsat kunnande".

Själv beskrev Annie Wiberg att hennes *"strävanden och önskan med skulpterandet är att framställa något som väcker längtan till ett sunt och ädelt liv samt fullkomling; en rörelse uppåt mot ljuset i harmoni med naturen och Gud"*.

LINNÉGÅRDEN. Under slutet av 1800-talet förvandlades det fattiga Ladugårdslandet till det mondäna Östermalm. I hörnet av Linnégatan och Grevgatan uppfördes en mäktig tegelborg med herrskapsvåningar. På slutet av 1960-talet revs huset och ersattes med ett pensionärshem. Det ritades av arkitekten Björn Westerberg vid Fastighetskontoret med fasader i mörkrött tegel, som minne av tegelborgen i en omgivning som annars präglas av putsarkitektur.

På 1990-talet byggdes pensionärshemmet om till servicehus och 2004 övertogs ägande och förvaltning av Micasa. Namnet *Linnégården* är av sent datum och kommer naturligtvis av gatunamnet och den berömda vetenskapsmannen. Kvarternamnet *Kumlet* är kanske mer obekant men med anor från 1600-talet ett av de äldsta på Östermalm. Det syftar på kummel, som är ett sjömärke i form av ett stenröse.

ANNIE WIBERGS naturalistiska skulpturer utstrålar värme, närhet och trygghet. Två, som båda föreställer mödrar med barn, finns vid Micasas Fasigheters hus. Wiberg har gjort mycket annat också, både djur och människor, reliefer som skildrar livet på landet, arbete såväl som vila och gemenskap.

Man kan tolka Annie Wibergs verk som sökande efter rötter, eller efter ett liv hon inte hade. Hon föddes i början av förra seklet i en lantbrukarfamilj men adopterades efter något år bort. I stället för på landet växte Annie Wiberg upp i stadsmiljö och tvingades även gå i hushållsskola, vilket hon lär ha avskytt.

Så fort hon kunde flyttade Annie Wiberg till Stockholm, gick på Tekniska Skolan och studerade även skulptur för Bror Hjorth. Hon kom sedermera in på Konstfack och i början av 1940-talet på Konstakademien.

Annie Wiberg var sedan verksam i nära 40 år och hade hela tiden sin ateljé, kombinerat med en lägenhet, i Björkhagen söder om Stockholm. Hon uttryckte det som att *"Här är lugnt och skönt. Här kan man arbeta i fred."*

FLICKA MED HOPPREP

Sten Ericson

HÄSSELBY GÅRDS servicehus uppfördes ursprungligen åren 1972–1973 och består av fyra parallella femvåningshus med gavlarna mot Ormängsgatan, sammanbundna på entréplanet. Under åren har de genomgått olika ombyggnader och förändringar och idag rymmer två av husen *Hässelgårdens seniorboende*.

För att särskilja de likartade byggnaderna putsades fasaderna med spritputs i olika färgkombinationer. Mellan husen placerades skulpturer, som även de tänktes bidra till identifiering. Enligt vissa uppgifter ska de ha rests på 1960-talet, det vill säga redan innan husen byggdes. Vid Ormängsgatan 10 fanns i vilket fall en bronsskulptur av Nina Torsson, som föreställde en kvinna till häst och kom att kallas *Cirkusprinsessan*. Dock har den plockats bort, stulits eller försvunnit på annat sätt. Vid nummer 12 placerades Sten Ericsons bronsskulptur *Flicka med hopprep*, som fortfarande finns kvar och lär vara mycket uppskattad.

Stockholms stad köpte under åren in ett flertal skulpturer av Sten Ericson för placering i olika stadsdelar. Förutom flickan i Hässelby Gård finns till exempel *En pojke* i Reimersholme, 7 år i Sköndal och *Bianca* i Blackeberg. En av hans tidiga skapelser från början av 1940-talet var ett flickhuvud i marmor, ”...med tung och fast grundform och en öm inlevelse i det mänskliga”, enligt ett konstnärslexikon. Samma inlevelse kan nog sägas prägla Ericsons skulpturer av barn i vardagliga situationer.

På Reimersholme liksom i Malmö står en skulptur av Sten Ericson, som han helt enkelt kallat *En pojke*. Den har beskrivits med ord som även kan gälla för *Flicka med hopprep*: ”På en av det svenska folkhemmets gårdar står han och blir därmed en bild av ett framtidens hopp. Han står mellan två huskroppar i nära anslutning till gräs och gångar där barn har lekt under ett halvt sekel. Barn som han, som i dag vuxit upp och själva fått barn. Kanske är det därför vi kan se på honom gång efter gång utan att tröttna. För vi liknar honom. För att han är som vi. En människa och en pojke”.

HÄSSELBY GÅRD tillhör den grupp av förorter som ingick i Stor-Vällingby, som visade vägen för hur Stockholm skulle växa på 1950-talet längs nya tunnelbanelinjer. Ansvarig för planeringen var den ryktbare stadsplanedirektören Sven Markelius.

På 1600-talet tillhörde området ätten Bonde på Hässelby Slott. *Orm Engen*, som gett upphov till gatunamnet, finns omtalad 1652. Namnet Hässelby, som syftar på hasselbestånd, nämns i skrift redan på 1300-talet.

HÄSSELGÅRDEN uppfördes i början av 1970-talet men har sedan moderniserats och byggts om i olika omgångar. Arkitekt var Carl-Edvin Sandberg, som på 1960- och 1970-talet ritade en lång rad sjukhus, sjukhem, bostäder och kontorshus i och runt Stockholm, exempelvis Micasa Fastigheters servicehus i Sätra och Farsta Strand.

Hässelgården byggdes av Svenska Bostäder men överfördes 2004 till FB Servicehus, som sedermera ombildades till Micasa Fastigheter.

Arkitektoniskt är *Hässelgården* tämligen tidstypiskt anonymt. Mer uppmärksamhet fick Familjehotellet från 1950-talet lite längre upp vid Ormängsgatan, såväl för arkitekturen som för de nya kollektiva boendeformerna.

STEN ERICSON kommer ursprungligen från Mariefred. Han fick sin konstnärliga utbildning i Stockholm på 1930-talet, först på Tekniska Skolan och sedan på Konstakademien med Nils Möllerberg som lärare i skulptur. Ericson skulle, precis som Möllerberg, ofta komma att ha barn och unga som motiv.

Sten Ericsons skulpturer och reliefer återfinns på en lång rad offentliga platser och byggnader, såväl i Stockholm som exempelvis i Borlänge, Motala, Värnamo, Linköping, Malmö och Skara. Oftast är det friskulpturer med naturalistisk utformning. Sten Ericson avled 2001, drygt 90 år gammal.

KVINNA VID FONTÄN

David Wretling

ENSKEDDALENS SERVICEHUS uppfördes 1979. Av det på 1960-talet planerade universitetssjukhuset blev det ett mindre närsjukhus, Dalens bostadsområde samt Enskededalens servicehus. På sedvanligt maner under det sena sjuttioåret är området planerat med oregelbundna och kringbyggda kvarter av eftersträvad innerstadskaraktär. Tjugotalets så kallade storgårdskvarter var den direkta förebilden. Servicehuset har således en egen, skyddad och planerad innergård och här återfinns David Wretlings skulptur, som föreställer en kvinna sittandes vid en fontän.

1979 hade David Wretling haft egen ateljé i Stockholm i över 40 år och gjort en lång rad monumentalskulpturer, reliefer, plaketter och andra skulpturala verk. Han var mycket produktiv. Många verk återfinns i kyrkor i hans hemtrakter kring Umeå men även på offentliga platser i Stockholm och över hela landet. Micasa Fastigheter äger förutom Enskededalens servicehus ytterligare tre fastigheter där det finns skulpturer av Wretling. Vid Edö servicehus i Farsta finns en gosse till häst, vid Kista servicehus en vilande kvinna, *Vattenbärerskan*, samt vid Fästmanssoffan i Nälsta *Muntergökar*. Den sistnämnda föreställer två barn på språng med varsin lergök och har framhållits som ett av David Wretlings viktigaste verk. En kopia finns i Örebro och guldpatinerade varianter i mindre storlekar dyker ibland upp på auktioner.

ENSKEDE. Enskede gård omnämns i skrift redan på 1400-talet. Till gården hörde flera torp, bland annat ett som kallades Dalen. I början av 1900-talet inköptes ägorna av Stockholms stad och 1911 anlades Dalens koloniområde. Detta revs trots stora protester på slutet av 1960-talet inför planerna på att anlägga ett universitetssjukhus. Efter sammanläggning av länets och stadens sjukvårdsförvaltningar skrotades dock det redan färdigritade projektet. I stället byggdes ett mindre närsjukhus, bostäder samt *Enskededalens servicehus*.

ENSKEDDALENS SERVICEHUS uppfördes liksom de omgivande bostadskvarteren av Stockholms stad, genom Svenska Bostäder, under slutet av 1970-talet. Arkitekt till servicehuset var Carl-Olov Deurell vid Stadsbyggnadskontoret. Ambitionerna var höga för att undvika den kritik som hade drabbat många av 1960- och 1970-talens förtorsområden. Målsättningen var att skapa kvartersbildningar med innerstadskaraktär. Dalen blev också det första större område som planerades efter nya energinormer.

Micasa Fastigheter förvärvade servicehuset 2005. Ett nytt gruppboende tillskapades 2006 och året efter genomfördes en allmän upprustning.

DAVID WRETTLING var ett av sex syskon som växte upp i en Umeåfamilj. Fadern drev en möbelfabrik men var även en hängiven amatörmålare och alla barnen kom att ägna sig åt konstnärlig verksamhet, i olika former. En blev exempelvis stadsarkitekt i hemstaden medan en annan byggde lutor och gitarrer. Periodvis fick alla arbeta i familjeföretaget också.

I början av 1920-talet inledde Wretling sin konstnärliga utbildning på Konstakademien i Stockholm, med Carl Milles som lärare i skulptur, för att sedan fortsätta några år i Rom och Paris.

David Wretling gjorde mängder av offentliga verk, i Stockholm och över hela landet. Han deltog ofta i utställningar och fick inköp från flera museer. Hans material var allt från keramik, terrakotta och gips till trä, sten, marmor och brons.

Wretlings verk förblev hela tiden naturalistiskt avbildande, medan många av hans samtida gick mot att arbeta i allt mer abstrakta former.

Efter ett långt och produktivt konstnärsliv avled David Wretling 1986, åttiofem år gammal.

MÅLNINGAR OCH SKULPTUREN CELSUS

Gunnar Nordström och Arne Jones

REIMERSUDDEN seniorboende är vackert beläget på en södervänd sluttning längst ut i väster på Reimersholme. Egen brygga, lusthus, trädgård och terrasser med vidunderlig utsikt över stad och vatten bidrar till ett attraktivt boende.

Konstnären Gunnar Nordström fick hyra en ateljé vid Reimersudde 1987. I mer än tjugo år hade han arbetat och haft sin verksamhet i Malongen, den gamla fabriksbyggnaden vid Nytorget på Södermalm. Nu fylldes ateljé och korridorer på Reimersudde med Nordströms intensivt glödande, färgstarka tavlor. På Micasa Fastigheter insåg man konstverkens betydelse för miljön, förvärvade och lät rama in ett trettiotal som nu hänger på utvalda platser. Med anledning av att hans verk placerades på Reimersuddens seniorboende sade Gunnar Nordström att; *"I allmänna miljöer har konstnärer ett ansvar att se till att människor mår bra. Konst har en funktion att ge trivsel och välbehag."*

Arne Jones betongskulptur på en av de utvändiga terrasserna har inte samma färgstyrka som Nordströms målningar. *Celsus* kraft ligger i den spiralformade, uppåtsträvande rörelsen, ett motiv som Jones ofta återvände till. Skulpturen lär ha tillkommit på tidigt sextiotal men sedan stått länge i skulptörens trädgård innan han visade den på en utställning på 1980-talet. Där sågs den av dåvarande VD:n på Stockholms hem, som ägde Reimersudde innan Micasa Fastigheter tog över, varp på den inköptes och fick sin nuvarande placering.

REIMERSHOLME. Seniorboendet uppfördes ursprungligen som ett pensionärshotell, och stod inflyttningsklart 1980, samtidigt som HSB:s kvarter bredvid. Området tillkom efter en mångårig planprocess för att få in de stora byggnadsvolymer utan att störa den känsliga miljön. Resultatet blev grupperingen med sammankopplade, förskjutna huskroppar, som klättrar från Liljeholmsvikens strand upp för sluttningen.

Ön är uppkallad efter rådmannen Anders Reimer, som på 1780-talet bebyggde den otillgängliga *Räkningsholmen*. Mest känd har ön ändå blivit för spritstillverkningen, som pågick i över hundra år.

GUNNAR NORDSTRÖM föddes i Härjedalen, växte upp i Småland men sökte sig redan som 16-åring till Stockholm 1937, med ambitionen att bli konstnär. Parallellt med arbete på en reklambyrå studerade han på Académie Libre och Otte Skölds målarskola. I konststudierna ingick även långa resor till Paris och Frankrike. Nordström har berättat om hur överväldigad han blev av att se originalverk av de stora mästarna, som Picasso, Matisse och Cézanne. Samtidigt har det alltid varit naturen, med årstidernas skiftande färger, som varit den stora inspirationskällan.

Gunnar Nordström hade sin första stora separatutställning på Gallerie Aesthetica i Stockholm 1951, som sedan följts av många liksom av uppdrag med utsmyckning av offentliga miljöer. I samband med en utställning 1986 skrev Svenska Dagbladets legendariske konstkritiker Stig Johansson "... närheten, påtagligheten till det sedda blir plötsligt enorm i färger som kan vara isigt kalla eller brännande heta".

ARNE JONES räknas till efterkrigstidens viktigaste skulptörer. De flesta av hans offentliga verk tillkom på 1940- och 1950-talet. I många återkommer den spiralformade rörelsen. Jones arbetade i flera olika material, som keramik, stål och trä. *Celsus* är gjord som en hög smal betongpelare, med tydliga spår av gjutformens träribbor.

GUNNAR NORDSTRÖM

Glada färger ger positiva miljöer

I Reimersuddes seniorboende har korridorerna i ett av husen fyllts med Gunnars konst. Ett trettiotal färgsprakande tavlor möter hyresgäster och besökare och skapar en alldeles speciell och glad stämning.

Gunnar förbereder i dagarna en retrospektiv utställning av sin konst. Tavlor står längs väggarna i en ansevärd mängd travar om bortåt 20 stycken vardera. I nästan 80 år har han målat. Den första tavlan Gunnar målade som 16-åring har han fortfarande kvar. Det är ett stilleben av päron i ganska dystra färger.

Dystra färger är annars inte något man förknippar Gunnar Nordström med. De flesta tavlor sprakar i härligt röda, gröna och blå färger. Det spelar ingen roll i vilken trave man tittar, det är färgerna som berör.

Gunnar pekar på en tavla han målade 1986 och förundras över att den fortfarande håller.

Man blir glad av Gunnar Nordströms verk. Han anser sig visserligen vara en optimist men tycker inte att hans tavlor alltid är lika sprudlande glada och färgrika.

–Färgvalet beror på avsikten med tavlan. Det handlar helt om vad jag vill göra, säger Gunnar.

Men när det gäller offentlig konst anser han att konstnären har ett ansvar att göra miljön så positiv som möjligt.

– Det går inte att hänga upp idékonst eller minimalistiska verk. De kan vara hur konstnärligt värdefulla som helst men människor ser dem inte. Man ska bli glad.

KONSTNÄRLIG FRIHET GER NYA PERSPEKTIV

Trots sina många år som konstnär tycker han att det är svårt att resonera om konst, allt är relativt.

– Alla har rätt till sin upplevelse. Kvaliteten på upplevelsen kan vara lika stor oavsett kvaliteten på verket. Konstnären ska vara fri och pröva sina gränser, reta och provocera. Det driver på utvecklingen, väcker tankar, ger nya perspektiv och upphov till debatt. Det skapar liv och rörelser. Men man ska inte använda skattepengar till dålig konst.

Konversationen dröjer en stund vid inspiration.

Gunnar får mycket av sin inspiration från det digra skissmaterial han samlat på sig. Det är enkla skisser som han gjort under sina resor, ofta bara streckbilder.

– Jag har fått många starka upplevelser under mina resor. Jag målar det jag har sett och känt. Men hela tiden är allt sammanvävt. Jag kan också få inspiration från tidigare verk eller andra konstnärer.

Skisserna är streck med färgangivelser. Gunnar har ett system från 1–10 där ett betyder att färgen är oblandad och tio är dess ljusaste nyans.

– Men det ska sitta i skallen. Jag har färgerna intuitivt i bakhuvudet och målar som jag tror jag sett dem. Om jag skriver fem då vet jag. Jag kan också skriva referenser såsom till exempel halm, tegel eller sand. Då vet jag själv vad jag menar för färg, i de fall där jag tycker färgerna är viktiga, säger Gunnar.

– Det är mina egna upplevelser jag skissar. Hade man inte upplevelser i minnet är skisser meningslösa också. Ska det vara någon mening med att måla ska det bygga på upplevelser. Skisser ger fantasin fritt spelrum. Några streck, om det kan väcka minnet, är oslagbart.

Gunnar Nordström beskriver sig själv som oerhört självkritisk. De flesta dukar är övermålad upp till tio gånger.

– Konst är ju egentligen bara organiserade färgfläckar som kan kommunicera känslor och upplevelser till andra människor. Därför är det roligt när ens intentioner går fram till betraktaren, säger Gunnar.

– Inte allt är inspiration. Ibland får man visserligen ”flow”. Det är ett slags intuitiv koncentration som håller hela vägen. Då kan man måla färdigt, från första till sista penseldraget. Men så fort man börjar tänka eller tar en paus kan det vara förstört. Då får man gnetta på istället.

KONSTNÄRSDRÖM SEDAN BARNSBEN

Redan vid elva års ålder bestämde sig Gunnar för att bli konstnär. När han fyllde 11 fick han en färglåda. Han satt uppe och målade hela natten. Det var en helt ny upplevelse och spännande att se hur färgerna kunde sammanställas. I den stunden tänkte han: Nu ska jag bli konstnär!

Genast satte han igång med konststudier. Under tonåren blev det via korrespondenskurser men sedan 16 års ålder har Gunnar studerat konst seriöst, stöttad av sin pappa som tyckte det var en bra idé.

– Jag var väldigt fattig de första åren. Det var knepigt att försörja en familj på fyra personer. Jag målade sådant som gav pengar, såsom bokomslag och illustrationer.

Efter en tuff period som slutade med skilsmässa fick han energin åter och började sälja mycket konst. Statens konstråd och olika myndigheter var flitiga kunder. Gunnar finns representerad i allt från befälshytter på malmbåtar till universitet och ett stort antal statliga institutioner.

NATURENS FÄRGER KÄLLA TILL LÄRDOM

Han tycker inte själv att han kan se några tydliga perioder i sitt måleri. Färger och motiv kommer igen.

– De flesta målningar är svåra att periodbestämma, säger Gunnar. Om jag varit på västkusten på vintern har det blivit bilder inspirerade av den miljön, har jag varit i Lofoten har det blivit fjällbilder.

Blått är Gunnars favoritfärg men i samma sekund som han sagt det, tvekar han och säger att det kan ibland kan vara rött eller grönt.

– Grön färg kan skapa vilka effekter som helst. Den kan vara lugnande men också upphetsande. Det är likadant med blått och rött. De blir varma och kalla beroende vilken färg man sätter emot dem.

Det är naturen som varit den största färginspirationen och bästa läromästaren.

– Redan som väldigt liten blev jag medveten om färgerna, på blommor, insekter och fjärilar. Jag förundras fortfarande över färgerna i naturen. Jag kan se färger även när jag blundar.

Maria Ehn

FLYTTFÅGLAR

Karin Lind

”LERAN skapar modelleringen – den tränger fram ur händerna och ur tanken. Leran gestaltas till fåglar med sina knyten. De bär fram sina knyten på sina kroppar och huvuden. Fågelbärare – bärare är vi alla och vi bär våra knyten av bördor och glädje. Alla bär vi våra knyten fram och tillbaka från olika städer, länder och platser. Vi bär våra knyten ständigt närvarande i förflyttning i livet.”

Sex små figurer, skulpterade i vax och gjutna i brons, finns på olika våningsplan i Riddarsporrens seniorboende. De är gjorda av Karin Lind som, förutom med orden ovan, beskrivit hur de är tänkta att utgöra påminnelser om livet hos alla boende i huset. Skulpturerna ställdes ut på Galleri Argo 2007, då det också framhölls hur de beskriver samtal och möten mellan människor. Konstkritikern Leif Mattsson skrev om *”...fragiliteten och det taktila utförandet, ...om den känslans bärande röst som skapas av själva arbetsprocessen”*.

Långt innan Riddarsporrens pensionärshotell uppfördes, och även långt innan Hamburgerbryggeriet byggdes, växte August Strindberg upp i en malmgård som låg i kvarteret. När han en dag senare i livet inbjöds till paret C G Wrangel och Siri von Essen visade det sig att de bodde just där. *”Vilken ödets nyck!”* skriver han i *En dåres försvartal*. *”Jag blev plötsligt illamående och kände mig frestad att ta till flykten av fruktan för att se ynglingens alla sorger gå igen.”* Apropå möten.

RIDDARSPORREN har liksom flera kvarter runt om fått sitt namn till minne av att Bergianska trädgården en gång låg i området. August Strindberg växte upp i kvarteret och senare började en tysk bryggarmästare tillverka öl enligt nya metoder. Hamburgerbryggeriet växte till ett av de största i Stockholm innan det lades ner på 1970-talet. Marken inköptes av staden, som fann den lämplig för ett av två nya pensionärshotell på Norrmalm. Det andra byggdes i kvarteret Våduren på Roslagsgatan och båda ägs sedan 2004 av Micasa Fastigheter.

När Riddarsporren planerades på slutet av 1970-talet hade tjugotalets stadsbyggnadsideal med storgårdskvarter fått en renässans. Förutom de sparade bryggeribyggnaderna består kvarteret av fyra kringbyggda gårdar med totalt över 500 bostäder, blandat med olika verksamheter, runt ett centralt torg. Arkitekter var Carl-Olof Deurell och Ingemar Tommos vid Stadsbyggnadskontoret.

KARIN LIND har, efter utbildningsår på Gerleborgsskolan, Konstfack, Dramatiska Institutet och Konsthögskolan, varit verksam i mer än trettio år, som konstnär, scenograf och lärare. Hon har gjort över hundra scenografier för uppsättningar på Operan, Dramaten, Stadsteatern och andra scener över hela landet, kontinuerligt haft egna utställningar och offentliga utsmykningsuppdrag, deltagit i samlingsutställningar och performanceuppträdanden, för att nämna något. En verksamhet som vittnar om intensivt, mångsidigt och produktivt skapande. Där finns även rumsliga gestaltningar, utförda gemensamt med Simon Häggblom, under projektnamnet *SIMKA*.

Karin Lind har beskrivit det som en lång och snärig väg att komma fram till det hon gör, *”...allt i ett undersökande i rummet i konsten”*. Ytterligheterna avspeglas kanske i att medan en installation i Stockholms skärgård medförde åtal och skadeståndskrav för duon Lind-Häggblom så erhöll de några år senare Stockholms stads kulturstipendium.

FÅGLAR

Lars Jonsson

ARKITEKTONISKT karaktäriseras servicehuset i kvarteret Pilträdet av fasadernas röda tegel och det förhöjda mittpartiet ovanför huvudentrén, som bildar fond mot Klarabergsviadukten i norr och har beskrivits som en port till Kungsholmen. Mot väster vänder sig byggnaden med tre flyglar mot en grön och lugn gårdssida, där fågelsången kan höras.

Få har kommit fåglar så nära som Lars Jonsson. Med tubkikare iakttar han deras utseende och beteende, utan att störa dem med sin egen närvaro, för att omedelbart fånga ögonblicket med penna och akvarellfärg i skissboken.

Pilträdes servicehus uppfördes åren 1982–1984. Av en tillfällighet lär arkitekten 1983 ha sett en stor utställning på Naturhistoriska riksmuseet med Lars Jonssons natur- och fågelmåleri. Redan som femtonåring 1967 hade Jonsson fått visa sina bilder på museet, men 1983 var han etablerad som en av de allra främsta fågelmålarna och som fågelkännare. Hans fälthandbok i fem band var översatt till flera språk och spridd över världen, han hade utvecklat ett mästarskap med akvarellfärger. Utställningen visade verk från 1970-tal och framåt, bland annat en stor fyra meter lång oljemålning, som sades peka på en ny dimension i Jonssons konstnärskap. Tavlan förvärvades av Familjebostäder, som var byggherre för Pilträdes servicehus, och hänger sedan dess i restaurangen.

Det har sagts om Lars Jonsson att han arbetar i en stark svensk tradition inom naturmåleriet, grundlagt av Bruno Liljefors vid slutet av 1800-talet. Konsthistorikern Allan Ellenius har beskrivit Jonssons arbetssätt med ord som även kan beskriva målningen vid Pilträdes servicehus: *"Medan kollegorna i allmänhet utgår från teckningen arbetar Jonsson med ljuset som helt avgörande i bildernas uppbyggnad. Kropparna blir förtätningar av ljus, ibland upplösta på gränsen till anonymitet – märk beröringspunkten med Liljefors – och integrerade i omgivningens skiftande färgsammanhang."*

PILTRÄDET. Kvarternamnet hör till de äldsta på Kungsholmen och hade nummer 1 på Tillaeus karta från 1733. Platsen är uppkallad efter de verkstäder som låg mellan Kungsklippan och Klara sjö. Bröderna Jean och Carl Bolinder hyrde 1844 ett hus i kvarteret och började tillverka gjutjärnsprodukter. Under det sena 1800-talet utvecklades Bolinders verkstäder till en av de största industrierna i Stockholm. Runt fabriken och på Kungsklippan växte det upp en kåkstad med hus och ruckel där de anställda bodde. På 1930-talet flyttades verksamheten till Eskilstuna, varefter såväl fabrikena som rucklen på Kungsholmen revs.

PILTRÄDETS SERVICEHUS är samordnat med det nyare sjukhemmet i samma kvarter. Anläggningarna har inomhusförbindelser och delar flera funktioner. Servicehuset ritades av arkitektkontoret EGÅ, uppkallat efter de tre grundarna Ericson, Gynnerstedt och Ågren. 2001 övertogs ägande och förvaltande av Micasa Fastigheter.

LARS JONSSON är född och uppvuxen i Stockholm, men lever sedan 1970-talet på Gotland. Mycket tidigt fångades han av natur och fågelskådning, och började också att teckna och måla.

Som konstnär är Jonsson självlärd. När han var tjugo år fick han uppdrag att utforma en ny europeisk fälthandbok, vilket sysselsatte honom i nära tio år. Den översattes till flera språk, spreds i många länder, bearbetades i nya utgåvor och etablerade Lars Jonsson som en av världens främsta fågelmålare. Själv kallade han arbetet sin "akademi" och senare har han utnämnts till hedersdoktor vid Uppsala universitet. *"Jag strävar efter en balans mellan detaljer och fågelns väsen av und-flyende varelse – det tillfälliga i dess närvaro inför oss. Det är just ögonblicket, upplevelsen av mötet med en individuell fågel i naturen som jag vill förmedla i lika hög grad som ett faktiskt innehåll."*

DIXIE 3325

Tommy Stöckel

PÅ NYÅRET 2012 började inflyttningen i det nya trygghetsboendet i kvarteret Väduren. Den nära nog totala förvandlingen av servicehuset från tidigt åttiotal hade tagit några år och var Micasa Fastigheters dittills största projekt.

Med Stockholm konst som projektledare genomfördes i samband med förnyelsen även ett osedvanligt ambitiöst konstnärligt gestaltungsarbete. Den danske konstnären Tommy Stöckel fick förverkliga ett förslag som var såväl konceptuellt som estetiskt utmanande. I färdigt skick består verket av fyra delar, som kan betraktas med behållning var och en för sig men som hänger ihop och tillsammans bildar en konstnärlig process.

Utgångspunkt är en utomhusskulptur på norra ljusgården. På en yta av drygt 2 x 2 meter limmades 2 525 klossar, enkla volymer av varierande storlek och av 25 olika material. Efter hand plockades sedan, bit för bit, de bort som var mer förgängliga i exempelvis papper, plast och kork. Kvar blev de knappt 20 procent av klossarna som bestod av beständiga skulpturmaterial som granit, brons, aluminium, trä och betong. Dessutom, inte minst viktigt, kvar blev även hålrummen efter de borttagna. Dessa placerades i sin tur i fack i ett kabinettsskåp, placerat inne i entrén mot Roslagsgatan, som ett materialarkiv. Den således successivt dekonstruerade skulpturen fotograferades i olika skeden. Fotografierna gavs karaktären av konstdokumentation av högsta kvalitet och hängdes klassiskt inramade på väggar i entrén och i ett trapphus, arrangerade så att de följer skulpturens gradvisa reducering. Hela processen, från skulpturens födelse och nermontering till evigt minne, dokumenterades i en film av konstnären Erik Pauser.

Tommy Stöckel har gett verket namnet *DIXI 3325*. Kanske anspelar det på stadsdelens första biograf, som hette så och låg i en envånings basarbyggnad på tomten men revs inför byggandet av servicehuset.

VÄDUREN. På 1700-talet vallfärdade stockholmarna hit till de då tämligen lantliga trakterna i stadens utkant, för här låg Norra Malms Brunn. Vattnet ansågs vara ytterst hälsobringande. Kring brunnsanläggningen uppstod en fashionabel världsutställning och med tiden blev nöjeslivet viktigare än hälsovattnet.

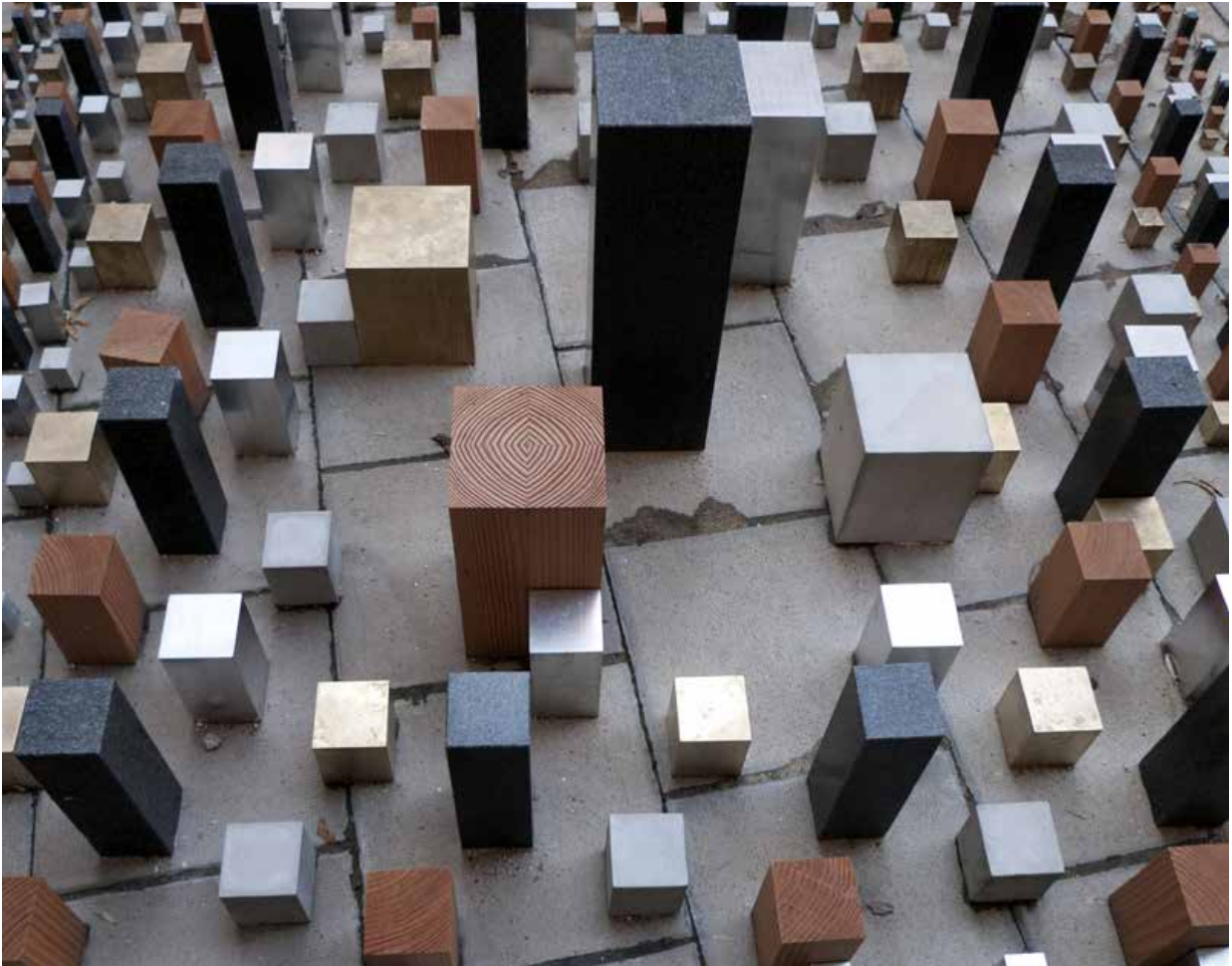
I början av 1980-talet uppförde Svenska Bostäder Vädurens servicehus, ritat av arkitekten Gunnar Andersson. Stadsmuseet har betecknat kvarteret som en god representant för sin tid, med en karaktär som bör behandlas varsamt.

Sedan 2004 ägs och förvaltas Väduren av Micasa Fastigheter, som låtit genomföra en total förnyelse av anläggningen och skapat ett modernt trygghetsboende. Exteriört behålls den ursprungliga fasadgestaltningen, även om fasaderna färgades om i en ljusare kulör, fick nya och inglasade balkonger och större fönsterpartier i entréplanet. Högst upp byggdes en ny takvåning, utformad som ett lågenergihus med tjocka väggar, solceller och sedumtak.

TOMMY STÖCKEL. Inför den konstnärliga gestaltningen i Väduren eftersöktes en konstnär med ett formspråk och uttrycksätt, som skulle kunna stimulera både intellekt och fantasi, tilltala både unga och gamla eftersom kvarteret rymmer såväl förskola som äldreboende.

Tommy Stöckels arbete har beskrivits som "...ett slags lekfullt flöde av stöldgods från en rad olika genrer, konsthistoriska referenser, populärkultur, science fiction,...en associativ lek med skalor, objekt som krymper och växer och bildar en slags flockar". Stöckels skulpturer är ofta färgstarka och geometriska, uppbyggda av vardagliga material som papper, skumgummi eller kork, abstrakta och mångbottnade men samtidigt lekfulla och enkla att ta till sig.

Tommy Stöckel bor sedan flera år i Berlin men kommer ursprungligen från Köpenhamn, där han också utbildade sig på Konstakademien på 1990-talet. Han har visat sina verk på enmans-, tvåmans- och samlingsutställningar över i princip hela världen, från Tensta Konsthall till Auckland.

JORDENS FRUKTER

Mats Rehnman

TUNETS TRYGGHETSBOENDE är ett exempel på en komplettering under det tidiga 1980-talet med ett servicehus för pensionärer i en något äldre förort. Läget är fritt och öppet i grönzonen mellan Vällingby och Råcksta. Boendet består av tre saxade femvåningshus i gult tegel, längs ett centralt gångstråk. De binds samman av en envåningsbyggnad som rymmer butik, restaurang, gemensamma lokaler och huvudentré. Besökare möts först av en nyanlagd uteplats vid gaveln på entrébyggnaden. Gaveln i sig är helt täckt av en konstnärlig utsmyckning i form av en högre relief i flera färger, som fått titeln *Jordens frukter*, men som ibland kallats *Familjen*.

Reliefen tillkom 1984, när Tunet precis var färdigt och inflyttat, och utfördes av konstnären Mats Rehnman med hjälp av konstnären Ulrika Nyblom Rehnman och stuckatören Luigi Inganni. Rehnman har berättat att han hade inspirerats av reliefer i en medeltidskyrka på Gotland, som visar Adam och Eva när de har blivit fördrivna ur paradiset. På reliefen i Tunet har de hunnit bli ett ungt par som tillsammans med sin son brukar jorden. Rehnman har även pekat på symboler som är dubbeltydiga. Barnet kan vara det goda men även det onda när han som Kain dräper sin bror Abel. En orm kan representera falskhet samtidigt som den står för kunskap och medicin.

Bland de boende väckte verket, och arbetet med det, blandade känslor. Somliga var skeptiska medan andra bjöd konstnärerna på kaffe.

TUNETS TRYGGHETSBOENDE. 1976 beslutade Stockholms stad att bygga 22 nya servicehus med bostäder för äldre som har svårt att bo kvar hemma. Ett av dessa är *Tunet*, från 1983.

Det ritades av Carl Nyréns arkitektkontor. Nyrén brukar räknas som en av de tre-fyra främsta arkitekterna i Sverige under 1900-talets andra hälft.

Kontorets beskrivning av projektet ger en bild av arkitektens vardagliga, ständigt återkommande vedermödor. *"Tre likadana hus är koplade kring trapphus. Det måste ju finnas två hissar, om en skulle stanna, och för att få ekonomi på det krävs ca 50 lägenheter per hisspar. Då måste vi upp med husen till fem våningar. Det ger naturligt rätt så långa korridorplaner, men vi har saxat husen för att få in ljus. Fasaderna i gult tegel och ofärgade grå betongpannor på taket. Tegelbalkonger var tänkt från början men ändrades till plåt. Efter mycket om och men fick vi göra träbalkonger. Det kostade inte mer men för pensionärerna därinne är de trevligare att titta ut på."*

1999 överfördes *Tunets servicehus* från AB Stockholms hem till FB Servicehus, som sedermera blev Micasa Fastigheter i Stockholm AB. 2010 omvandlades servicehuset till modernt trygghetsboende.

MATS REHNMAN, liksom Ulrika Nyblom Rehnman och Luigi Inganni, ingick alla i den radikala brigadmålargruppen *Katten*. De blev kända på 1970-talet för sina aktioner under okkupationen av kvarteret Mullvaden på Södermalm och för målningar på muren vid Hornsgatspuckeln. Syftet var att ge uttryck för kampen om miljön och skapa opinion mot rivningsraseriet. Staden och fastighetsägarna hotade med stämning och stora skadestånd.

Sedermera kom gruppen att få officiella uppdrag, exempelvis med konstnärlig utsmyckning av ett antal stora gavlar på 1960-talshus i Bagarmossen. På en brandmur vid en innergård på Kungsholmen utförde de *Parkfesten*, norra Europas största muralmålning.

Mats Rehnman har sedan sjuttioålet hunnit vara verksam inom en rad olika områden, som konstnär, författare, utbildare och organisatör. Själv beskriver han sig som en *professionell storyteller*, och har gjort berättarproduktioner som framförts på scener över hela landet och runt om i världen.

BAKOM REGNBÅGEN

Enno Hallek

”TEGEL ropar efter guld och regnbågsfärger! Därför passar det här jobbet mig som hand i handske.”, tyckte Enno Hallek och så även en enig samrådsgrupp inför den konstnärliga gestaltningen i Axelsbergs ombyggda servicehus.

Hela servicehuskomplexet består av fyra stora byggnadskroppar, uppförda i början av 1980-talet. Under 2000-talet har sedan Micasa Fastigheter successivt låtit bygga om dem till modernt vård- och omsorgs- samt seniorboende. Inför ombyggnaderna 2010, med bland annat nya entréer och förbindelser mellan byggnaderna, bjöds Enno Hallek in. Det ansågs önskvärt med en konstnärlig gestaltning som skulle vara såväl taktil, fantasifull som påtaglig och Hallek hade visat många prov på poetiska och färgstarka verk i de mest skiftande material.

Inför invigningen av den nya konsten fredagen den 17 juni 2011 skickade Stockholm konst ut ett pressmeddelande;

”På Jungfru Lonas tegelklädda väggar hänger nu sju färgstarka verk av Enno Hallek. Verken är alla unika i sin form med målade motiv av blommor och landskapsdetaljer och med infällda detaljer som bladguld, spegelglas och fotografier. Konstnärens intention var att göra ett antal väggreliefer som skulle tillföra miljön färg, ljus och händelser. Samtidigt är verken tänkta som landmärken som visar var man befinner sig i huset. Färgvalet och verkens taktilitet gör att de är användbara för såväl boende som besökare i huset. Färgklangerarna har inspirerats av arkitektens val av turkos i kafédelen till entrén vid Axelsbergs torg och av rönnbärsträden på gatan bakom huset. Guld har valts för att det samspelar väl med de mörkt röda tegelväggarna.”

AXELSBERG. Vid förra sekelskiftet exploaterades området av företaget Olsson & Rosenlund med industrier och spekulationsbyggen. Bland annat uppfördes småhus på en höjd, som kom att uppkallas efter bolagets centralgestalt Axel Rosenlund. Kvarterns namnet är lånat ur Fredmans Epistel nr 9 av Carl Mikael Bellman, *”Si på Jungfru Lona, Röda band på Skona”*. Bellman var en ofta sedd gäst på närliggande Hägerstens gård.

AXELSBERGS SENIORBOENDE uppfördes i början av 1980-talet. Roman Wozniak vid FFNS var ansvarig arkitekt och gav det dess tidstypiska tegelkaraktär. Knappt synligt är bjälklagen markerade med tvärställda tegelskift.

Vid servicehuset ligger en parkeringsplats, som åtskiljs från tunnelbanespåren några meter längre ner med en stödmur i betong. På muren har konstnärerna Leif Bolter, Veine Johansson, Inga Modin och Gösta Wessel gjort reliefer med motiv som illustrerar parkeringsplatsens nummer.

ENNO HALLEK kom som tolvåring under andra världskriget från Estland till Sverige i familjens fiskebåt. På 1950-talet gick han på Konstakademien i Stockholm och hade sin första utställning 1963. Den har sedan följts av många fler och även många uppdrag med offentlig utsmyckning. Exempelvis utformade han tillsammans med Åke Pallarp tunnelbanenätets kanske mest färgsprakande station vid Stadion. Under 1980-talet var Enno Hallek själv professor i måleri på Konstakademien, och en synnerligen uppskattad sådan.

Enno Hallek har målat i olika stilar, gjort skulpturer, reliefer och ofta överträtt gränser, med såväl provocerande humor som träffsäkert allvar. Hans måleri har beskrivits som *”... kraftfullt, stramt behärskat i form och intensivt uttrycksfullt i koloriten”*. Beskrivningen skulle även kunna gälla personen Enno Hallek.

Bakom regnbågen är också benämningen på ett forskningsprojekt Hallek ägnat många år åt. Han har undersökt färgseendet hos forskare, konstnärer, kanariefåglar och hundar, och ställt frågor som; *”Har en strävhörig tax abstrakt eller konkret humor?”*, för humor har den ju!

ENNO HALLEK

Upptäckarlust som aldrig tar slut

I ett myller av färg och form välkomnar konstnär Enno Hallek till sin ateljé på Södermalm i Stockholm. Han bubblar av entusiasm, vrider och vänder på begrepp, skojar, funderar, tänker om, skrattar och är allvarlig. Samtalet kretsar kring konst, offentlig konst och Halleks eget konstnärskap. Slående nog personifierar denne nestor det som han själv ser som konstens uppgift: Energi och upptäckarglädje.

Enno Hallek föddes 1931 i Rohuküla i Estland och kom till Sverige 1943. Familjen flydde den ryska ockupationen i faderns fisketrålare och hamnade i västra Blekinge. Unge Enno ritade hela tiden, men det var tack vare storebrors intresse för nakna kvinnor som dörren öppnades till ett liv som konstnär.

– Min bror anmälde sig till en korrespondenskurs där det utlovades nakenstudier av kvinnor. Det blev dock inget av det så jag fick ta över kursen, berättar Enno Hallek som efter folkskolan började arbeta på en herrekipering.

– Det är därifrån mina galgar kommer! säger Enno och sveper runt med handen i ateljén där samtliga av hans konstverk är försedda med en galges hängare så att de alltid går att hänga upp eller bära med sig.

Enno fortsatte att teckna och vann en teckningstävling som gav ett Paris-stipendium.

– I Paris såg jag konst från hela världen och gick på utställningar och museer. Konstintresset tog mig vidare till Stockholm och Signe Barths målarskola. Mot att jag hjälpte till med olika sysslor fick jag bo gratis på skolan och 1953 kom jag in på Konsthögskolan.

I OFFENTLIG KONST FINNS KONSTENS RÖTTER

Enno Hallek har varit verksam som konstnär i mer än ett halvt sekel. Flera av hans offentliga verk, som tunnelbanestationen Stadion och entréplanet på Astrid Lindgrens sjukhus, kommer stockholmare i kontakt med dagligen. Under åren har han haft cirka 50 olika separatutställningar. Mellan 1981–91 arbetade Hallek som professor på Konsthögskolan. Hans ämne var måleri och monumentalkonst.

– Jag har alltid engagerat mig i den offentliga konsten. Det är här vi hittar konstens rötter. Titta i gamla grottor eller kyrkor så finns där arkitekturanknuten konst som förmedlar och berör.

Enno Hallek slår fast att arkitektur och konst hör ihop. Design är endast ett element i rummet. Konsten däremot för över energi till betraktaren och bidrar till att utforska världen.

– Det handlar om kraft från en människa till en annan. Att få igång känslor och tankar. Bra konst får dig att skratta eller gråta. Dålig konst lämnar dig likgiltig.

– Offentlig konst får dock aldrig vara oberoende av sin omgivning. Som konstnär måste du beakta rummet, miljön och människorna.

När Enno Hallek skapade konstverken som återfinns i Micasa Fastigheters boenden i Axelsberg var inspirationen ljuset.

– Det är en kompakt tegelbyggnad som slukar ljus och som kontrast jobbade jag med regnbågens färger som tvärtom bildar ljus. Jag utgick från de vackra rönnbärsträden som växer utanför och ville skapa ljus och färger även under årets mörka årstider för dem som har svårt att komma ut.

På frågan vad som är det bästa med att vara konstnär, tystnar Enno.

– Ja, vad fan är det bästa?

– Jag vet i alla fall vad som är det sämsta. Vi blir missförstådda. Det gäller alla konstnärer. Och vi måste ha tålamod. De som blir ansedda blir det ofta först efter sin död och det är ju en klar nackdel med yrket.

– Det bästa är förstås att ständigt få fortsätta att upptäcka. Att få en sorts kontakt med det utvidgade allt.

FÖRKÄRLEK TILL GAMLA MÄSTARE

Enno Hallek älskar de gamla mästarna. Han vill tala samma språk som till exempel målarna i Lascauxgrottan eller mosaikmästarna i 500-talets Ravenna. Han refererar till konstnärerna Hjertén, Cézanne, Kandinsky och inte minst Rembrandt.

– Jag funderar ofta på hur Rembrandt skulle ha målat idag. Han skulle nog göra så här, säger Enno och hänvisar till sina egna verk. Jag ser det som ett sorts traditionellt måleri i nutid.

Sedan slutet av 80-talet arbetar Enno med en serie målningar som är monterbara. De består av olika former som sågats ur plywoodskivor som kan pusslas ihop med varandra via snören och skruvar.

Han drivs av vad färger uttrycker och hur de överför ljus. Vad händer när man sätter samman former och färger på olika sätt? Jo, helheten ändras och färgerna bryts på nya sätt.

EGEN ISM KOMMIT MED ÅREN

Enno är 82 år gammal och arbetar fortfarande aktivt som konstnär. En utställning i Berlin väntar om några dagar och ett större uppdrag för Lärarnas hus i Stockholm har påbörjats. Man kan inte låta bli att undra om det är någon skillnad mellan att verka som ung och äldre konstnär.

– Som ung och trotsig gör man allting tvärtom. Jag ville vara fri, men paradoxalt nog var det ju precis det man inte var eftersom man trotsade rådande konventioner. Trotset byggde ju på en koppling, ett beroende.

– Idag, när jag är riktigt gammal, struntar jag i vad andra tycker och gör precis vad jag vill. Jag kör min egen ism och är fri på riktigt.

Enno Hallek tycker att i dagens konstliv har unga genier blivit en grej. Att det råder en ungdomskult.

– Många av mina tidigare elever säljer dyrt och kan leva gott på konsten. Själv är jag fostrad i en annan skola. Förr ville man köpa bra konst billigt. Idag ska konsten vara dyr. Konsten har blivit en penningplacering. Man slutar att uppleva, utan frågar sig: Kommer investeringen att löna sig?

Enno är dock nöjd och har insett att om man inte tjänar bra får man se till att ha roligt istället. Och det har han!

– Jag är lika nyfiken idag och kan helt enkelt inte låta bli att fortsätta utforska världen.

Kristina Bjureklev Netzell

ANNA AMERICAN MUMMU

Nina Korhonen

PÅ EN KLIPPAVSATS ovanför Alviks tunnelbanestation växer Tranebergs trygghetsboende upp ur berget, byggt i början av 1980-talet med 106 pensionärlägenheter. Vid planeringen och utformningen lades stor omsorg på att tillvarata vyerna mot Essingefjärden och Mälaren. Utsikten över de öppna vattnen, i kontakt med Östersjön och haven, kan nog hos många väcka minnen av och drömmar om resor ut i världen.

Nina Korhonen mormor Anna förverkligade sin barndomsdröm. Mitt i livet bröt hon upp från sin tillvaro i Tammerfors, ensam med några hundra dollar på fickan och utan större språkkunskaper men med en enkel biljett till Amerika. Där blev hon kvar och fick ett gott liv, utan att för den skull någonsin bryta kontakten med familjen eller det gamla hemlandet.

1985 ärvde Nina en Nikkormat efter morfadern, som varit sjöman och seglat på de sju haven men sedan stannat i Finland. Med kameran började Nina besöka sin mormor, för att under ett par veckor åt gången skildra hennes liv och tillvaro. Bilderna blev till en utställning och till en bok, *Anna Amerikan Mummu*, som kom ut 2004 och utsågs till årets bästa fotobok. Bilderna formar sig till ett kärleksfullt porträtt av mormodern, som väcker glädje, ömhet och vördnad inför livet, och tillförsikt inför åldrandet.

2011 förvärvade Micasa Fastigheter tre bilder ur Nina Korhonen serie fotografier av mormodern, som hängts upp i Tranebergs trygghetsboende.

TRANEBERG. Stadsdelen och sedermera servicehuset har fått sitt namn efter krögaren Bengt Trana. På 1700-talet drev han vårdshuset Traneberg, som med tiden byggdes om till Tranebergs gård. Den finns fortfarande kvar men vid förra sekelskiftet förvärvades marken av Stockholms stad och på 1930-talet började området planläggas och bebyggas, framför allt med bostadskvarter.

TRANEBERGS TRYGGHETSBOENDE uppfördes i början av 1980-talet. Ursprungligen rymde det 106 servicelägenheter för pensionärer, samt restaurang, butiker och olika slag av service. 2001 överfördes ägande och förvaltning från Familjebostäder till FB Servicehus, sedermera omdöpt till Micasa Fastigheter i Stockholm AB.

Trygghetsboendet ligger på en starkt kuperad tomt, med liten yta i förhållande till de programkrav som skulle uppfyllas. Mot tunnelbanan och söder ligger en lägre souterängbyggnad, med veckade och lutande fasader i betong, utformad som en förlängning av berget. Ovanför denna ligger två högre byggnadskroppar, vinklade kring en kvadratisk gårdsplan. Byggnaderna är klädda i fasadtegel med infärgade fogar, för att ansluta till de putsade 1930-talshusen i grannkvarteren.

Kvarteret Sörklippan ritades av Lars Bryde. Från tidigt 1950-tal till sent 1990-tal var han en av de främsta och mest produktiva bostadsarkitekterna i Stockholm.

NINA KORHONEN är född och uppvuxen i Tammerfors men bor och arbetar i Stockholm sedan 1981. 1985 ärvde hon en kamera efter sin morfar och utbildade sig sedan till fotograf vid Nordens fotoskola på Biskops-Arnö. Korhonen har arbetat med uppdragsfotografering, som lärare och ledare av fotoworkshops men med tiden alltmer med egna projekt. Det har resulterat i utställningar och böcker. Hon har prisbelönats vid ett flertal tillfällen och 2006 fick hon K W Gullers fotostipendium. Det har skrivits om hur Nina Korhonen "...tidsliga och rumsliga tematik anknyter till en dokumentär tradition och begrepp som minne, hågkomst och återseende".

CIRKLAR OCH PASSERANDE VÄN

Per Olof Ultvedt och Bianca Maria Barmen

STOCKHOLMS STAD bjöd 1978 in till en arkitekttävling om utformning av bostadshotell för pensionärer. Ett tjugotal platser var utvalda som lämpliga placeringar, bland annat det gamla industriområdet vid Hornsgatans slut i kvarteret Filen.

Arkitekterna Lars Carlbring och Gunnel Englund vann med ett förslag som i skala och höjd anslöt till och utgjorde en fortsättning på den traditionella kvarterstaden på Södermalm. Utgångspunkten var att skapa en boendemiljö som påminde om de närliggande kvarteren, varifrån de första hyresgästerna kom.

Kvarteret består av två stora vinkelställda byggnadskroppar. De är sammanbundna i hörnet mot Hornsgatan av ett lägre parti med huvudentré, men har även nio separata trapphusentréer. Portomfattningar, trapphusfönster och takuppbbyggnader, frontespiser, gavs en form som avsågs skapa tydlighet och orienterbarhet.

De kraftfullt markerade portikerna utformades av konstnären Per Olof Ultvedt. Han gav dem en ornamentering med prefabricerade betongelement med reliefmönster i ockra och rödbrunt, som varierar ett stramt men omväxlande cirkeltema.

På gården sitter en hare i naturlig storlek på en stor sten. Det är Bianca Maria Barmens skulptur i patinerad brons som inköptes av Micasa Fastigheter 2010. Det har beskrivits hur Barmens skulpturer utstrålar en drömsk gåtfullhet, med inspiration från egyptisk mytologi där djurgudar fick heliga drag. Haren har stor integritet och kan när som helst välja att försvinna. Barmen har inte för inte gett den titeln *"Passerande vän"*.

HORNSTULL. Denna utkant av Södermalm hade sedan 1400-talet rymt olika industriella verksamheter.

När Hornstulls servicehus stod färdigt 1985 var det nummer 20 av de 22 som hade börjat planeras på 1970-talet för Stockholm. Ursprungligen byggdes det som ett bostadshotell med pensionärslägenheter av varierande storlek.

Servicehuset uppfördes av Svenska Bostäder men övertogs 2004 av Micasa Fastigheter. Sedan dess har det successivt byggts om och moderniserats till olika former av omsorgsboenden.

PER OLOF ULTVEDT var en konstens gossen Ruda, rebell och mångsysslare. Han föddes i Finland men studerade på 1940-talet i Stockholm vid Otte Skölds målarskola och Konstakademien, där han sedan själv var professor på 1960-talet.

Ultvedt avled 2006 men hade innan dess hunnit med en verksamhet som placerat honom bland samtidens mest framträdande konstnärer. Med sina mekaniska konstruktioner var Ultvedt den allra främsta företrädaren för den rörliga konstens genombrott i Sverige, och rönt även stor uppmärksamhet utomlands. Han samarbetade med internationella storheter som Alexander Calder, Niki de Saint-Phalle och Jean Tinguely. Med de två sistnämnda gjorde Ultvedt 1966 *"Hon – En katedral"*, den i särklass mest omtalade, kända och välbesökta utställningen under Moderna Museets glansperiod på 1960-talet.

BIANCA MARIA BARMEN skaffade sig en mångfasetterad utbildning på 1980-talet, med studier på bland annat Arkitekturskolan i Lund och Det Kongelige Danske Kunstakademi i Köpenhamn. 1992 hade hon sin första separatutställning i Stockholm, som sedan följts av många fler liksom av uppdrag med offentlig utsmyckning. Det har etablerat Barmen som en av de ledande bland landets nu verksamma konstnärer.

Vid Micasas sjukhem i Räcksta finns en skulpturgrupp av Bianca Maria Barmen, med bland annat en hare. Denna återkommer i olika sammanhang, exempelvis vid Skissernas museum i Lund där haren betraktas av ett sittande barn. *"Kommer ihåg att jag såg dig"* har Barmen kallat paret. Den ensamma haren på gården vid Hornstull kallas *"Passerande vän"*. De mångbottnade titlarna är signifikativa för Bianca Maria Barmen, och antyder berättelser att fundera över.

BETRAKTAREN OCH PANORAMA

Denise Grünstein och Louise Sass

SERAFENS äldreboende stod färdigt 1993, som ett komplement till det lite äldre servicehuset intill vid Bolinders plan. Landstingets konstnämnd ansvarade för att några konstnärer fick göra utsmyckning i entré och hisshallar. Det utvändiga entrétaket bärs därför av pelare med gjutjärnsskulpturer av Sven Lundqvist, inspirerade av H C Andersens sagor.

Efter att ha varit i bruk i tio år gjordes en tekniskt sett mycket avancerad om- och tillbyggnad av Serafens äldreboende. Hela huset lyftes upp och ett nytt våningsplan sköts in. Nu svarade Stockholms konstråd för konstnärlig utsmyckning och köpte in verk av Finlandsfödda Denise Grünstein och danska Louise Sass.

Denise Grünsteins bidrag består av bildberättelsen *Betraktaren*. Det är sex stycken en gång tre meter stora fotografier, tagna med en panoramakamera, kopierade på Cibachromepapper och silikonmonterade på sex millimeter tjockt härdat diamantglas. Berättelsen symboliserar en resa genom livet, en bild på varje våningsplan och högst upp finns även betraktarens kappa, väska och skor kvar.

Louise Sass fick efter en skisstävling uppdraget att gestalta entréutrymmen, med målningar gjorda på japanskt Kozopapper, och en konferenssal med handmålade väggtextil och scendraperi. Väggtextilen *Panorama* har Sass kallat för en anarkistisk lek med färg, men har även berättat om ett ytterst metodiskt arbetssätt. *"Jag använder mig av pelarnas uppåträlvande verkan för att känna rummets höjd och volym för att få dem som en del i helheten. Ser man in från hallen ser man hur pelarna delar av väggbonadens linjer."*

SERAFENS ÄLDREBOENDE. Namnet kommer av närheten till Serafens sjukhus. På 1700-talet fanns det en medicinalträdgård på tomten. Vid mitten av seklet såldes den till Serafimerorden, som byggde det som troligen var Sveriges första sjukhus, med åtta sängplatser. Det var länge också det enda för civilbefolkningen, bekostat genom tobaksskatter.

DENISE GRÜNSTEIN. Bildberättelsen *Betraktaren* hör till de första platsintegrerade, offentliga konstverk som utgörs av fotografier. Det var även Denise Grünsteins första stora offentliga gestaltungsopdrag. Serien består av sex fotografier, tillsammans utgör de en berättelse. Det hänger ett fotografi på varje våningsplan. Högst upp på plan 6 finns hela serien på mindre kopior, kompletterat med en text av Denise Grünstein: *"Innehållet i bilderna ska symbolisera en resa genom livet, fylld av minnen och drömmar. Som en slags sagobilder, sedda genom ögonen på kvinnan som med ryggen mot kameran befinner sig i de olika miljöerna. Jag kallar henne betraktaren och vi närmar oss henne i en slags blow up effekt. Slutligen vänder hon sig om och det blir istället vi som blir betraktare..."*. På plan 6 finns även en installation i form av betraktarens kappa, väska och skor kvarlämnade.

LOUISE SASS väggutsmyckning och scendraperi i Bolindersalen är båda drygt sex meter långa handmålade textilier. Väggtextilen består av 101 lodräta linjer som skapar rytm genom färgmöten som växlar i intensitet. Sass har använt en palett med elva färger och har beskrivit hur hon arbetat metodiskt men med öppenhet för improvisation. *"Jag har valt att behandla nedre planet som en helhet. Tillsammans har rummen många spännande vinklar och öppningar. Efter renoveringen då glaspartier infogats finns en genomsiktighet i byggnaden. Dörrarna mellan rummen kan öppnas och rummen förstoras. När man rör sig runt kan man använda sig av dessa möjligheter för syn och djup, till att uppleva skiftande händelser och delar av färger. Samtidigt kan man använda sig av färgfälten till att orientera sig i rummet."*

CHIFFRE

Carl Magnus

KATTRUMPSTULLEN var vad tullporten vid Roslagsvägen kallades i folkmun på 1600-talet. 2003 invigdes Stockholms då modernaste äldreboende med samma namn. Som ett väl synligt landmärke och med magnifik utsikt reser det sig, från en sockel väl förankrad i berget, högt upp över Roslagstulls trafikplats. Arkitektoniskt karaktäriseras huset av en lugn och stram fasad, med ljusa putsytor och generösa fönsterpartier, och en geometrisk bågform som skapar en tydlig platsbildning på entrésidan. Invändigt präglas boendemiljön av genomgående äkta material, som ek och linoleum, och av ljus och öppenhet med färgnyanser i brutet vitt och glasade dörrpartier.

I ett tidigt skede formulerades ett program för konstnärlig utsmückning. Avsikten var att genom konstinsatser förstärka upplevelsen av byggnaden och dess funktioner, att skapa orienterbarhet, identitet och karaktär åt gemensamma platser där boende och besökare möts liksom åt andaktsrum där ett sista farväl tas. Efter att ha lämnat skissförslag inbjöds Sonja Larsson och Carl Magnus att svara för den konstnärliga gestaltningen av Katrumpstullens äldreboende.

Carl Magnus har klätt in två bärande pelare i den stora entréhallen i vitmålad björk, med omväxlande matta och blanka ytor. Genom smala slitsar strålar ljus ut från inlagd fiberoptik. I trapphusfönstren på varje våningsplan har han hängt reliefer av munblåst och infärgat glas. På dagen tar de in dagsljusets skiftningar medan de efter mörkrets inbrott vänder sig utåt. Med tänd inomhusbelysning fungerar de då som markörer av våningsplanen. I souterrängplanets trapphall har relieferna sammanförts i en hinterglasmålning, utförd i olje- och lackfärg på laminerat glas.

KATTRUMPSTULLEN. I forna tider förbands Brunnsviken med sjön Träsket vid nuvarande Jarlapan, av ett vattendrag som slingrade sig som en kattsvars. I Fredmans Epistel Nr 80 gör Ulla Winbladh en färd längs denna "kroguga" led. Enligt en förordning 1622 skulle alla som passerade mellan Uppland och Roslagen erlägga tull. Det första tullstaket med port låg vid Norrtull men flyttades successivt utåt mot Brunnsviken.

KATTRUMPSTULLENS ÄLDREBOENDE. Stockholms stad inbjöd i början av 2000-talet några arkitektkontor att parallellt skissa på förslag till utformning. White Arkitekter, med Karl Alexandersson och Eva Berg som handläggare, valdes sedan för projektet. De har beskrivit hur deras målsättning var att huset genom sin uppbyggnad skulle utnyttja platsens kvaliteter för att skapa ett rikt liv för de boende. Viktiga ledord var; *Upplevelser, Hemkänsla, Gemenskap, Trygghet och Välkomnande.*

CARL MAGNUS har i arbetet med Katrumpstullen utgått från ett tema han använt sig av även tidigare, exempelvis vid konstnärlig gestaltning av en domstolsbyggnad i Köpenhamn. *Chiffre* är uppbyggt på rombiska moduler, som återkommer i skulpturer och glasreliefer.

På 1960-talet deltog Carl Magnus ofta i performanceföreläsningar för att senare mer arbeta med rumsligheter och arkitektoniska motiv. På 1980-talet var han huvudlärare i skulptur på Valands konstskola i Göteborg och under en period på 1990-talet professor i måleri vid Konstakademien i Stockholm.

Sedan slutet av 1970-talet har Carl Magnus sin ateljé i Lund, och har haft en lång rad utställningar i såväl Sverige och Danmark som Tyskland och i flera andra länder.

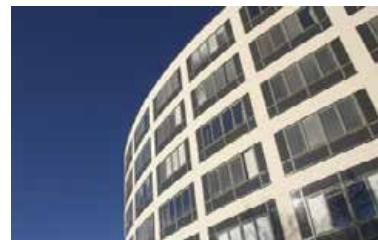
STJÄRNVÄV

Sonja Larsson

KATTRUMPSTULLENS äldreboende invigdes 2003. Det var det då modernaste i Stockholm, utformat med tanke på kommande pensionärers allt högre och berättigade krav på livskvalitet även efter yrkeslivet. Redan i ett tidigt skede i projektet formulerades ett program för konstnärlig utsmyckning. Efter att ha lämnat skissförslag inbjöds Carl Magnus och Sonja Larsson att svara för den konstnärliga gestaltningen av Kattrumpstullens äldreboende.

Sonja Larsson har arbetat med andaktsrummet och dess väntrum och utfört ett antal större och mindre målningar på blåstrat plexiglas. Hon har använt sig av en återkommande grundstruktur med intrikata abstrakta mönster. Det utgår från horisontella och vertikala linjer som bildar rutor. I varje ruta finns två punkter, som förbinds med rutans hörn. De regelbundna kvadraterna täcks av oregelbundna femhörningar, och binds samman av linjer som följer regler men ibland finner andra vägar. Så vävs ett alltmer komplicerat mönster, en *Stjärnväv*, som i en mödosam process sedan förs över på en åtta millimeter tjock sandblästrad plexiglasskiva. Några målningar är helt vita, monokroma, men i Sonja Larssons tankar innebär det inte frånvaro av färg utan summan av alla färger. I vissa har hon ändå kompletterat med röda eller blå linjer.

Tio år efter arbetet med Kattrumpstullen mindes Sonja Larsson arbetet som ett hedersuppdrag och en betydelsefull uppgift. I sin skissbeskrivning hade hon noterat: *"Stramhet och lugn, allvar och enkelhet, ljus och skönhet. Och en känsla av mening, det som inte genast går att överblicka visar sig ingå i ett sammanhang om man har tid och ro att titta efter. Har man inte det så finns det där ändå, som ett mönster, ett ljus eller en färg."* Trots avsaknad av religiös heraldik bidrar Sonja Larssons konst till en allvarsfylld och meningsfull stämning.

KONSTNÄRLIG GESTALTNING. När Stockholms konstråd inför planeringen av Kattrumpstullens äldreboende inbjöd konstnärer att komma med förslag till gestaltning var det en omfattande process som inleddes.

Tillsammans med arkitekter och representanter för berörda parter hade det först gjorts ett program, som bland annat gav ramar för omfattning, inriktning och placering.

De utvalda konstnärerna ombads presentera skisser och modeller som visade utformning, åtföljt av material- och detaljprover liksom kostnadsuppskattning.

Vid bedömningen av förslagen lades sedan stor vikt vid hur de kunde förväntas samverka med miljön och till praktiska krav som underhåll och åldringsegenskaper.

SONJA LARSSON studerade vid Kungliga Konsthögskolan mellan 1980 och 1985. Allt sedan dess har hon bott och arbetat i Stockholm.

Sonja Larsson har haft separatutställningar, deltagit i samlingsutställningar, fått priser och utmärkelser och haft flera offentliga uppdrag. När Sverige byggde en ny ambassad i Santiago de Chile 2006 valdes Sonja Larssons målningar på akrylglas som utsmyckning. När den nedbrunna Rinkeby-akademien återuppbyggdes kläddes fasaderna med en grönlackerad aluminiumplåt, perforerad med hennes arabeskmönster. Huset utsågs till "Årets enprocentare" och nominerades även som "Årets Stockholmsbyggnad 2012".

Under flera år har Sonja Larsson varit lektor vid Konstfack i Stockholm och drivit kurser kring den konstnärliga skapandeprocessen. Hon har även suttit i styrelsen för Konstfack, liksom för Konstakademien.

LITTERATUR

KONSTNÄRSLEXIKONETT
AMANDA

WIKIPEDIA

STOCKHOLMS KONSTRÅD /
KONSTKANSLIET
Genomförda projekt
1993–2003
Stockholm 2003.

STOCKHOLM KONST /
STOCKHOLMS KONSTRÅD /
STOCKHOLMS STADSMUSEUM
Konstprojekt 2004–2008
Konstprojekt 2009
Konstprojekt 2010
Konstprojekt 2011
Konstprojekt 2012

STOCKHOLMS
STADSBYGGNADSKONTOR
Stockholm bygger
Stockholm 1986.

SIGNUMS SVENSKA
KONSTHISTORIA
Konsten 1915–1950
Konsten 1950–1975
Bokförlaget Signum, Lund 2005.

EKSTRÖM, GREGER (RED)
Bostadskonst
AB Svenska Bostäder,
Stockholm 1998.

GRANATH, OLLE
Svensk konst efter 1945
Albert Bonniers Förlag,
Stockholm 1975.

HARLÉN, EIVY OCH HANS
Konsten i Söderort
Konsten i Västerort
Trafik-Nostalgiska Förlaget,
Stockholm, 2011 och 2013.

HEMBERG, ULLA (RED)
Elli Hemberg; 1896–1994
En konstnärsbiografi
Skövde Konstmuseum och
Konstnär Elli Hembergs
Stiftelse, 2007.

HOLKERS, MÄRTA
Den svenska målarkonstens historia
Albert Bonniers Förlag,
Stockholm 2001.

JONSSON, LARS
Fåglar och ljus
Atlantis, Stockholm 2002.

MAGNUSSON, ANN (RED)
Konsten
Familjebostäder AB,
Stockholm 2009.

POST, JENNIFER
Konst nära hem
AB Stockholms hem,
Stockholm 1999.

RUDSTRÖM, LENNART
Fjäril i sten Samtal med skulptören
Göran Lange om stenhuggarkonsten
Karin Almlöfs Förlag,
Ödeshög 2006.

WESTER, HASSE
Stockholms gröna rum
Norstedts, Stockholm 2013.

WINGREN, BO
Konst på stan; Offentlig
utsmyckning i Stockholm
Natur och Kultur,
Stockholm 1997.

MICASA FASTIGHETER I STOCKHOLM AB

Micasa Fastigheter i Stockholm AB bildades ursprungligen hösten 1999, som ett dotterbolag till AB Familjebostäder med namnet FB Servicehus. De styrande inom Stockholms stadshus hade beslutat att stadens omsorgsfastigheter skulle samlas i ett bolag. Vid bildandet fördes tio servicehus över från AB Familjebostäder och när verksamheten formellt startades, den 1 januari 2000, ytterligare ett tiotal omsorgsfastigheter från AB Stockholmshem.

Den 1 juni 2004 överfördes, i enlighet med beslut i kommunfullmäktige 2003, ytterligare cirka hundra fastigheter från AB Stockholmshem, Svenska Bostäder AB och Gatu- och fastighetskontoret till bolaget. FB Servicehus blev 1 september 2005 ett helägt dotterbolag till Stockholm Stadshus AB och samma höst ändrades namnet till Micasa Fastigheter i Stockholm AB.

Micasa Fastigheter etablerade under de år som följde en ny affärsidé, en ny strategi och ett nytt koncept för seniorboende. Bolaget lanseerade en vision om *ett boende att se fram emot*, ett boende för personer med behov av extra stöd och trygghet. För att förverkliga visionen har Micasa Fastigheter bedrivit ett kontinuerligt utvecklingsarbete.

Bolaget har arbetat aktivt med att lyfta frågan om omsorgsboende genom utåtriktad verksamhet med seminarier och samarbeten med exempelvis universitet och högskolor. En ny boendeform, *trygghetsboende*, har införts, det så kallade *Äldrelyftet* där stadens vård- och omsorgsboenden ska rustas upp har fått stort fokus, liksom *Energisparprojektet* där energiförbrukningen i fastigheterna ska minskas.

Micasa Fastigheters utveckling och verksamhet kan följas i årskrönikorna från 2005 och framåt. Bolaget äger och förvaltar 129 fastigheter (januari 2013) i Stockholms stad.

Omslag: konstnär Anders Janson.

Foto Olof Holdar

Bild sid 4, konstnär Gunnar Nordström

Bild sid 6–7, konstnär Louise Sass

Bild sid 9, konstnär Denise Grünstein

Fotograf Olof Holdar

Övriga fotografer:

Maria Hurtig, sid 16, 20, 34, 62

Frans Koolen, sid 32

Mats Liliequist, sid 42–43

Lies Marie Hoffman, sid 54, 55

Gerry Johansson, sid 77, 78

Lisa Olsson, Stockholm konst, sid 100, 101

Redaktör Maria Ehn, Micasa Fastigheter

Projektledare Maria Hurtig

Texter Klas Schönning

Texter personporträtt Kristina Bjureklev Netzell,

Maria Ehn, Lotta Solding, Isabelle Swahn, Eva Wase

Grafisk formgivning och original Patric Leo

Tryck: Kaigan, Stockholm 2013

Micasa Fastigheter i Stockholm AB

Box 17211

104 62 Stockholm

ISBN: 978-91-637-1696-6

